

Kopátsy Sándor

A magyar marslakók titka

C E T
Belvárosi Könyvkiadó

2002

ISBN: 963 9114 634

TARTALOM

Előszó

Összefoglaló értékelés

A rakéta első lépcsője

Összegzés

Békessy György

Szent-Györgyi Albert

Karol Gajdusek

Erster László

Enrico Fermi

Kosztolányi András

Soros György

Marx György

Nagy András

Philip Morrison – Koestler Artúr

Neumann János

Gábor Dénes

Bay Zoltán

Norman Macrea

Szilárd Leó

Marx György

Wigner Jenő

Neumann János

Erdős Pál

Kemény János

Kemény János

Koestler Artúr

Harsányi János

Klebelsberg Kuno

Szent-Györgyi Albert

Bay Zoltán

Oláh György

Oláh György

Oláh György

Kürti Miklós

Gábor Dénes

Összegzés

Vita után

Miért nem mond nekem a genetika és a zsidókérdés sokat

Beltenyészet

A marslakók titka: a vertikális mobilitás

Fejtő Ferenc: magyarság, zsidóság

Miért fontos beszélni a zsidókérdésről

Az antiszemitizmus alapja

A zsidóságnak az állammal kötött szerződése

A magyar állam felrúgta a szerződést

Kikkel nem kötött szerződést a zsidóság

Nem voltunk nyugati társadalom

Előszó

Életem során jó tucatnyi olyan tudományos, ismertető könyvet olvastam, aminek olvasása közben aláhúztam a számomra fontos mondanivalóit, és jó száz gépelt oldal jegyzetet készítettem. Ezek közé legutóbb Marx György könyve került. Sőt, az olvasás során szerzett élményeken fellelkesülve azonnal publikálásra szánt könyvecskét készítettem. Aztán, amikor megjelent Fejtő Ferenc Magyarország – Zsidóság című könyve, annak méltatása érdekében újabb tanulmányt írtam, ami megjelent a CET 2001. áprilisi számában, az is belekerült e könyvbe.

Miért örülnék gondolataim megjelenésének?

1. Mert még szeretném megérni, hogy elinduljon a vita a magyar zsidóság és nem zsidóság között, és tisztázódjanak azok a feszültségek, amelyek száz év óta sem rendeződtek. Életem egyik nagy célja valósulna meg ugyanis azzal, ha ezt a problémát a nyugvópont felé lehetne elindítani. Ezzel, közel ötven éve, igazán és őszintén Bibó István próbálkozott, de az idő nem volt még kedvező, hiszen akkor még túlságosan elevenek voltak a zsidóság soha be nem gyógyuló sebei. Lehet, hogy még mindig korán van, mert a magyar politikai élet túlságosan polarizált, még kevésbé allergikus kérdésekben is ellenséges érzelmek ütköznek egymással. Mégis meg kell próbálni a tisztázást, mert ezt megköveteli mind a magyarság jó lelkiismerete, mind az európai csatlakozás egyik akadályának elbontása.

2. E könyvben a marslakók részéről, illetve velük kapcsolatban számos olyan kérdés vetődik fel, melyek a technika terén várható jövőt vetítik előre. Ezt szellemi nagyságuknál és a napi politikától való távolságuknak köszönhetően jobban látják, mint a hivatalosak, akár a politika, akár a társadalomtudományok oldalán. Minél gyorsabban változik a világ, annál nehezebb felismerni, de annál fontosabb volna megmondani, merre tartunk. A tények azonban azt mutatják, hogy a jövőt még mindig a múlt tendenciáinak meghosszabbításával akarjuk láttatni, pedig a jövő egyre kevésbé a múlt vágányain halad. A jövő irányát sokkal inkább a tudományok fejlesztői, mint a politikaalakítók ismerhetik fel. Ezért néha túllépek a marslakók által felvetett problémák vitatásán, bizonygatásán, és a magam véleményét próbálom meg kifejteni. Ehhez kérem az olvasók türelmét.

3. Ez a könyv igazol abban, hogy jól választottam meg életem útját azzal, hogy mindig a sokoldalúságra törekedtem. Ez az út ugyan nem hozott számomra látványos eredményeket, de annál több önigazolást és örömet. Nem lettem hatalmas, de talán bölcsebb, mint a gyorsabb sikert ígérő módszerek választása esetében. Ez az önigazolási szándék volt e kis könyv megjelenésének harmadik motivációja.

Az olvasótól elnézést kérek, hogy az írásomban felvetett, tovább gombolyított gondolatokat nem a logika által megkövetelt sorrendben vetem fel, hanem lényegében olvasói naplót írok, ragaszkodom a Marx György-könyvben lévő sorrendhez. Ezzel akarom segíteni azokat, akik vagy olvasták, és újra előveszik Marx György könyvét, és újra olvassák azokat a fejezeteket, amelyeket én is érintek, vagy még nem olvasták, de megszerzik a könyvet. Minden bizonnyal sokan másutt érzik fontosnak a marslakók mondanivalóját, de segíteni fogja a társadalmi háttér megértésében az, amit én írok, de ő, mint zsidó tapintatosan nem hangsúlyozott.

Külön értékes a marslakók érkezésének a története. Előbb angolul jelent meg, és csak annak a külföldi sikere ösztönözte a magyar nyelvű megjelenést. Aztán kiderült, hogy ritka érdeklődést váltott ki a magyar értelmiség körében, mivel a könyv mondanivalója nekünk magyaroknak százszor jobban szól, százszor többet megértünk belőle, mint azok, akik kívül csodálkoznak rá arra, hogy körülbelül száz évvel ezelőtt Pest néhány belvárosi kerületében mennyi zseni született.

Nem ismerek példát arra, hogy a tudományok történetében annyi jelentős egyéniség szülessen egy időben és egy helyen. Ez nem volt véletlen. Ehhez a történelmi és társadalmi körülmények összejátszására volt szükség. Ezen okok feltárásához igyekeztem hozzájárulni az alábbi írással.

Könyvem megjelenéséhez bátorságot Marx György könyvének sikere adott. Ha sikere lesz, az is nagy részben az ő érdeme.

Ebben a kis könyvben röviden felsorolom a marslakók többségét annak érdekében, hogy én is hozzájáruljak a kellő ismertségükhöz. Eddig ugyanis érdeméhez viszonyítva sokuk szinte ismeretlen maradt.

A könyv végére pedig beillesztettem Fejtő Ferenc könyvéről írt méltatásomat, ami ugyancsak segíthet a magyar zsidóság szerepének jobb megértéséhez.

Összefoglaló értékelés

Marx György, a marslakók nemzedékének a jelenben élő, és itthon maradt tagja, nagy szolgálatot tett ezzel a könyvével. Ma nem tudnék hasznosabb könyvet ajánlani sem a természettudományok terén tehetséges fiataloknak, sem a szellem erejében bízó magyar értelmiségnek. Szerencsére nem is kell a könyvnek külön ajánlás, hiszen fogyott, mint a cukor. Nem ismerek a magyar könyvpiacra másikat arra, hogy egy elméleti tudományokkal foglalkozó tudós könyvét hasonló példányban elkapkodták. Ráadásul nem is a politikai divat terelte rá a figyelmet. Nem azt hangsúlyozza a most magunk mögött hagyott század első feléről, amit a romantikus nemzeti történelemszemlélet 1945 előtt száz éven keresztül, és a rendszerváltás óta, különösen az elmúlt négy évben újra sugall: a magyar múlt csupa politikai dicsőség, hanem azt, hogy az elkövetett súlyos politikai hibák, sőt bűnök ellenére a magyar szellem soha nagyobb dicsőséget nem aratott, mint a XX. század első felében. De ez a könyv nem esik a másik végletbe sem, amit a szocialista történelemfelfogás igyekezett elhítozni: a közelmúlt minden politikai tragédiájáért a magyar nép és annak szellemi elitje is felelős. Marx könyvének témája nagyon alkalmas lehetett volna arra, hogy az olvasó nemzeti meakulpázásba fogjon. A marslakók életútja ugyanis nem más, mint a magyar kultúrán nevelkedett, ahhoz minden sérelmük ellenére mindig ragaszkodó zsenik életútja. Meglátjuk, hogyan taszították ki nemcsak hazájukból, de Európából is.

– *Először Magyarországból kellett elmenniük.* Mivel Trianonban Magyarországra feudális urai által folytatott, imperializmust majmoló politikánkért eltúlzottan szigorú büntetést szabtak ránk, és ezt a félfudális magyar társadalom hatalmasai képtelenek voltak feldolgozni, a felelősséget igyekeztek az őket joggal bíráló liberalizmusra, annak a derékhadát képező magyar zsidóságra kenni, elszabadították az antiszemitizmust.

– *Rövidesen már Európából is menekülniük kellett.* A versailles-i szerződésben megalázott, és a túlzott gazdasági liberalizmustól katasztrofális válságba zuhant Németország a fasiszmusba menekült. Ott is a zsidóságot kiáltották ki minden bajuk okozójának.

– *A náciak elől tovább kellett menekülniük.* Így kerültek Amerikába, ahol zseniális képességük nemcsak kibontakozhatott, hanem a fasiszmus elleni háború megnyerése számukra élet-halál kérdése volt, lázas tudományt alkalmazó sietségre kényszerítette őket.

A marslakók sorsa elsősorban azoknak izgalmas, akik már öregek, így többé-kevésbé átérték a marslakók korát. A könyv olvasása pedig a korban már megért értelmiséget abban erősíti meg, hogy dicsőségre termett nép lehetünk, ha nem a politikából, hanem a tudásból akarunk, mint egyén, világhírű, mint nemzet, nagy lenni. A mai fiatalokat arról győzi meg a marslakók

életútja, hogy a tehetséggel párosult tudás korunkban már nemcsak a legnagyobb öröm, és a legbiztosabb anyagi alap, de útlevel a világhírhez is.

Ennyi zseni karrierjével való megismerkedés önmagában izgalmas olvasmány. Marx György, aki maga is élvezheti a nemzetközi elismertség és a világhír örömét, végig éreztetni tudja velünk, hogy a könyvben szereplők a részleteiben nagyon mostoha sorsukkal azért voltak megelégedve, mert nem a politikában és nem a pénzben, hanem a tudomány építésében keresték a boldogságukat.

Marx György csak azt nem fejt ki, hogy a marslakók elsősorban annak köszönhetően világraszóló sikerüket, hogy a bűnös magyar, majd a még bűnösebb német politika az utakat elzárta előttük. Többségük talán akkor is nagy tudóssá vált volna, ha diákkora óta segítik, de marslakókká még ők is aligha váltak volna. Ehhez arra volt szükség, hogy a magyar politika igyekezzen elzárni előttük nemcsak a társadalmi életbe való beépülést, de még a felső képzettség elnyerésének a lehetőségét is. A fasiszta Németország pedig még az élethez való jogot is megtagadta tőlük, azaz a zsidóság fizikai megsemmisítésének szervezett útjára lépett. Mindebből a szerencsés, maroknyi kisebbség számára csak az Egyesült Államok jelentett menekülést. Ott megértéssel fogadták azokat, akik nagyon tehetségeseknek, szorgalmasoknak bizonyultak, mégis, vagy éppen ezért, hazájukban előbb csak a politikai, majd a gazdasági pályákat is bezárták, majd végül megsemmisítésükre törekedtek. A marslakók azok élvonalába tartoznak, akik az új hazájuk vendégszeretetét ezerszeresen fizették vissza, a háború megnyerésében a legnagyobb szerepet játszó legfelső elitcsapatába tartoztak. Amíg az őket kitaláló Magyarország lakosságából százezrek pusztultak el a harctereken, a bombázások alatt a fasiszták, azaz a rossz ügy oldalán, addig a pár tucatnyi kitalált magyar zseni fontos részt vállalt a fasiszta, majd a japán imperializmus legyőzésében, majd abban, hogy az Egyesült Államok katonai szuperhatalom lett.

Marx György, tapintatból, megkerüli a könyv által felvetett kérdésnek a megválaszolását, hogy a marslakók minek köszönhetik kitüntető minősítésüket, vagyis a rendkívüli eredményességüket. Pedig a kérdés őszinte megválaszolása nélkül e könyv potenciális hatásának nagyobb, legértékesebb része elveszik. Ez a felismerés vezetett oda, hogy a könyv méltatását e kérdés megválaszolására koncentráljam.

E könyv ugyan tisztázza a marslakók számos közös jellemzőjét: – Szinte mindnyájan Pesten születtek.

– Jó iskolába, jó tanárokhoz jártak.

– Többségük a diplomát, vagy legalábbis annak megkoronázását, azaz tudóssá válását német egyetemeken nyertek el.

– Világhírűek az Egyesült Államokban lettek.

Ehhez hozzáfűzi:

a) A pesti iskolák, mindenekelőtt négy gimnázium, abban a korban már a világon a legjobbak közé számított.

b) A magyar középiskolák, azokban a matematika és a fizika oktatásának magas színvonala négy kultuszminiszterünknek, történetesen négy arisztokratának, Eötvös Józsefnek, Trefort Ágostonnak, Eötvös Lórántnak és Klebelsberg Kunónak volt köszönhető.

c) A magyar fizika és matematikaoktatás világhírét, kétségbevonhatatlan nemzetközi sikereit Eötvös Lóránt alapozta meg, és Kármán Tódor, Fejér Lipót, a rendkívül népszerű Öveges tanár úr teremtette meg, és azok tanítványaiként sok száz középiskolai és egyetemi tanár építette tovább.

A századfordulón, vagyis a marslakók születése idején Budapest Európa talán legdinamikusabban fejlődő világvárosa volt. Ebben több tényező játszott közre.

d) Budapest a Kárpát-medence központjában egy húszmilliós ország fővárosa volt. Ezt a vasúthálózat Baross Gábor által megtervezett Budapestre történt centralizálása is nagyban segítette.

e) A XIX. század második fele még a mindig döntően mezőgazdaságra épülő Magyarország számára is kivételes konjunktúrát hozott.

f) Budapest azzal, hogy lakossága a milliós nagyvárosok között szinte példátlanul soknemzetiségű volt, ebben a tekintetben amerikai nagyvárosnak számított, a különböző etnikumok, kultúrák, vallások kohója volt. A magyarok, németek és zsidók mellett még sok rác, szlovák élt a városban. Ma az akkor Budapesttel közel azonos nagyságú és gazdagságú Bécs, Hamburg, Milánó és Barcelona többször fejlettebb, gazdagabb, mint Budapest.

A fenti okok következtében Budapest a századforduló idején sokkal nyugat-európaibb város volt, mint előtte és főleg azóta bármikor. Ezt a kort éppen ezért, vagyis a kor Magyarországot úgy jellemezhetjük, hogy a fővárosa nyugat-európai színvonalra emelkedett úgy a gazdaságával, mint a kultúrájával. Csak néhány ilyen városa volt, amit polgárvárosnak lehetett nevezni. Ezek között tipikus volt a szász Brassó és a magyar–román–zsidó Nagyvárad. A lakosság és a politikai hatalmi struktúra azonban a kor követelményeihez képest nagyon elmaradott volt, azt lényegében még a feudális viszonyok jellemezték.

Budapest száz éve messze kiemelkedett a magyar társadalomból, annak csúcsa volt. Azóta Budapest süllyedt, a vidéki városok és főleg a falvak pedig nagyot emelkedtek, ma egyformán kullognak a fejlett és gazdag nyugati társadalmak után. Szinte megfordult a helyzet. Akkor Budapest lényegében nyugat-európai város volt, most talán a magyar vidék lemaradása a kisebb.

A marslakók életpályája tehát egy olyan kilövőpályáról indult, ami egy társadalmi és gazdasági elmaradottságú térségben nagyon modern kilövőbázist jelentett.

A századforduló idején itthon is maradtak a pesti zsidók közül marslakók. Azok a tőkés dinasztiák, akikre a kiegyezés utáni idők gyors gazdasági eredményei, majd a két háború közötti Magyarország gazdasága épült, szinte kivétel nélkül zsidók voltak. Ők olyan gyártelepeket építettek ki, amelyek felszereltsége, technológiája és termékei a világpiacon is megállták a versenyt. A magyar történelem még adós ezek érdemeinek méltatásával. Magam sem tudnék megfelelő névsort felállítani azokról a zsidó tőkésekről, akik Budapestet a tőzsdei élet, a bankvilág, az ipari termelés közép-európai fellegvárává tették. Amit ők akkor elértek, attól ma sajnos távol vagyunk. Csak példaként említem meg sokuk közül a Weiss-, a Goldberger-, a Richter-család nevét.

Marx György valamit szemérmesen elhallgat: a marslakók szinte kivétel nélkül nemcsak pestiek, hanem zsidók is voltak. Márpedig, ha ezt nem tartjuk szem előtt, akkor nem tudunk pályájuk sikerére kellő magyarázatot adni.

A rakéta első lépcsője

Másutt is kifejtettem, hogy a zsidóság, mint etnikum, már Magyarországon is marslakóként viselkedett, hiszen bevándorlásuk után három nemzedékkal *a részarányuknál többször nagyobb súlyuk volt a magyar gazdaságban és kultúrában.* Az utóbbin belül különösen a reálszférában. Különösen pedig a reáltudományokban, a matematikában, a fizikában, a

kémiában és az orvostudományban. Ha meggondoljuk, hogy a többségében csak a XIX. század során betelepült zsidóság milyen vagyonnal és iskolázottsággal érkezett, és mire jutott a századforduló, vagyis a marslakók születésének idejére, akkor látni kell, hogy a marslakókénál korábban, és sokkal szélesebb réteget, szinte az egész zsidóságot érintő csoda valósult meg. Aki erre a csodára elfelejt magyarázatot adni, az nem tud a marslakókéra sem.

A zsidóság Magyarországon még a közép-európai országokban elért sikereinél is jobban szerepelt. Gazdasági és kulturális felemelkedése rakétaszerű volt. Sikerük gyorsasága megrettentette a magyar társadalom jelentős hányadát, különösen a hatalom birtokosait. *Vagyis a rakéta első lépcsőjét a XIX. század közepén gyűjtötták be.*

Mi váltotta ki ezt a példátlan eredményt?

Az antiszemita azt igyekeznek bizonygatni, hogy túlságosan jók voltunk hozzájuk, ezért mentek sokra. De a hálátlanságuk nem ismert határt, nem viszonozták a velük szemben megnyilvánuló nagyvonalúságot.

Mi ebben az igazság?

Magyarország volt a már egyre inkább tőkés és piacivá váló korban a legkövetkezetesebb abban a tekintetben is, hogy *a zsidóktól megvonta a földtulajdonlás jogát.* Vagyis a zsidó bevándorolhatott, sőt szívesen is fogadták, de még paraszt sem lehetett. A földbirtokos réteg, különösen a vasúthálózat kiépülése után, kezdte felismerni, hogy a nyugat-európai agrárkonjunktúrából azért húz kevés hasznot, mert nincs kereskedő és iparos polgársága. Arról azonban hallani sem akart, hogy a magyar parasztság polgárosodjon, mert az a végén még jogokat is követelne.

A magyar urak ezer éven keresztül mindig szem előtt tartották, hogy hatalmuk csak addig biztos, amíg nincs magyar etnikumú polgárság. Nem szabad követniük a nyugati népek példáját, ahol minden társadalomban volt viszonylag erős, saját etnikumú polgársága. Azt egyetlen királyunk nem engedte meg, hogy a városok polgárai magyarok legyenek, mert azok végül még autonómiát is követelnének. Ezért, ha éppen iparosra, kereskedőre volt szükségük, azokat idegenekből verbuválták, azoknak, szükség esetén, még olyan előjogokat is adtak, amelyekre a magyar nép fia nem számíthatott. A XIX. század elejétől jelentkező kereskedő- és iparoshiányt enyhítendő, uraink örömmel fogadták a Galíciából, Ukrajnából ide igyekvő zsidókat. De volt néhány kikötés:

- földet nem vásárolhattak,
- nem számítottak etnikumnak,
- állami hivatalt nem tölthettek be.

Vagyis nem kezdhetett magyarországi életét azzal, hogy paraszt lesz. Azzal még kevésbé, hogy beépül az állami közigazgatásba. Ebből fakadóan arra kényszerült, hogy vagyon nélküli kereskedésre, iparúzásra adja a fejét. Vagyis, kényszerítve volt azt a feladatot vállalni a magyar társadalomban és gazdaságban, ami hiányzott a magyar társadalomban. Annál inkább hiányzott, mivel már jelentkezett az ipari forradalom hatása a Kárpát-medencében. Kiépült a vasúthálózat, a felvásárolt termékeket, még inkább azok bizonyos fokig feldolgozott formáit el lehetett szállítani a nyugat-európai piacokra.

A marslakókat hordozó rakéta első lépcsője a zsidóság földszerzési jogát tiltó törvény és a közigazgatásból való kizárásuk volt. Vagyis a zsidóság érvényesülésének adminisztratív és tudati korlátozása eredményezte a példa nélküli gyors érvényesülésüket. A hatalom ellenük irányuló rossz szándéka fordította őket a jóra.

A magyar történelemoktatás mindmáig lapít annak elismerésétől, hogy milyen végzetes hibát követettek el a XIX. századi uraink azzal, hogy *a már égetően kívánatos polgárosodásba nem vonták be a magyar etnikumot*, hanem azt szinte kizárólag idegen, döntően zsidó etnikumra bízták. Amikor aztán ez a polgárosodás a zsidóság számára meghozta azt, hogy a magyar gazdaság aránytalan mértékben a kezükbe került, sorra hozták a zsidóság gazdasági és kulturális szerepét csökkentő, majd létét fenyegető törvényeket, majd folytatták a kiirtásukat szolgáló gyakorlatot.

Ekkor sem azon fáradoztak, hogy a magyar nép fiai polgárokká válhassanak. A zsidóság jogait sértő törvények sora a numerus claususszal kezdődött. Nem arra törekedtek, hogy az alacsonyabb néposztályok gyerekei a korábnál sokkal nagyobb arányban részt vegyenek a magasabb képzettséget jelentő felsőoktatásban, hanem a zsidóság elért súlyát igyekeztek először adminisztratív eszközökkel korlátozni. Mikor ez sem bizonyult elegendőnek, a zsidóság megszerzett gazdasági és kulturális szerepét törvényekkel korlátozták, és vagyonukat jogtalanul kisajátították, végül fizikai megsemmisítésüknél asszisztáltak.

A magyar antiszemita máig arra hivatkoznak, hogy egyetlen nép sem fogadta szívesebben a keletről bevándorló zsidóságot, mint a magyar, de azok hálátlanul visszaéltek a nekünk köszönhetően elért sikerükkel, végül túlságosan sokat akartak. Ezzel szemben az igazság:

– Egyrészt Magyarországon a feudális hatalom azért fogadta szívesen a beköltöző zsidóságot, mert bennük látta azt a számára is kívánatos polgárságot, akitől nem kell féltene a hatalmát, és nem kényszerül arra, hogy saját engedelmes jobbágyai polgárok lehessenek. Ez a szándéka akkor vált nyilvánvalóvá, amikor a polgárosult zsidóság az urak által megengedhetőnél nagyobb szerepet nyert. Akkor a száz évvel korábban zsidókat pártoló uraink sorra hozták a zsidóság gazdasági és kulturális szerepét korlátozó, majd megsemmisítésükhöz vezető törvényeket.

– Másrészt azt kell látni, hogy a zsidóság bevándorlása idején Magyarország volt a saját etnikumú polgárságban a befogadó országok között a legszegényebb. Ebből fakadóan a polgárosodni akaró zsidóság számára itt volt a legerősebb a vákuum. Ezzel magyarázható, hogy a XX. század elejére a keletről szegényen bevándorló zsidók éppen Magyarországon értek el legnagyobb eredményt és érezhették a legjobban magukat. Tőlünk nyugatra minden országnak már jóval korábban kialakult az erős polgársága, ott a bevándorló zsidóknak eleve voltak gazdasági és kulturális versenytársaik. Nálunk úgy haladt előre a zsidóság mint kés a vajban. Nem azért, mert a hatalom urai szerették őket, hanem azért, mert nem voltak versenytársaik.

Vagyis a zsidóság nem azért érvényesült jobban nálunk, mint másutt, mert jobban szerették őket, hanem azért, mert elmaradt társadalom voltunk.

A magyar társadalom a XIX. század során deformált volt abban a tekintetben, hogy csak földesurakból és jobbágyokból, illetve később parasztokból állt. Éppen az a polgársága hiányzott, ami a Nyugathoz való felzárkózáshoz a legfontosabb lett volna. Márpedig az a réteg, amelyik e hiányt betölteni hajlandó, gyors meggazdagodást és kulturális felemelkedést remélhet. A zsidóktól a földtulajdont és az állami állást megtagadó jogi helyzet a zsidóságot arra kényszerítette, hogy azokra a pályákra menjen, melyekre a társadalomnak a legnagyobb szüksége volt. Vonja be a mezőgazdaságot, a falvakat, vagyis a gazdaság négyötödét a kereskedelembe, majd ezen meggazdagodva építsen ipart, váljon reálértelmiséggé.

A zsidóság rendkívüli sikere az első korlátozásából, a földtulajdonlástól való eltiltásából fakadt. A siker azonban a századforduló idejére megrémítette a magyar uralkodó osztályokat, az arisztokráciát és az úri középosztályt, azaz a korábbi nemességet. Rádöbentek arra, hogy nem az az igazi hatalom, amihez ők ragaszkodtak, vagyis, a földbirtok és a közigazgatás,

hanem sokkal inkább az ipar, a kereskedelem és a reálértelmiségi pályák. Ezért jelent meg az újkori Európában először Magyarországon a zsidóság gazdasági és értelmiségi szerepének adminisztratív korlátozása. De ez már a marslakókat repítő rakéta második lépcsője lesz. Előbb azonban foglaljuk össze az első rakétalépcső jelentőségét.

A zsidók érvényesülését korlátozni hivatott törvény és kormányzati gyakorlat következménye volt, hogy a marslakók többsége már olyan szellemi és vagyoni családi háttérből indulhatott, ami jobb volt, mint a gazdagabb és demokratikusabb Nyugaton.

Ahogy az úri Magyarország ráébredt arra, hogy a gazdasági és kulturális pozíciókat megszerző zsidóság a hatalmát veszélyezteti, minden nyugati országot megelőzően bevezette a numerus clausust, azaz a felsőoktatásban a zsidóság részarányát 6 százalékban maximalizálta. Tekintettel arra, hogy a reális részvétel ennek többszöröse lett volna, a zsidó családok gyermekeiket az egyetemi felvétel előtt minél versenyképesebbnek akarták látni. Ezért egyrészt lázasan keresték a minél jobb középiskolai képzést ígérő iskolákat, másrészt a maximális szorgalomra biztatták gyermekeiket. A zsidó fiataloknak nem a magyarokkal, hanem a többi zsidó fiatallal kellett a felvételért versenyezni. A nem zsidóknak nem kellett átesni az előszűrésen, hiszen azok kevesen voltak. Az úri gyerekek eleve kevesen voltak, a nép fiai pedig el sem jutottak odáig. Becslésem szerint a pesti zsidó fiúknak úgy kellett készülniük az egyetemre, hogy legfeljebb minden hatodik férhet bele a numerus clausus által megszabott keretbe. Különösen állt ez a jogi, a mérnöki, az orvosi és a közgazdasági karok esetében. Vagyis, aki egyetemi diplomára vágyott, annak a kiváló zsidók között is kiválónak kellett lennie. Ez alól csak a gazdag zsidó családok gyermekei jelentettek kivételt, akiknek a szülei megengedhették, hogy nyugati egyetemekre küldjék a fiaikat.

Beszélünk-e mi arról, hogy az első világháború után, Hitler hatalomra jutásáig a magyar zsidóság a felsőoktatásra vágyó gyermekeit hazai lehetőségek hiánya miatt Németországba küldte? Azt gyakran mondjuk, hogy a zsidókérdésben nálunk a hitleri Németország kegyetlenebb volt, hogy a végső felszámolásukra csak az kényszerített minket. De azt elhallgatjuk, hogy előtte húsz éven keresztül a nálunk az egyetemek előtt elzárt zsidók Németországba, az ottani egyetemekre kényszerültek. *A marslakók közül számosan csak azért lehettek világhírnűek, mert az őket kitagadó magyar egyetemekről a német egyetemekre menekülhettek.*

A magyar úri középosztályban szégyennek számított, ha a családban valaki a zsidók pártját fogta. Jellemző módon feleségem családjában sem tartották érdemesnek elmondani az unokának, hogy a nagyapja, mint Miskolc polgármestere, és országgyűlési képviselő már 1922 júniusában az alábbiakkal szólalt fel a képviselőházban a numerus clausus ellen.

Most az utólag neki járó unokai tisztesség érdekében idézem az 1922-es évben tett képviselőházi felszólalását:

„Én Heinrich-párti vagyok. Mi, csak hátúról támogatjuk a kormányt és úgy hátúról egész szép a költségvetés. Fenntartással tehát elfogadom én is. Vegyék tudomásul, hogy ígéretet tettem Miskolcon, hogy küzdeni fogok a numerus clausus ellen. Kijelentem, hogy igenis, a zsidónak is tanulni kell. Bezzeg Miskolcon másként áll a helyzet. Ott tanulnak a zsidók. Az én esetemből legalábbis tanultak. Megtanulták, hogy máskor addig ne támogassák a kormánypárti jelöltet, míg Vidáts be nem váltja az összes ígéreteket, amiket a választás előtt tett. Igaz viszont az is, hogyha kitanulnak, akkor az megint baj. Tudnék egy megoldást. Engedjék be őket valamennyit az egyetemekre, hogy tanuljanak, csak a vizsgán buktassák meg őket. No de ezt nem komolyan mondom.” Ehhez azt teszem hozzá, hogy nemcsak a család felejtette el a nagyapát, hanem a Rákosi-rendszerben a róla elnevezett utcából, húsz évre, Beloianisz utca lett.

Marx György könyve jól mutatja be, hogy a magyar zsidóság milyen fontosnak tartotta a középiskolák színvonalának emelését, és hogyan kezelték a szülők tehetséges gyermekeik taníttatását. Vagyis *a magyar zsidóság már a XX. század küszöbén úgy tekintette az oktatást, mint ahogyan száz évvel később a fejlett világban nyilvánvalóvá vált.* Tudták, hogy a legjobb útlevel a boldoguláshoz a szellemi vagyron, azon belül a legnagyobb kincs a kicsiszolt tehetség. Ehhez a felismeréshez azonban kellett az, hogy a zsidóság eleve érezze, hogy csak a tudására számíthat. Ezt pedig sehol nem lehetett, és kellett jobban megtanulni, mint az úri Magyarországon.

A marslakók tehát eleve jó helyen születtek, Pesten és ott is olyan családokban, ahol nyilvánvaló volt, hogy számukra csak a tudásuk jelenthet útlevelet az országban, még inkább a világban való érvényesülésre. Ráadásul ezeknek a családoknak a többsége a jó oktatással járó költségeket fedezni tudta. Vagyis *a marslakók a tanulást megbecsülő szülői környezetben nevelkedtek, a világ legjobb középiskoláiba jártak, hozzájuk hasonlóan tehetséges és törekvő diáktársak közösségében jutottak el az érettségiig.*

Mi a magyarázat arra, hogy a marslakók többsége német egyetemeken fejezte be tanulmányait?

Ennek csak egyik oka, hogy a múlt század első harmadában a német egyetemek, és mindenekelőtt a berlini jelentette a matematika- és a fizikatudományok csúcsát.

A módos zsidó családok a korlátozott felvételt azzal kerülték ki, hogy a fiaikat német, osztrák és svájci egyetemekre küldték. Ebben nem a jobb minőség, hanem a könnyebb felvétel játszotta a fő szerepet. A diákkorukban már a matematika és a fizika iránt érdeklődő, későbbi marslakók ugyanis vagy a Műegyetemre, vagy a Tudományegyetemre mentek volna. Ezek akkor már megütötték a legjobbak színvonalát, vagyis kielégítették volna a kényes igényeket is.

Máig még az értelmiségi közvélemény előtt is rejtett, hogy a zsidóság emberi jogait sértő első törvényt mi magyarok hoztuk, és éppen azzal, hogy az egyetemek kapuin való belépést faji alapon szabályoztuk. Ebből nemcsak nekünk lett kárunk, hanem a világ tudományos életének, és mindenekelőtt a háborúban álló Egyesült Államoknak lett óriási, szuperhatalmi státusát megalapozó haszna. Ennek a haszonnak jó része a magyaroké, ennek hiányában a németeké lett volna, hiszen a tudományos forradalom legjobbjai körül aránytalanul sokan Pesten születtek, majd a többi zsenivel együtt főleg Németországban gyűltek össze, azt érezték tudományos életük otthonának mindaddig, amíg Hitler hatalomra nem került.

A marslakókat égbe repítő rakéta második fokozatát a magyar numerus clausus törvény jelentette.

A harmadik fokozat a nácizmus volt. A marslakókat a nácizmus repítette a korlátlan lehetőségek hazájába, az Egyesült Államokba. Azt ugyan a marslakók többsége is elismerte, hogy eredményeik soha nem váltak volna ilyen gyorsan közkinccsé, nem kamatoztak volna ilyen gyorsan, ha azokat Magyarországon, de akár Németországban publikálják, ismerik el, nem beszélve arról, hogy a kivitelezésükhöz szükséges társadalmi támogatás és pénz sem állt volna rendelkezésre.

A marslakókat repítő rakéta harmadik fokozatát tehát Hitler látta el üzemanyaggal. A világ szellemi elitjét ő üldözte az Egyesült Államokba, abba az országba, ahol az üldözött zsidók először érezhették, hogy nincsenek hátrányos helyzetben. Ezért aztán már ők sem tartották annyira fontosnak a fiaik nevelését, azok pedig már nem voltak olyan nyomás alatt, mint apáik. Egyikük sem élvezhette gyermekei zsenialitását. Vagyis a marslakók Amerikában már nem szaporodnak, azokat azóta is azokból a társadalmakból kell importálni, amelyekben nem

érvényesül könnyen a tehetséggel párosult tudás, ahol még a tehetségnek minden erejét koncentrálnia kell ahhoz, hogy állja a versenyt azokkal az amerikai szerencsésekkel, akik előtt fajtól, vallástól, sőt a szülők anyagi helyzetétől függetlenül, már nyitva vannak a lehetőségek.

A marslakókat még nem Amerika csábította oda, hanem azok szükségből menekültek. Az ő eredményeik járultak hozzá ahhoz, hogy az Egyesült Államok felismerje, a legjobb import a tehetség. Amerika mára már tudatosan, mágnesként vonzza a tehetségeket. Oda a tehetségek nem is csak a sokkal több pénzért, hanem a sokkal nagyobb tudományos lehetőségek miatt mennek.

A könyv sorai között ugyan olvasni lehet, de nem eléggé hangsúlyozott, hogy a marslakók mindig megtalálták egymást. *A szoros összetartásukban fontos szerepet játszott zsidóságuk, az ifjúkori kiközösítésük érzése is.* Ahogy ők tartották egymással a kapcsolatot, ahogyan segítették egymást, az a jogfosztott kisebbségek örök fegyvere. Ez a kis népek erejének is a kulcsa.

A zsidókérdés megértésének is ez az egyik kulcsa: *az elnyomott kisebbség mindig és mindenütt összetart.* Tekintettel arra, hogy a zsidóság kétezer éve mindig elnyomott kisebbség volt, közöttük különösen erős az összetartás. Ezt tovább cementezte a vallásuk is. A zsidóság történetének alakulásában máig nem hangsúlyozzák eléggé a vallásuknak ezt az etnikumukhoz való szigorú kötődését, ami sorsalakító előnyökkel és katasztrófákkal járt.

De hasonló összetartás jellemezte az örményeket, az idegen környezetben élő minden kereskedő népet. Ez tartotta össze az észteket vagy a grúzokat a Szovjetunióban. Ez tarja össze a magyarságot Erdélyben. *A kisebbségeket semmi sem erősíti jobban, mint az elnyomásuk.* Ugyanakkor minden kisebbség gyorsan beolvad, ha nem tekintik őket a befogadók idegeneknek. A magyar zsidóság asszimilációja is gyors volt addig, amíg nem ébredt fel a hatalom által szervezett antiszemitizmus. A világban elszórtan élő zsidóság egységét is a náci üldözése kovácsolta minden korábbinál keményebbé.

Itt találkozunk az emberi és a társadalmi lét egyik nagy ellentmondásával: *a fejlődés útja az akadályok legyőzésén keresztül vezet, mégis mindenki azért munkálkodik, hogy elkerülje az akadályokat, a nehézségeket.* Ez a céljuk azoknak is, akik a szívükön viselik a társadalom jobbításának az ügyét. Ez a kereszténység kétezer éves ellentmondása. Ez a szándék vitte tévútra, majd csödbe a marxizmust is. *A hibáktól, nehézségektől, akadályoktól mentes út a pokolba vezet.*

Marx György könyvéhez József Attilával adnám a mottót: *„Aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni.”* A marslakók, népükkel együtt, valóban megjárták századunk poklát, mégis ez emelte zseniális képességüket a legmagasabbak közé. Nem több tehetség született száz évvel korábban Pesten, mint azóta bármikor, de mindig hiányzott az a kényszerítő helyzet, ami biztosította volna a tudományok legnagyobb csillagjai közé a felemelkedésüket. *Ebben a kiváltságosan nehéz helyzetben elsősorban a századforduló pesti zsidósága volt. Az ő szerencséjük alapja a zsidóságra váró szerencsétlenség előérzete, a borzalmak kialakulása volt.*

Ezt bizonyítja az is, hogy közvetlenül a második világháború után közel annyi és esetleg hasonló képességű kivándorló magyarok szinte semmire sem vitték, mivel ők a kivételezett világ uraiból, nem pedig a kiteszítottaiból kerültek ki. A marslakók a várható pokol elől menekültek a paradicsomot jelentő Amerikába, ezek az urak a paradicsomból a pokol elől menekülve mentek Amerikába. Ezt bizonyítja az 56-os kivándorlók sikeres szereplése is. Ők a sztálinista pokolból menekültek a szabadság hazájába. Rájuk itthon nem várt erkölcsi és anyagi elismerés. Ők is tudták, hogy bizonyítaniuk kell. Az általuk elért sikerek az Egyesült

Államokban ismertebbek, mint itthon. Ott olvastam egy elemzést, hogy a XX. század két igazán sikeres európai bevándorlási hullámát a náciok elől menekülő zsidók, és a sztálinizmus elől menekülő magyarok alkották.

A marslakói rang elnyerésére tehát nemcsak a Magyarországból menekülő zsidók, hanem a hazájukban elnyomott más népek fiai is képesek. *A sikereknek ez esetben sem a faj felsőbbrendűsége, hanem a sors mostohasága volt a feltétele.*

Itt egy kis kitérőt teszek a magyar tehetségek kibontakozását segítő és gátló körülmények ismertetésére.

Nekünk, magyaroknak itt kell hozzátenni, hogy az első világháborút megelőző kivándorló magyarok nagy többsége iskolázatlan szegény paraszt volt. Az ő sorsuk is a rájuk várónál sokkalta magasabbra emelkedett, az utódok életszínvonala mintegy ötszöröse az itthon maradt társaikénak. Közülük mégsem kerültek ki marslakók, mert nem a pesti zsidó polgárok nagyon jól iskolázott fiaiként mentek Amerikába, hanem megfelelő képzettség és etnikai támogatás nélkül. *Amerikában is csak annak az elnyomott kivándorlónak emelkedett rakétaszerűen a pályája, akinek szellemi vagyonnal volt tele a vándorbatyuja.*

A marslakók sorsának olvasása csak megerősítette bennem a félelmet: a jelen és még inkább a jövő társadalma ugyan szinte mindenki számára megnyitja a képessége kibontakoztatásához szükséges képzést, de az életkörülmények javulása lefékezi azt a motort, ami a képesség maximális kifejtéséhez elengedhetetlen. A múltban a magyar tehetségeknek csak elenyésző százaléka juthatott abba a szerencsés helyzetbe, hogy képességét tanulással bonthassa ki. Ma már nálunk is szinte mindenki tanulhat, de a tehetséget szinte mindig előbb felfedezik, és elkényeztetik, mintsem megérhetne. A jómódban élő tehetség nem azzal a tudattal képezi magát, hogy ő csak akkor számíthat boldogulásra, ha nagyon szorgalmasan tanul és dolgozik. Mára már a világ fejlett ötödében jobban legyőztük a pokol birodalmát, mint ami szükséges lenne ahhoz, hogy az arra alkalmasakból dudások, marslakók lehessenek.

Száz évvel korábban a magyar fiatalok egyetlen százaléka került egyetemre, annak 95 százaléka a népesség alig tizedét kitevő úri osztály és a zsidók gyermeke volt. A nép fiaiból ezreléknek adatott meg a magas képzés lehetősége. Ez még a numerus clususnál is nagyobb bűn volt, hiszen köztük ugyanúgy születtek tehetségek. A nép fiainak kitanult kisebbsége viszont helyt állt, a szellemi elitet gyarapította, de a tehetségek 99 százaléka elveszett, kiműveletlen maradt. Ma a fiatalok nagy többsége eljuthatna a magas képzésre. Tehát bármennyire romlik is az ösztönözottség, a kiképzett tehetségek száma sokszorosára nőtt.

Sem ők maguk annak idején, sem Marx György e könyvében nem hangsúlyozták olyan mértékben a magyar zsidóság és köztük a marslakók magyarországi sérelmeit, amit, ahogyan azt át kellett élniük. Pedig mindegyikük élete tele volt bántó megkülönböztetéssel. Végül a családjukat, a barátaik többségét elvesztették. *Amennyire az őket ért sérelmek elhallgatása tőlük szép gesztus, annyira kötelessége az utódoknak, mindenekelőtt nekünk, nem zsidóknak a bocsánatkérés.*

Nekünk, nem zsidó magyaroknak két enyhítő tény ad alapot a vétkünk csökkentésére:

– *Mi voltunk a számarányunkhoz képest legtöbb zsidót befogadó nép.* A mára maradt töredékük még mindig a legnagyobb létszámú és politikai súlyú zsidóság Közép-Európában. A marslakókat emelő rakéta első fokozatához, vagyis a XIX. századi fejlődésükhöz Európában, de szerte a világon is mi adtuk a legtöbbet. Ez ugyan nem a hatalom szándékából, hanem annak ellenére, a zsidóság szorgalmának köszönhetően történt. Mégis tény marad, hogy számukra nemcsak boldogulást, de felemelkedést is jelentő életkörülményeket biztosító feltételeket akkor leginkább itt találták.

– A mi Eötvös Józsefünk, Trefort Ágostonunk és Eötvös Lórántunk a zsidósággal szemben leginkább liberális kultuszminiszterek voltak. A magyar matematikai és fizikai oktatás adta azt az alapot, amin a világ minden részében előnyt élvezhetett az, aki itt kiváló tanuló volt. Ezt mindenkinél jobban és hálásabban éppen a marslakók hangsúlyozták.

Visszatérve a témára. Marx György könyvében átsüt a tudomány szeretete, ezért azokat is magával ragadja, akik nem rendelkeznek a marslakók nagyságának megértéséhez szükséges matematikai és fizikai ismerettel. Ők az ilyen tudást igénylő részeket lapozzák át, a könyv olvasása így is életre szóló élmény lehet. Beleláthatnak azok életébe, akik hazánkat minden politikusunknál ismertebbé tették a nagyvilágban. A XX. századi Magyarország elismertté tételében ugyan semmi sem előzheti meg az 56-os forradalom dicsőségét és a határmegnyitás tényét, de ezek nem fognak évszázadokig tartani. Ezzel szemben *a marslakók eredményei addig fognak élni, ameddig a tudomány él, hiszen ők főszereplői voltak annak a tudományos forradalomnak, amihez hasonlót aligha ismer az emberiség története. A marslakók lettek azok a magyarok, akik bennünket tudományos nagyhatalommá minősítettek.*

Bízom benne, hogy idővel ők több szobrot, utcanévet kapnak, mint sok divatos, de sokkal kevésbé tartós történelmi személyiségünk. Egyszer ezzel is törleszthetünk valamit azokból a sérelmekből, amelyek a magyar zsidóságot érték. Mert arról a könyv minden olvasója meg fog győződni, hogy a marslakók valóban magyarok voltak.

A könyvismertetőnek azonban illik kritikát is mondania.

Marx György egyrészt túlságosan szélesre tágította a marslakók körét. Talán mindegyikük megérdemli a méltatást, de azért túlzás őket marslakónak tartani. Azzal, hogy valaki kiemelkedett a magyar emigrációban, még nem marslakó. Ha nagyon szélesítjük a kört, azzal leértékeljük a mások által is kiemelendőnek ítélt marslakóknak járó minősítést.

Megelégedtem volna, ha csak a tudományok és a zene századforduló táján született legnagyobbjai kapják meg ezt a rangot, mert valóban csak ők jelentették a XX. század közepén Amerikában a magyarok, helyesebben a pestiek csodáját. Az ugyan igaz, hogy rajtuk kívül is voltak nagyszerű magyarok, de azok vagy csak kísérő jelenségei, vagy következményei voltak a marslakók befutásának. A kitüntető jelzőt csak azoknak adnám, akik meggyőződésünk szerint száz év múlva is világhírűek lesznek.

Másrészt én nemcsak a zsidó származású fizikus- és matematikuszenikre korlátozom a marslakók körét, a zenét nem hagynám ki, és Bartókot hiányolom a legjobban. Ha nemcsak a zsidósáruk miatt kivándoroltak tartoznak a körbe, akkor ezerszer inkább beletartozik Bartók Béla, mint sokan mások. Ugyancsak vitathatatlan helye lenne a világhírű magyar karmestereknek, mindenekelőtt Solti Györgynek, Ormándy Jenőnek...

Mint közgazdász talán Marx Györgynél jobban meg tudom ítélni az említett közgazdászok tudományos teljesítményét. Az említettek egyikét sem tartom marslakónak, holott kiemelkedő gazdasági szakemberek voltak. A meggazdagodásban Soros György vitte a legtöbbre, de a híressége inkább az olyan nagytőkés spekulánsokéra hasonlít, akikben az elméleti ambíció és társadalmi felelősségérzet is megvan, de nem a szellemi élet nagysága. Nem mindenki marslakó, akiről sokat írnak az újságok. Fokozott mértékben áll ez a két angol kormánytanácsadó közgazdászra. Balogh Tamás és Káldor Miklós nem annyira a szakma elméleti művelői körében, mint sokkal inkább az angol gazdaságpolitikai vezetésben szereztek érdemeket. Szégyellem magam, de a magyar közgazdászok 99 százalékával együtt, Bauer Péter Tamásnak még a nevét sem ismertem.

Véleményem szerint a Marx György által használt széles körben feltétlenül ott lett volna a helye Szondi Lipótnak, és talán Fejtő Ferencnek is.

Én marslakónak csak a tudományok és annak gyakorlati alkalmazása területén kiemelkedő zsidókra szorítanám a kört, mert az ő üzenetük, az ő felmagasztalásuk a magyar antiszemitizmus igazi megszegényítése. Csak a zsidók esetében logikus a társadalmi háttér szerepe. Zsenik minden korban és minden rétegben előfordulnak, de annak, hogy egyetlen város százezres közössége ontsa a világhírré emelkedett zseniket, annak különleges okai voltak. Ezt kell hangsúlyozni.

A marslakók érkezése című könyv igazi mondanivalója csak a sorok között olvasható.

A) A XX. századi magyar antiszemitizmus elképesztő kárt okozott a magyar társadalomnak. A lelkesen asszimilálódni akaró magyar zsidóság polgárosodása tölthette volna be azt a társadalmi űrt, amit a magyar polgárság hiánya ezer éven keresztül jelentett. Mégis, először a feudális társadalomból öröklött uralkodó szerepüket féltő uraink akartak megszabadulni attól a zsidóságtól, aminek dinamikus fejlődése lehetővé tette volna, hogy a magyar társadalom végre erős polgársággal is rendelkezessen. Máig nem vagyunk hajlandók bevallani, hogy a magyar társadalom csak akkor és olyan mértékben lehet a nyugat-európai népek családjának egyenrangú tagja, amilyen mértékben sikerül ezeréves torzultságát, a polgárság hiányát megoldani. Ehhez a XX. század küszöbén csak két etnikum adhatott volna gyors külső segítséget: a zsidó és a német. A zsidóság erre a korra már szinte nyugati értelemben vett polgárrá vált, a német kisebbség pedig a puritán nyugati kulturális rokonságánál fogva volt a polgárosodásra a magyar paraszti rétegnél alkalmasabb. A magyar zsidók többségét előbb belső indítékkal, később német buzdítással megnyomorítottuk, majd kiirtottuk. A német kisebbségünket pedig a náci buzdítással elkövetett hazaárulásaik és a győztes hatalmak németekkel szembeni bosszúállásától biztatva telepítettük ki. Ebből következően, amikor a második világháború végén külső segítséggel sikerült megszabadulnunk a nyugatosodás legfőbb gátját jelentő feudális réteg uralmától, a polgárságnak még annál is krónikusabb hiányával álltunk szemben, mint amely előtte is lehetetlenné tette a demokratikus társadalom felépítését. A két háború között a trianoni országhatárokon belül mintegy félmillió polgárosodott zsidó és annál is valamivel több, a magyar népi etnikumnál a polgárosodásra alkalmasabb sváb élt. 1948-ra a magyar zsidóság négyötöde vagy elpusztult a lágerekben, vagy kivándorolt. A német kisebbségnek is legfeljebb a gyengébb negyede maradt itt. Ráadásul a korábban lelkesen asszimilálódni akaró zsidóság maradványa érthető módon tele volt sérelmekkel, sokkal erősebb faji és vallási öntudattal rendelkezett, mint korábban.

Még most, amikor nincs nagyobb vágyunk, mint a nyugat-európai népek családjához való csatlakozásunk, sem nézünk szembe azzal, hogy sok tekintetben magunk nehezítettük meg a sikeres nyugatosodásunk alapvető feltételét, az erős polgárságot. Ugyan szinte általános közép-európai probléma származik abból, hogy *e térség az utóbbi ötven évben elvesztette tényleges és a leginkább polgárosodásra alkalmas lakosainak nagy többségét.* Ha történet alapvető jelentőségű történelmi esemény, akkor ez volt az. Száz éve Közép-Európa polgárainak nagy többségét az ott élő zsidó és német kisebbség jelentette. Ezeknek csak tört kisebbsége maradt meg. Pedig elsősorban ezeknek volt köszönhető az a viharos gazdasági és társadalmi fejlődés, amire ma nosztalgiával gondolunk vissza. Történeiszek ma is azt tanítják, hogy a XIX. század végén gyors felzárkózásban volt egész Közép-Európa. De azt elfelejtik hozzá tenni, hogy ebben a sikerekben gazdag folyamatban az ott élő zsidóság és németiség jelentette a motort. *A polgári fejlődéstől rettegő uralkodó rétegnek még a lakosság jelentős részét is, mindeneelőtt az úri középosztályt sikerült a zsidósággal szembefordítani, majd a németek kitelepítése mellé állítani.* Ma Közép-Európa minden népe nélkülözni kénytelen azt a két etnikumot, mely a leginkább jelentett volna társadalmi és gazdasági alapot a Nyugathoz való csatlakozáshoz.

B) *A magyar zsidóság kötődése sokkal erősebb volt a magyarsághoz, mint ma azt sokan képzelik. A marslakók azért tartoznak a legnagyobb magyarok sorába, mert ők ugyan a hazájuktól több rosszat, mint jót kaptak, mégis ők adtak a legtöbbet.*

Mit is kaptak?

Az anyanyelvet, amit mindenki megkapott, még azok is, akik azon kívül semmit. Ezt ők mégis kincsükként őrizték, egymással kommunikálni, tréfálni csak ezen a nyelven tudtak. Teller Edét ma is sokan örömteli szívvel hallgattuk milyen gyönyörűen beszéli azt a nyelvet, amitől nem ő szakadt el, hanem amelyiktől őt szakították el. A legtöbbjük esetében még azon sem lehetett volna botránkozni, ha megtagadja magyar származását. Ők mégis büszkén vallották, hogy Magyarországról, Budapestről, egy szomorú korban a legnagyobb számú zsidót befogadó városából jöttek.

Történelemszemléletünk egyik bűnének tartom, hogy nagyjainkat nem annak alapján mérjük, hogy mennyit adtak ahhoz képest, amit kaptak; hanem azt, hogy mennyit adott nekik a haza, a megméretésüknél mellőzzük. Erre először a Bánk bán hívta fel a figyelmemet. Ott három sérelem található. Bánk bán a nádor, a király kedvence, aki akkor veszi észre, hogy magyar, amikor a feleségét meggyalázza egy idegen főúr. Aztán csak az a személyes sérelme veteti észre vele először, hogy a jobbágya is magyar. Petúr, aki főúrként, főúri sérelmek miatt lázad, csak ezért érzi magát hős hazafinak. Tiborc viszont semmit sem kapott az országától, semmi előnye nem származott, és nem is várhatott ettől, mégis még az életét is hajlandó volt feláldozni érte. Sem a drámaíró Katonának, sem a drámát méltató esztétáknak nem jutott eszébe, hogy *a hazafiságot úgy kellene mérni, hogy ki mennyit adott ahhoz képest, amit a hazájától kapott.* Nálam mindig Tiborc volt a hazafi, a másik kettő önző, csak érdekből viselkedett hazafiként.

A marslakók Tiborcnál is jobb hazafiak voltak, mert Tiborcot csak a szíve tette azzá, *a marslakók, mint matematikusok, mint fizikusok, a tények világának reális mérnökei voltak, akik a szívük mellett az eszükre is hallgattak, mégis, túl tudtak lépni az őket a zsidóságuk miatt ért sérelmeken.* Az ő helyzetüket Bánk bánéval párhuzamba állítva érdemes átgondolni. Bánk bán óriási öröklött vagyonnal, előkelő származással és az uralkodó kegyéből lépett az ország elsői közé. Tőle tehát, mivel nagyon sokat kapott, a nemzet is sokat várhatott el. A király után ő volt az első. Ő előttem csak akkor magasztosult volna fel, ha már akkor felébred a honféltesége, amikor a király nádorrá, és a keresztes hadak fővezérévé nevezi ki, amikor láthatja, hogy a felesége a királyné után az első asszony, akit minden oldalról tisztelet vesz körül, de mivel látja a seregébe összegyűlt, az életüket a hazáért feláldozni képes jobbágyok nyomorát, a nép védelmére kel.

Bánk bánnal szemben miben párhuzamos a marslakók sorsának megméretése? Ők is nagy ajándékkal jöttek a világra. Jómódú polgárok családjába születtek. Ebben a tekintetben az ország szerencsés egy százalékához tartoztak. A zsenialitásuk is szerencse dolga volt, hiszen hozzájuk hasonló képességgel legfeljebb százezerből egy születik. Szüleik bölcsességének köszönhetően kiváló iskolába járhattak. E hármass szerencsésük ellenére szülőhazájuk részéről eleve kiközösítéssel, hátrányos megkülönböztetéssel kellett szembenézniük. A Marsig vezető karrierjük a származásuk miatt velük szemben állított akadályok kerülgetése okán alakult.

Ők a kapottakhoz képest is sokat adtak a hazájuknak, amilyen sokat csak nagyon kevesen. A XX. században ők adták a legtöbbet. Ezért nekem ők a legnagyobb magyarok.

C) *A következő évezred számára ők a magyarság legnagyobb útmutatói azzal, hogy a népének sokat csak az adhat, aki a tudás mezején az egész emberiség ügyében jeleskedik.* Ma már nemcsak a közgazdászok, de a politikusok is hangoztatják, hogy a tudás az igazi hatalom.

– A közgazdászok még mindig a pénz, a tőke szolgálatát tekintik a gazdasági siker alapjának. Többet ügyeskednek a tőke, a tőzsde, a kamat, az adózás, a bérszínvonal mezején, mint amennyit a jobb oktatás, az emberibb életkörülmények megteremtése érdekében hajlandók áldozni. A tények tanúsága szerint a gazdasági eredmény is elsősorban a kultúra, a szellemi képességek függvénye. A közgazdászok mégis a múlt század értékvilágában sáfárkodnak.

– A politikusok teljesítménye még a gazdaság szakembereinél is rosszabb. Egyrészt, még azoknál is rövidebb távra optimalizálnak, másrészt nincs idejük a problémák végiggondolására. A napokban hallottam egy, a gyakorlati politikából visszavonult nyugat-európai politikustól, hogy csak most látja, hogy miért nem lehet az értelmiség mércéjével mért jó politikáról beszélni. Azért, mert a vezető politikusoknak nincs idejük arra, hogy évente akárcsak egyetlen könyvet végig olvassanak, a náluk bölcsebbekkel elképzeléseiket, terveiket megbeszéljék. Márpedig nem lehet bölcsességet várni attól, aki nem ér rá olvasni, valamit alaposan végig gondolni, nála bölcsebbekkel hosszabban elbeszélgetni.

A marslakók abban voltak szerencsések, hogy nem volt szerencsájuk. Ha joggal számíthattak volna arra, hogy folytathatják szüleik életmódját, sőt azon túl is léphetnek. *Ha nem kell a hatalom által eléjük állított akadályokat kerülgetniük, megmászniuk, sokuk nem vállalta volna a marslakóvá emelkedést biztosító tudás sok fáradsággal járó megszerzését.*

Jó száz éve a regényírók kedvelt témája a családrege. Ezekben azt mondják el, hogy az első generáció sok munkával és takarékoskodással vagyont gyűjt. A második generáció e jólétben már elkényelmesedik, nem gyarapít, de még nem veszi el az örökségét. A harmadik generáció azonban már elkényeztetett, elzüllik, dekadens, élvhajász életmódot folytat. Ha nem szabadul el az antiszemitizmus, talán a marslakók többsége is legfeljebb a második generáció életmódját folytatta volna.

Tekintettel arra, hogy a következő évszázadban a jólét már nem az öröklött vagyon nagyságától fog függni, hanem a megszerzett tudástól, nem lesz folytatható a családregegyek három generációról szóló logikája. A szellemi vagyon, a tudás ugyanis nem örökölheto, ennek felhalmozását mindenkinek elölról kell kezdeni. Ezt az új világot kellett másoknál száz évvel korábban megélniük a marslakóknak. *Az ő példájuk arra tanítja a következő nemzedékeket, hogy az a tiéd, azt nem vehetik el, csak attól lehetsz gazdagabb, amit megtanultál. A következő századra való felkészülésben a marslakóknál jobb példaképünk nem lehet.*

Összegzés

Marx György könyvéról csak jót tudok mondani, és ezt igazolandó az alábbiakban idézem a könyvének azokat a részleteit, amelyek különösen gondolatébresztón hatottak rám. Nyilván minden olvasóban más gondolatok ébrednek olvasás közben, de talán a saját példámmal hozzájárulhatok ahhoz, hogy az olvasó néha tegye le a könyvet és vonja le a tanulságot.

Az alábbiakban azok számára ragadok ki idézeteket és megállapításokat, akik még nem döntöttek az elolvasásról, talán ezzel megnyerhetők, illetve, akik nem olvassák el, azoknak ez is adhat valamit a könyv szelleméből és mondanivalójából. Ezt a könyvet írószerszámmal a kezemben olvastam, aláhúztam, felkiáltó jeleket tettem, így könnyű visszaidézni azokat a részeket, amelyek különösen megragadtak.

A nevekhez kötött idézetek arra is szolgálnak, hogy emléket állítsak azoknak, akinek az emléke még aránytalanul kicsi ahhoz képest, ami nekik járna. Ennek érdekében mazsolázzuk ki a legérdekesebb egyéniségeket a marslakók hosszú sorából.

Békessy György

„A lényeges jel lehet nagyon gyenge, nagyon halk, azt az idegrendszer mégis képes kiválasztani a sokféle irányból érkező harsány információk áradatából.” „Az agy nemcsak a fültől, hanem más érzékszervektől is kap üzeneteket, ezekből építi föl pillanatnyi világképét.” „...sok kultúra létezik, mindnek megvan a maga története és életfelfogása.” (13. old.)

Gyerekkorom óta nem tudtam megemészteni a hallás fizikai magyarázatából azt, hogy több egyszerre hallható beszédből hogyan lehet egyre figyelni, azt érteni, a többit nem is hallani. Ez ugyanis azt jelenti, hogy nem a fülünkkel hallgatunk, hanem ezt az agy dolgozza fel meghallgatott szöveggé. Most Békessy hozta meg számomra a magyarázatot. Még a hallás sem csupán fizikai észlelés, annak csak az agy adja meg azt a szelekcióját, rendezettségét, amit aztán értelmezni tudunk. Mindezt azért is hasznos tudni, mert a modern világ mindent csupán fizikai alapon magyaráz, holott az életet mind az egyén, mind a társadalom szintjén a kultúra értelmezi, dolgozza fel.

A kultúráknak a társadalom életében játszott szerepét többek között a közgazdaság-tudomány sem veszi figyelembe, pedig ez óriási, sok esetben minden klasszikus értelemben vett közgazdasági tényezőnél sokkal fontosabb szerepet játszik. A kultúrának az egyén kiműveltségében a szerepe a gazdagság és a képzettség függvényében csak növekedni fog. Minél fejlettebb a gazdasági technika, annál függetlenebb lesz attól az ember. A globalizáció technikai jelenségeitől rettegőknek azt a tényt hozom fel bizonyítékkul, hogy a magasan képzett és anyagi gondoktól mentes életű emberek élete sokkal kevésbé függ a globalizáció kényszereitől, mint a képzetlen szegényeké. A fejlődés függvényében úgy az egyén, mint a társadalom, a nemzetállam függetlensége növekszik. Az ugyan tény, hogy a butaság és a szegénység determináltságát felváltja a globalizációból fakadó kényszer, de ennek következtében nem csökken, hanem nő a mozgásszabadság. Kétségbeejtően csak a szegény és műveletlen emberek és népek sorsa determinált, nem pedig a gazdagoké és művelteké. Ezt mindenél jobban bizonyítják a tények: a szegény és elmaradt társadalmakban az egyének és a nép élete generációkon keresztül nem változik. A jelenkor fejlett társadalmában azonban mind az egyének, mind a nép sorsa még évtizedes távlatokban is nagyot változhat. Még meggyőzőbb az a tény, hogy a szegény és képzetlen rétegen belül kicsi a differenciálódás, a gazdagok és képzettek esetében azonban ugyanez nagyon nagy, körükben mindenki többé-kevésbé az egyéni ambíciói szerint élhet.

A marxistáknak igazuk volt abban, hogy a szegény proletárok élete materiális okokból determinált. De azt nem ismerték fel, hogy a gazdagság és a képzettség függvényében az anyagiak determinációja csökken, a döntések egyre inkább kulturális alapon születnek.

Szent-Györgyi Albert

Az őrült majom című könyvében írja: „A felületes szemlélő számára úgy tűnhet, hogy a két szuperhatalom hadserege sakkban tartja egymást. Az igazság azonban más. Valójában e két hadsereg egymásnak édes szövetségese, mert a Szovjet Hadsereg nélkül nem volna szükség az Amerikai Hadseregére, és megfordítva.” (18. old.)

Ezt 1947 óta még szélesebb értelemben láttam. Az Egyesült Államoknak volt szüksége arra, hogy a tőkés demokráciák féljenek a Szovjetuniótól. Csak ennek köszönhetően tudta rájuk kényszeríteni az akarátát. Amióta nincs félelmes Szovjetunió, oda a tekintélye, nem szorulnak katonai védelmére, tehát függetlenebbek lettek. Ráadásul a nyugat-európai demokráciák csak a szovjet félelem árnyékában fogtak össze.

A kapitalizmus korának imperializmusát a nagy népek a gazdasági és civilizációs fejlődésükkel párhuzamosan járták. A germán fasizmus is elkésett imperializmus volt, amelyikben még a kizsákmányolást csak a katonai és politikai alárendeltekkel szemben lehetett gátlástalanul érvényesíteni. A szovjet, vagyis orosz imperializmus még jobban megkésett. Sztálin még a katonai és politikai alárendeltséggel akarta gazdaggá tenni a birodalmát. A XX. század végére a más népek feletti hatalom még a durva erőszak alkalmazása szerint is sokkal többre került, mint amit hozott.

Az Egyesült Államok már a világméretű munkamegosztás és a fejlett technika korának imperialistája. Felismerte, hogy már csak a gazdaság és a politika liberalizációjával lehet kizsákmányolni. Nem megszállni kell a többi népet, elég arra kényszeríteni, hogy az erősebbekkel úgy versenyezzenek, ahogy az egyenlő erők esetében indokolt. Ez az új formájú kizsákmányolás azáltal vált könnyebbé, hogy félni kellett a múlt századi módszerekkel működő, barbár szovjet imperializmustól. Ez a félelem kergette a karjaiba a viszonylag erős és fejlett Nyugat-Európát és Japánt. Azt, hogy az Egyesült Államok mennyi hasznot húzott a Szovjetunió imperializmusából, csak most kezd nyilvánvalóvá válni, hogy összeomlott a félelmetes mumus.

Karol Gajdusek

A mának szól, amiket Gajdusektől a Creutzfeldt-Jakob-kórral kapcsolatban idéz Marx könyve. „...a betegség spontán keletkezik, nem fertőzés eredménye.” „Azt a gyanút, hogy a kuru (rokon betegség) is pasteuri úton terjedő járvány, megcáfolja az a tapasztalat, hogy nem jár lázzal vagy gyulladással.” (23. old.) Még a mai orvostudomány sem ismerte fel eléggé annak a jelentőségét, hogy még a fertőző betegségek terjedése esetében is milyen fontos a szervezet egyensúlyi állapota, vagyis az érintett személy lelkiállapota.

Mint kaposvári születésű érdeklődéssel olvastam ugyancsak Gajdusekkel kapcsolatban az alábbiakat:

„Nyomozza a Kaposvárott született bécsi egyetemi professzorrrá lett, Bécsben meghalt Kaposi Mór (1837-1902) emlékeit. Az általa száz évvel ezelőtt elsőként leírt Kaposi-szarkóma orvosilag nagyon aktuálissá vált. Ez a halálos kimenetelű betegség hazánkban nagyon ritka, mert Európában jól védekezik ellene az emberi immunrendszer. De amikor a szexuális AIDS-fertőzést HSV-8 herpeszfertőzés követi, a Kaposi-szarkóma hirtelen kifejlődik, (és az AIDS-nél gyorsabban) végez áldozatával.” (26. old.) Hány kaposvári orvos büszke arra, hogy a város egy szülöttje az AIDS elleni háború klasszikusa?

Ma, amikor az AIDS tartja rettegésben a világot, amikor a kergemarhakór, a BSE híreivel van tele a világsajtó, érdemes volna elgondolkodni azon, hogy mennyire félrevezeti a közvéleményt a mindenhova eljutó kommunikáció. A fejlett világban századannyi halált okoz az AIDS és ezredannyit a kergemarhakór, mint az alkoholizmus, a dohányzás és a túltáplálkozás, amikkel nem annyira rémítgetünk, mint az előbbieket esetében. Sőt a reklámok arról szólnak, hogy együnk több édességet, igyunk drágább alkoholokat, és az autóversenyeken még elsősorban a dohányzást hirdetik. A nagy tömegeket lassabban ölő tömegpusztító jelenségek nem érdemelnek figyelmet, a ritka és látványos, de gyors halált okozók annál inkább. Az emberiség ugyan egyre képzetesebb, racionálisabb lesz, de ez még nem jelent védelmet a nyilvánvaló ostobaságok általánossá válása ellen.

A globalizáció meghosszabbítja az életkort, az ellen mégis látványosan hadakoznak, az alkohol, a dohányzás és a túltáplálkozás pedig az utóbbi ötven éven minden háborúnál több halált

okoz a fejlett, azaz globalizálódó világban, mégsem jut senkinek az eszébe, hogy azok ellen tüntessen.

„A környezeti katasztrófák viszont új fajok kialakulását hajtják.” (37. old.) Tizenöt éve tudom, hogy csak a környezeti katasztrófák hoznak létre új, ráadásul fejlettebb fajokat. Vagyis a fajtafejlődésben csak akkor van szerepe a szelekciónak és a mutációnak, ha az katasztrófákkal jár egy időben. A tudomány egyik legnagyobb ellentmondásának tartom a katasztrófák elleni természetes védekezést, ami spontán emberi, sőt biológiai reflex. Ugyanakkor a fejlődés csak katasztrófák hatására következhet be.

E könyv szempontjából még izgalmasabb és konkrétabb ez a tény. A marslakókat is csak a katasztrófák hozták létre. Ha a zsidóknak nem kellett volna félniük Magyarországon, majd szerte Európában, ha nem érte volna őket hátrányos megkülönböztetés, soha nem lehetnének büszkékké rájuk, hiszen meg sem születtek volna.

Az élet egyik folytonosan jelen lévő ellentmondása, hogy mindig a katasztrófák ellen védekeznek, holott a fejlődést csak azok hozhatják.

Erster László

Lényegében ebben az irányban keresett magyarázatot Erster László biokémikus, amikor a svéd és magyar hatás találkozását szerencsésnek, gyümölcsözőnek tartja:

„– A magyar-svéd kombinációnak vannak különös előnyei. Magyaroknak gyakran kellett szembenézniük hirtelen jött váratlan ellenséggel. A svédeknek viszont, a hosszú telek alatt, módjuk volt arra, hogy stratégiaileg gondolkodjanak a következő lépésen.

– Magyarországon az ideológiai, politikai, katonai konfliktusok túlélése szokatlan, szinte gátlástalan kreativitást igényelt, amit nem mindig szeretnek egyes magabiztos nagyfőnökök. Hogy az ilyen izgató behatások alatt kifejlődött gyöngyszemeket észre is vegyék, ahhoz az érdekek olyan fenntartás nélküli, nyílt szívű tisztelete kellett, amit Svédország nyújthatott. Hogy a jövőbe mutató eszméket a társadalom hasznosítsa, annak meg Amerika pszichológiai atmoszférája kedvezett, ami nem csinálja úgy az intellektuális ragyogást, mint Európa, de busásan jutalmazza a befejezett teljesítményt. Ha mindezek a kedvező feltételek összejönnek, a konfliktusból diadal születik.” (27. old.)

Az akadályok legyőzése emeli az egyént és a nemzetet egyaránt a korábbinál magasabbra. A történelemoktatásunk még mindig csak az árnyoldalait látja a magyarságot ért megpróbáltatásoknak, ki sem tér azok esetleges pozitív utóhatásaira.

Jó példa erre a három legnagyobb nemzeti csapásunk, a török megszállás, Trianon és a szovjet megszállás.

Tekintettel arra, hogy nem e könyvismertetés tárgya a magyar történelem újrafogalmazása, csak röviden utalok e tragédiák pozitív velejáróira és következményeire.

a) A török megszállás nélkül soha nem lehetett volna jelentős hatása a reformációnak. Márpedig nemcsak a magyar nép és kultúrája, de még a magyar katolicizmus is sokkal szegényebb lett volna, ha nincs török befolyás, ha Erdély nem válik évszázadokra török provinciává.

b) Trianon még nagyon közel van és nagyon sok igazságtalanságot is tartalmaz ahhoz, hogy tárgyilagosan ítéljük meg következményeit, pedig a történelmi Magyarország túlélése magára a magyar népre nézve is tragikus lett volna. Mi lennénk a nemzeti és vallási feszültségekkel teli Balkán. A határokon túl került magyarság, azaz népünk negyede sokkal szegényebb lett

Trianon következtében, de az anyaországban marad kétharmad ma legalább harmadával azért gazdagabb, mert magára maradt.

c) A Jaltában ránk szabott szovjet gyarmati sors ugyan sok szenvedést és sérelmet is hozott, de sok olyan társadalmi átalakulással járt, amit önerőből képtelenek lettünk volna véghezvinni.

– Csak így szabadulhattunk meg a revizionista igényeitől elvakult politikától.

– A múlt társadalmi kövületeinek kegyetlen összetörése teremtette meg a magyar polgárosodás feltételeit.

Enrico Fermi

„Fermi mindig úgy kezdte az előadását: A neutron icipici.” Ehhez a kedves magyar kifejezéshez személyes élményem fűződik. A 70-es években Hollandiában járva kerestünk egy ismerős családot, és kérdezősködtünk a környéken. A marslakókhöz hasonló kiejtésünk, és a magyar rendszámú, kelet-európai gépkocsi jelezte, hogy keletről jöttünk. A megkérdezett úr nemcsak udvariasan útba igazított, és elkísért, de eldicsekedett, hogy ő is tud valamit magyarul: icipici. Nagyanyjától tanulta. Családja az első világháború után magyar hadiársvát nyaraltatott, és tőle tanulta meg a család ezt a kedves szót. A nagyon kicsire Hollandiában ma is sokan mondják, hogy icipici. De ő 56 óta tudja, hogy egy icipici ország is lehet nagyon nagy. Ehhez most azt teszem hozzá, hogy egy nagyon nagy embernek is lehet a nagyon kicsi icipici.

Kosztolányi András

„Ha gyermekeim lennének, első fiának zenésznek kellene lennie, a másodiknak festőnek vagy szobrásznak, a harmadiknak írónak, vagy legalább újságírónak, de a negyediknek mindenképpen spekulánsnak, hogy a másik hármat eltartsa. – A képesség, hogy valaki előre látja az eljövendőt, milliókat hozhat dollárban.” Kosztolányi azonban néhány dolgról megfeledkezett. Elsősorban arról, hogy az ajánlott szakmákra születni kell. Ezért nagyot hibázik a szülő, aki el akarja dönteni a fiai szakmaválasztását. A szülőnek csak az a kötelessége, hogy gondosan figyelje, melyek gyermekei képességei. Ha szerencséje van; a négy közül valamiben bármelyik tehetséges, és egyik sem rossz természetű vagy ostoba. Olyan sokoldalú tehetség, mint maga Kosztolányi, ezer közül egy van. Ilyenre egyik szülő sem számíthat reálistan. Alig ismer a történelem példát, hogy a kiváló képességű apának, vagy anyának hozzá hasonló képességű gyermeke szülessen. Az ilyen zseniális szülőknek az átlagosnál is nagyobb gyermeknevelési gondokkal kell megküzdeniük.

Minél tehetségesebb a szülő, annál nagyobb a veszélye annak, hogy a gyermekeit magához akarja mérni, azt kívánja tőlük, hogy nálánál is többre vigyék. Ezt nem csak a szülői elfogultság sugallja, hanem az is, hogy az ilyen gyermek kicsi korától fogva jobb nevelésben és képzésben részesülhet. Ez a kiváló fiatalok indítás olyan szakmákban jelent óriási előnyt, amelyekben a tanulási folyamat nagyon korán eredményes. Mivel a zene és a sport olyan szakterület, ahol a képesség fejlesztése nagyon korán nagyon hatékony, az ilyen szülők gyermekei akkor is viszonylag sokra viszik, ha nem örökölték nagy tehetséget. A zenei hallás, illetve a sportokhoz szükséges gyors reflexek már jóval az iskolás kor előtt is fejleszthetők. De a legtöbb szakterületre ez nem áll. Legfeljebb annyi, hogy minden született képesség jobban kibontakoztatható, ha a családi környezet arra alkalmas. Ezzel szemben nagyon

veszélyesek a kiváló szülők a gyermekek jövője számára azért, mert jellemet torzít az, ha a gyermeke azt látja, hogy szülőjével nem lehet versenyképes. A jó példa csak arra ragad, aki a követésére képes. Ezért a szülők erkölcsi példája általában eredményesen adható tovább, de a kiemelkedő képessége nem másolható, annak kudarcai sokkal több hátránnyal, mint előnnyel járnak.

Nemcsak a gyermekek jövőjére lehet veszélyes, erkölcsrontó az olyan szülő, akinek kiváló képességei nem követhetők, hanem így van ez a társadalmak, a népek életében is. Közép-Európában a XX. század során bekövetkezett legnagyobb történelmi esemény az volt, hogy az itt kialakuló nemzetállamok kilökték magukból azokat az etnikumokat, amelyek akkor is dinamikusan fejlődtek, amikor már megfeneklett az államalkotó etnikumok előző sikeres felzárkózási kísérlete. A XIX. század második felében minden közép-európai államalkotó etnikum gyorsan fejlődött, gyorsabban, mint az előtte járó nyugat-európai népek. Ez a fejlődés a tudományos és az agrár forradalom beköszönte után leállt. Ettől kezdve Közép-Európában már csak a zsidó és a német kisebbségek fejlődése maradt dinamikus. A politikai hatalmat birtokló etnikumok ettől kezdve előbb csak irigyelni, majd utálni, végül üldözni kezdték a sikeres etnikumokat. Ennek lett az eredménye, hogy száz év alatt a térségben élő zsidó és német kisebbségek létszáma tizedére zsugorodott. Aki ezt megérti, az megérti azt is, hogy a nagyon eredményes, tehetséges szülőktől miért menekülnek a gyermekek. Ezzel szemben minden olyan gyermek, aki lényegesen többre vitte a szüleinél, élete végéig nagyon szülőtisztelő marad. Ilyen az ember. Sokat téved az a szülő, és az a politikus, aki ezzel nem számol.

A szülők kötelessége gyermekeiket segíteni abban, hogy azok képessége minél jobban kibontakozhasson. A bölcs szülő mindegyik gyermekének olyan pályát ajánljon, ahol a vele született képességgel is a szakma felső harmadába kerülhet. Az életével való megelégedettség ugyanis elsősorban nem attól függ, hogy ki milyen magasra vitte a társadalom létráján, hanem attól, hogy hol áll a szakmáján belül. A kubikusok között az volt a boldogabb, aki a többinél többre volt képes. A tanárok között az, aki a társainál sikeresebbnek bizonyult. A vállalkozók között az, aki nagyobb vagyont gyűjtött. Ezzel szemben boldogtalan és erkölcsileg deformálódott szinte mindenki, aki ugyan magasra jutott, de ott gyengének bizonyult. Ez a magyarázat arra, hogy a politikai hatalom a legtöbb esetben nem hoz boldogságot, sőt erkölcsi és szakmai téren visszaeséssel jár. Én sokszorta több olyan minisztert ismertem, aki ezzel a ranggal nem nagyobb, hanem még kisebb lett.

Visszatérve Kosztolányi apai terveire. Ha a szülőknek van olyan gyermeke is, aki eléggé reménytelen, nevelje úgy a többieket, hogy kötelességük legyen ezt eltartani. A Kosztolányi által javasolt pályákon ugyanis csak a tehetséges boldogulhat, a tehetségtelen vagy nagyon szerencsétlen, vagy nagyon jellemtelen lesz. Azt is ő tudja a legjobban, hogy a tehetségtelenség a leggyorsabban a tőzsdén derül ki, és ráadásul ott kerül a legtöbbe.

Soros György

„Az ókortól kezdve évezredek át az arany volt a legfőbb érték, mint a változatlan örökkévalóság jelképe, amiért harcolni és ölni érdemes.

Öt évszázaddal ezelőtt Galilei és Newton, Monteverdi és Shakespeare észrevette a változás szépségét: dinamika, dráma, zene. Az ipari forradalomban azonban az energia lett az érdekes, mert abból mozgás teremthető. Olajért törnek ki a háborúk.” (113. old.)

Az arany történelmi jelentőségét elmisztifikáljuk. Ebben a klasszikus tőkés társadalom és a politikai történelem felfogása volt a hibás. Az ókortól kezdve egészen a XIX. század derekáig

az arany jelentősége a világ népességének 95 százalékát alig érintette. A hatalmasok ugyan az aranyért civódtak, viseltek háborúkat, de a nép életét az arany, és általában a kincsek iránti mohóság alig érintette. Nem ismerek a történelemben egyetlen olyan jelentős változást, amiben az arany fontos szerepet játszott volna.

A világot az utóbbi kétezer évben formáló európai, az utolsó ezer évben alapjaiban átformáló nyugat-európai kultúra és gazdaság sorsa sokkal inkább függött az élelmezést, a ruházzkodást, az energiaigényt szolgáló termelési módtól, mint a hatalmasok és gazdagok kincsvágyát jelképező aranytól.

a) Nyugat-Európát a világ magas kultúrái közé a természetes csapadéokra épülő földművelés emelte. Aztán a tengerek meghódítása emelte a többi kultúra fölé. Ezzel szemben az arany és a drágakövek tekintetében mindig szegény volt.

b) Amerika felfedezése tette lehetővé, hogy a Nyugat gazdag lehessen aranyban is. De éppen az a része sorvadt el Európának, amelyikbe özönlött az amerikai arany, és az gazdagodott meg, amelyik az arany helyett a fűszerek behozatalára összpontosított.

c) Két generáció óta az arany még egyetlen ezrelékét sem jelenti a gazdaságnak. Az ára pedig a korábbi tört részére zsugorodott. Soros György vagyonát sem lehetne aranyban kifejezni, illetve nehéz volna szállítani. Ma az arany csak ott van becsülete, ahol a társadalom vészesen lemarad.

Az arany termelésére a történelem során az emberiség energiájának, azaz munkájának egyetlen százalékát sem fordították. Az emberek óriási többsége nem is találkozott az arannyal. Ez még akkor is igaz volt, amikor az arany, illetve az ezüst volt a bankjegyek értékének meghatározója. Néprajzos ismerőseim mutatták ki, hogy száz évvel korábban egy Heves megyei faluban a lakosság fogyasztásának alig huszada jött a városi ipartól, vagyis amiért pénzzel kellett fizetni. Ennek a pénznek is nagy többsége csak váltópénz, azaz rézből vert érme volt. Az ókortól nemcsak az ipari forradalomig, hanem máig a történelem nem az arany, de még nem is az olaj körül forog, hanem annak érdekében, hogy legyen mit enni-inni, ne kelljen fájni.

Más kérdés az, hogy a hatalom mit tartott céljának. Ez soha nem az volt, amit a kor, és főleg az utókor igazán fontosnak tartott. Ideje volna, ha a történelmet nemcsak a felszíni jelenségek alapján ítélnék meg, hanem feltárnánk azt, mi volt az elmúlt korokban a lényeges. Soros György ugyan a napi pénzügyein messze túlnéző nagytőkés példája, de azért ő is csak a maga szemüvegén keresztül látja a világot. Őt ezért nem tekinteném marslakónak, még társadalomtudósnak sem, hanem a kor egyik Fuggerének vagy Rotschildjának. Ez is rang, de jóval kisebb.

Ami az energia fontosságát illeti. Éppen a közelmúltban végeztem vizsgálatokat arról, hogy milyen termelési viszonyok között milyen fontos volt az energia. A fontosságot azzal mértem, hogy a mindenkori nemzeti jövedelem hány százalékát kellett energiatermelésre fordítani. Kiderült, hogy a szükséges energia biztosítása a természetes csapadéokra épülő földművelés viszonyai között a nemzeti jövedelem negyedét emésztette fel. Az ipari forradalom után az iparosodott társadalmakban a nemzeti jövedelem hatodát emésztette fel az energiaigény kielégítése. A jelenkori fejlett társadalmakban a nemzeti jövedelem tizedét sem fordítják az egyre növekvő energiafogyasztás fedezésére.

Abban viszont Sorosnak van igaza, hogy az energia nemcsak a múltban, de ma is nélkülözhetetlen. De nemcsak az energia, hanem egyre több minden azzá lesz. Mindenekelőtt továbbra is az élelem és a lakás. Más kérdés az, hogy az Egyesült Államok szuperhatalmi szerepéhez az is hozzátartozik, hogy befolyása alatt legyen a világ olajtermelése. Még természetesebb az,

hogy a tőzsdén játszóknak számára nagyon fontos annak előrelátása, hogyan alakulnak majd az olajárak. De gyakran és hosszabb távon a legfontosabb az, hogyan alakulnak a gazdasági erőviszonyok.

- Az országok gazdasági eredménye egyre kevésbé függ az olajban való gazdagságtól. Az elmúlt harminc évben azok az országok gazdagodtak a leggyorsabban, amelyeknek nincs olajuk. Elég a világ két leggazdagabb országára, Svájcra és Dániára és a század új gazdasági nagyhatalmára, Japánra gondolni. Ezzel szemben az olajban gazdag arab országok, Venezuela, Mexikó, valamint Oroszország egyre jobban lemarad.

- Amíg a politikai és katonai erők a kedvezőbb természeti adottságok birtoklásáért harcolnak, a valóságban azok az országok szegényednek el, amelyeknek a helyzete ebben a tekintetben irigylésre méltó. Gondoljunk Oroszországra, Ukrajnára, Brazíliára, Argentínára. Ugyanakkor azok gazdagodnak meg, amelyek ebben a tekintetben szegények.

A fentieket éppen Soros György is bizonyítja: „Azért dolgozom, hogy az internet ne csak tudósközösségek, hanem mindenki számára elérhető legyen. Azért szorgalmazom az Internet-programot, mert úgy érzem az egyik előfeltétele a nyílt, demokratikus társadalom megteremtésének.” (115. old.) Azaz ő is elismeri, hogy az internet is, de végeredményében a demokrácia sokkal fontosabb, mint az olaj, nem is szólva az aranyról.

Marx György

Minden iskola falára kiírnám egy feltűnő táblára Marx György összeállítását: „Puskás Tivadar alkotta meg a telefonközpontot. Zipernowszky Károly terjesztette el a váltóáramot. Goldmark Péter hozta létre a színes televíziót. Neumann János tervezte az elektronikus programozású számítógépet. Kemény János a számítógépet az e-mail hálózattal. Simonyi György teremtette meg a *Windows Word* szövegszerkesztőt. Andy Grove gyorsította fel a mikroprocesszorokat, hogy millió szám végezzék a rájuk bízott matematikai műveleteket.”

Hasonló, sok-sok büszkeségre alapot adó nevet közöl Marx György a könyve 157. oldalán is.

Én ezeket a személyeket, és általában a gondolkodás nagyjait sokkal nagyobbaknak, sokkal inkább a tanulók példaképének tekintem, mint történelmünk királyait, hadvezéreit, miniszterelnökeket, általában a politikusokat. Abból a kossuthi megállapításból, hogy Széchenyi István a legnagyobb magyar, máig nem okultunk. Széchenyi nem azért a legnagyobb magyar, mert politikus volt, hanem azért, ahogyan gondolkodott, amit hirdetett. Arra az utókor fog rádöbbenni, hogy a magyarság sorsa jobban javult, a nemzetközi tekintélye jobban növekedett attól, amit a Nyugat szellemi erejéhez adtunk, mint, ami a magyar politikában történt. Eljön az idő, amikor már a politikai vezetés is felismeri, hogy Bólyai János nagyobb ember volt, mint Kossuth Lajos, nem is szólva a kor Habsburg királyairól; hogy a két Eötvös, Klebelsberg nagyobb ember volt, mint a közelmúltban helyreállított szobrot kapott Tisza István, vagy a manapság olyan divatos Bethlen István, nem is szólva Horthy Miklósról.

Azt ma már senki sem tagadja, hogy egy nép felemelkedése szempontjából a kultúrája és a tudománya, azaz a szellemi vagyona sokkal fontosabb, mint a politikai vezetés milyensége. Sajnos oda nem akarunk eljutni, hogy ezt a nagyjaink megmérettetése során is szem előtt kellene tartani.

Nagy András

„Tapasztalataim szerint a magyar hallgatók remek felkészültségűek, nagyon jó a fizika-matematika alapjuk, az alapképzésben a magyarok szignifikánsan jobbak.” (131. old.) Ezt is sokan tudják, de nem vagyunk erre olyan mértékben büszkék, mint kellene. Ez ugyanis a jövőnk szempontjából ezerszer fontosabb annál, mint hogy melyik párt van a kormányon, melyik politikusunk mit csinál, hova utazik, mégis az utóbbival ezerszer többet foglalkozik a kommunikáció. Jöhetnek, mehetnek az ideológiai divatok, tucattjával változhatnak az oktatási miniszterek, elhanyagolhatjuk az iskolák felszerelését, botrányosan rosszul fizetjük meg a pedagógusokat, az oktatásban mégis a világ élén vagyunk. Pár éve mérte fel az UNESCO a világ 45 országában a tizenévesek felkészültségét a reáltantárgyakból, és külön a matematikából. Ebből egyértelműen kiderült, hogy minden EU-országot jelentősen megelőzünk. Minket az EU a jogharmonizációra buzdít, mi ennek megfelelően azon nyüzsgünk, ahelyett, hogy az EU tanulna tőlünk az oktatás színvonalának emelésében, ami az EU jövőjében is sokkal fontosabb szerepet játszik, mint az egységes jogrendszer, vagy a közös pénz. De a politikusok nemcsak nálunk, de ott is jobban értenek a jogszabályokhoz, mint a szellemi vagyon építéséhez.

Pedig, hogy a kulturális örökségnél nincs fontosabb, azt a jelenkor mindennél jobban bizonyítja. Az elmaradt társadalmi viszonyok között még a termőföld, az ásványi kincs, a tengerpart fontos feltétele volt annak, hogy az egyik nép jobban élhessen a másikkal. Ma a kulturális örökség a legfontosabb gazdasági feltétel. Száz éve Max Weber arra döbönt rá, hogy a kapitalista gazdaságot és a polgári demokráciát csak a protestáns etikára lehet felépíteni. Azaz a XX. század közepéig csak a nyugat-európai puritán kulturális örökségre épülő társadalmaknak lehetett a világ élvonalába kerülniük. Ma azt mondhatom, hogy Európában az a gazdagságnak és a demokráciának a határa, ameddig a XVI. század dereka előtt eljutott a reformáció. Akár győzött, akár visszakatolizált, de megérintette. Ennek köszönhető, hogy a népoktatás ebben a térségben fokozatosan általánossá vált. Előbb, mint azt a gazdaság igényelte volna. Annak azonban a nyomát sem találjuk, hogy a politikai vezetés vagy az ideológia milyenségétől, céljaitól függően került volna akárcsak egyetlen ország is a világgazdaság élvonalába, illetve maradt volna el attól.

Philip Morrison – Koestler Artúr

Morrison írta a marslakókról: „Önreprodukáló lények, akik a földi ember meglepően jó utánezatai, de nem tökéletes utánezatok. Kicsit furcsán néznek ki és jellegzetességük, hogy okosabbak a földi embereknél. Hiába iparkodnak titokban maradni, leleplezi őket túlsúlyuk olyan területeken, mint a matematika, fizika, muzsika és mozi. Egyszóval, ők a magyarok.” (144. old.)

Koestler Artúr erre vonatkozó megjegyzése ezt egészíti ki: „Magyarországnak nem volt nyelvi kapcsolata a szomszédjához. A magyarság etnikai zárvány Európa közepén.” „Az első világháború óta Magyarország legfontosabb exportcikkei az újságírók voltak, a nemzetközi kultúra félvilága.” „Magyarország legértékesebb exportját az egyetemek fizikai, matematikai, biológiai intézetei fogadják be, no meg kórházak, kutatóintézetek, állami bizottságok és szimfonikus zenekarok.” (147. old.)

Morrison nem ismerte fel, hogy a marslakók szinte kivétel nélkül zsidók, azaz kitagadott magyarok. Koestler pedig tapintatosan elhallgatta ezt a köztudott ténytet.

A marslakók ugyan magyarok akartak lenni, de nem lehettek, mégis annak tartották magukat. Hála és köszönet érte.

Korábban arra hivatkoztam, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődésre való képesség kulturális örökség. Ahogy fejlődik a társadalom, egyrészt folyamatosan változnak, másrészt egyre fontosabbakká válnak a kulturális igényei. Az ipari kapitalizmusnak elég volt a kultúra puritán jellege, és a középkorból örökölt polgárosodás. Ahol a két feltétel egyike is hiányzott, ott mind az iparosítás, mind a polgárosodás kudarcra volt ítélve.

Az ipari forradalom olyan kultúrát követelt, amire a puritanizmus, azaz a rendszeresség, a takarékoság, a fegyelmezettség a jellemző. Az állandó technikai változások kora azonban a nagyobb szellemi rugalmasságnak és absztraháló képességnek kedvez. Ahogy száz éve Max Weber a tények tükrébe nézve azt állította, hogy az ipari társadalmat csak a puritánokkal lehet felépíteni, úgy a jelen és a jövő egyre inkább azt bizonyítja, hogy a nagyobb szellemi bátorság hozza az élre kerülés lehetőségét.

A kor igényeinek nem megfelelő kulturális örökség a magyarázata annak, hogy a XX. század során kudarcot vallott számos felzárkózási kísérlet.

1. A fasizmusok azért buktak meg, mert sem a mediterrán-latin, sem a közép-európai népek kultúrája nem volt puritán. Elegendő polgárságuk ugyan még lett volna, de a puritanizmus teljesen hiányzott.

– Németország azért választotta a fasizmust, mint a gazdasági felzárkózás és fölény szerzésének eszközét, mert a politikai, a közigazgatási és a katonai vezetés a feudális poroszok kezében volt, akik eleve alkalmatlanok voltak a demokráciára. Máig nem figyeltek fel arra a tényre, hogy Németország volt az egyetlen olyan fasiszta ország, amelyik lakosságának többsége nem katolikus, hanem protestáns volt. Ehhez azt kell tudni, hogy a poroszok voltak az egyetlen olyan protestáns nép, amelyik nem tartozott a nyugat-európai polgárosodott puritanizmushoz. Még a Németország keleti felében élő Max Weber sem vette tudomásul, hogy amikor ő protestáns etikáról beszélt, az nem a protestáns porosz junkerek, hanem a nyugati német polgárok etikája volt.

– Az olaszok, a spanyolok, a portugálok ugyan eléggé polgárosodottak voltak, de semmiképpen nem puritánok. Az argentinok sem polgárosodottak, sem puritánok nem voltak. Nem emésztettük meg máig azt a tényt, hogy a fasizmust a mediterrán katolikus népek találták ki, és vitték a legkevésbé túlzásba. Vagyis nem tártuk fel a fasizmusok mély kulturális gyökereit. Az sem véletlen, hogy a pápák mindaddig szimpatizáltak a fasizmusokkal, amíg az nem lett brutálisan vallásellenes is.

– A fasizmust már a németek előtt kóstolgtató lengyelek és magyarok, majd a németek asszisztálása mellett fasisztává lett horvátok és románok úgy akarták gazdasági téren utolérni a nyugat-európai népeket, hogy a feudális társadalmi maradványai sértetlenek maradjanak, vagyis ne kelljen demokratizálódniuk. Ezek még azokat a polgárosodni képes etnikumokat is kiüldözték, akik a polgárosodásra alkalmasak voltak, illetve lettek volna.

A fasizmust választó európai népeknek uralkodó osztályait a demokráciától való félelmük jellemezte.

2. A bolsevizmus is a demokráciát és a polgárosodást minden áron elkerülni akaró felzárkózási kísérlet volt. Azért volt eleve kudarcra ítélve, mert Kelet-Európa népei sem polgárosodottak, sem puritánok nem voltak.

Tekintettel arra, hogy a jelenkorban már nem elég, ha egy nép puritán, az individualizmusra is szükség van. Ezért gazdagodnak napjainkban a puritanizmussal megfertőzött individualisták,

az Alpok két oldalán élő népek. Az ezredfordulóra minden nép, amelyik még a század elején a fasizmussal kísérletezett, mára a demokráciát és a piacgazdaságot, vagyis a nyugati modellt választotta. Ezzel szemben az ezer évvel korábban a nyugati kereszténységtől elszakadt keleti ortodox népek mindegyike a rá kényszerített demokráciával és piacgazdasággal még annyira sem megy, mint amire a bolsevizmussal vitte.

Nemcsak a társadalmi berendezkedéshez és a piacgazdasághoz van szükség bizonyos kulturális karakterre, hanem még a tudományok és művészetek ágaihoz is. A matematikához és általában a reáltudományokhoz is speciális kulturális örökségre van szükség. Mindezt megdöbbenően tanúsítja az az UNESCO-felmérés, ami 47 ország tizennégy éves diákjainak a tudását mérte fel. A rangsor első hat helyén négy távol-keleti piacgazdálkodó ország valamint Csehország és Magyarország áll. Utána az első felében következnek a nyugat-európai puritán kultúrájú országok, ezeket követik az európai latinok, azokat az elmaradt és elmaradó világ országai. Ez nem fajelmélet, hanem kultúrelmélet. Az egyébként lemaradó szlávok ellenére, minden nyugati népet megelőznek a szláv csehek. Valóban megdöbbentő az, amit Belgiumon belül a vallonok és a flamandok szembeállítására mutat. Már az is feltűnő, hogy a belgák kíváncsiak voltak a kis ország két etnikumának a külön megméréttetésére. Ugyanaz az oktatási törvény, ugyanaz a miniszter, közös a tankönyvek tartalma, azonos a pedagógusok fizetése. Mégis a hollandokkal, németekkel rokon kultúrájú flamandok az élvonalban vannak, a franciákkal rokon, azaz latin népnek számító vallonok pedig sokkal hátrább, a franciákkal közeli helyen. Kiderül, hogy a latinok jobban tudnak beszéddel kommunikálni, a germánok, az angolszászok és a skandinávok pedig racionálisabban tudnak kalkulálni. Az egyik nép azért volt jó kereskedő, mert rá tudta beszélni a vevőt, a másik pedig azért, mert a reális érdekre épített.

Több oka van annak, hogy a magyarok jól szerepelnek az oktatásban, különösen pedig a matematikában, a fizikában, a zenében és a mozizásban. Ezek közös tulajdonsága a jó absztraháló képesség.

A magyar a nyugati keresztény világban az egyetlen nép, amelyik pusztai pásztorból lett európai földműves és keresztény. Valamikor az angol-szászok, a germánok és a skandinávok is pásztorok voltak, de nem a pusztán, hanem az erdővidéken. Azaz, mint pogány pásztorok is állandó telephelyen éltek. Tegyük hozzá, hogy az északi rokonaink a finnek és az észtek nálunk jó ezer évvel előbb ott hagyták a pusztát, és erdei pásztoréletre tértek rá. Azaz mi vagyunk az egyetlen nép Európa nyugati felében, amelyik ezer éve még nomád volt. Az erdei pásztor egy helyben él, tehát racionálisan beosztja, amit az évszakok adnak. A nomád nem beosztó, mert ő megy az évszakok után. Az erdei pásztor puritán, azaz rendszeres, beosztó, fegyelmezett, takarékos, a nomád könnyelmű, a szabad idejében inkább a gondolataival játszó, azaz röpködő fantáziájú, mintsem rendszeres.

A magyarok tehát nemcsak nyelvükkel, de a kultúrájukkal is mások, eltérő karakterűek Európa nyugati feléhez képest. Ezt a kulturális és nyelvi egyedül állást alapozta meg az a tény, hogy a magyarság többsége a nyugati kereszténységben és földművesként is a legnyugatibb kontinentális síkságon, sztyeppén élt. Minden szomszédjának sok-sok rokona volt Európában, csak mi maradtunk rokontalanok.

Az sem véletlen, hogy az egyistenhit is pásztornépek ajándéka. Ők vitték be a vallásba is az elvonatkoztatást, az absztrakciót.

Neumann János

„Közép-Európában külső nyomás alatt volt a társadalom, bizonytalanságban volt az egyén. Szokatlant kellett tenni, hogy túléljünk.” A zseniális matematikus ezzel röviden és jól fogalmazza meg a marslakóvá válás lényegét. Ő is minden valószínűség szerint olyan ember volt, aki csak kényszer nyomása alatt foglalkozott gyakorlati dolgokkal. Bólyai Jánosnak volt hova visszavonulnia, és elfelejtenie még azt is, hogy elméleti matematikus volt. Belőle sem remete, hanem marslakó lett volna, ha a léte megmentése azt kényszerítette volna ki belőle. A lényeg az, hogy mindig és mindenütt sok potenciális marslakó születik. Ehhez azonban arra volt szükség, hogy a XX. század küszöbén, Pesten zsidónak szülessen. A marslakókat a speciális körülmények szülték.

Miért állíthatom Neumann Jánosról, hogy őt a magyar zsidóság mostoha sorsa kényszerítette arra, hogy olyan gyakorlati kérdésekkel is foglalkozzon, mint a tengeri háború stratégiája? Erre két okom van:

– Az elméleti matematikusoknak nagyon ritkán van gyakorlati ambíciójuk.

A családom egyik tagja vele szoros kapcsolatban élt, és úgy emlékszik rá, mint egy nem jó férjjelöltre, azaz pénzkeresésre nem használható fiatalemberre, aki nem jelentett jó partit a lányok szemében.

Gábor Dénes

Külön könyveket lehetne írni azokról a problémákról, amelyeket Gábor Dénes csak néhány mondatban vázol fel. „Mostanig az ember a természettel állt szembe, mostantól azonban a saját természetével kell szembenéznie. Civilizációnk ma három nagy veszéllyel néz szembe. Az első egy nukleáris háború okozta pusztulás. A második a túlnépesedés. A harmadik a szabadidő okozta unalom. Először fordul elő a történelem során, hogy elég egy kisebbségnek dolgoznia, amely munkájával képes céltalan luxusban eltartani a nagy többséget. Az a réteg, amelynek a munkájára valóban szükség van, nemsokára olyan szűk lesz, hogy tagjai a legtehetségesebb fiatalok soraiból verbuválódnak.” (160. old.)

A három veszélyből csak az elsőt nem tartom nagynak. Ezzel többet ijesztgetik az emberiséget, mint amekkora ténylegesen, viszont a másik kettő olyan veszély, amit szemérmesen elhallgatunk.

A nukleáris veszély.

Ez alatt elsősorban az atom- és hidrogénbombát értik. Eddig kétszer vetették be. Az is több életet takarított meg, mint amennyit elpusztított. Atombombák ledobása nélkül még pár hónapig elhúzódott volna, és sokszorta több életet és szenvedést követelt volna az a háború, ami addigra már eldőlt. A partraszállás amerikai veszteségei is meghaladhatták volna az atombomba áldozatainak a számát, de a végsőkig védekező japánok halottainak száma is sokszorosa lett volna a két atombomba áldozataihoz képest. Az atombombák bevetése tehát elsősorban Japán érdekét szolgálta.

A bevetés okozta pusztítás megjelenítése azonban azzal mentette meg a legtöbb életet, hogy elriasztott a harmadik világháború kirobbantásától. A haditechnika fejlettsége korábban mindig fokozta a háborús veszélyt, a birtokosa könnyebbnek látta a katonai győzelmét. Az emberiség még nem ismert példát arra, hogy az új, a korábnál tökéletesebb fegyver ne járt volna a korábnál nagyobb háborús veszéllyel és tömeges pusztítással. Az új fegyver

birtokosa mindig agresszorrá vált. Az atombomba az első olyan fegyver, amelyik már olyan iszonyatos hatású, hogy csak ijesztgetésre jó. Az atombombának köszönhető, hogy a hidegháborúból nem lett meleg háború. Arra még mindig nem jöttek rá a politikusok, de még a történészek sem, hogy azért nem volt a fejlett világban ötven éven keresztül háború, mert a szembenálló két oldalon egyaránt atombombával is rendelkeztek.

Még kevesebb szó esik arról, hogy az atomfegyverek megjelenése minden korábbinál olcsóbbá tette a fegyverkezést. A korábbi fegyverek korában, még békeidőben is, a nemzeti jövedelem tizedénél, fenyegetés és fenyegetettség esetében ötödénél többet fordítottak a hadsereg felszerelésére és fenntartására. Az atomfegyverek megjelenése óta a korábban elképzelhetetlen katonai fölény fenntartására, sőt fokozására elég a gazdag országok nemzeti jövedelmének 3-5 százaléka. A közvéleményt megzavarja az a tény, hogy az egyes fegyverek egyre drágábbak lettek, de azt nem veszik figyelembe, hogy azokból egyre kevesebb kell, és ezért a fegyverkezés egyre kisebb erőforrást emészt fel.

Az atomfegyvereknek köszönhető az is, hogy a háború első áldozatai azok közül kerülnek ki, akik azt kirobbantják. Sok ezer éve az volt ritkaság, hogy a háborút indító uralkodók csak ritkán vettek részt közvetlenül a harcokban. Az ipari forradalom utáni imperialista háborúkban pedig a hatalom birtokosai teljes biztonságban érezhették magukat. Még a háború operatív irányítói is a front mögött döntöttek. A halál az egyszerű katonák között viszont gátlástalanul kaszált. Talán az első világháború volt annak a háborúnak a csúcsa, ahol az urak aránya az áldozatok között alacsony volt.

Az atomfegyver legnagyobb hadászati érdeme pedig az, hogy a háborúhoz már nem sok ember kell, hanem kevés, de nagyon képzett, akikre a hadvezetésnek jobban kell vigyázni, mint a drága felszerelésre. Az embertelen, az emberirtó háborút az atomfegyverek tették egyrészt elkerülhetővé, másrészt emberkímélőbbé.

Az atomerőművektől való félelem még inkább indoktalan. Egyelőre csak az atomenergia az az energiaforrás, amit beláthatatlan környezeti katasztrófa veszélye nélkül fel lehet használni. Természetesen minden technika nemcsak előnyöket hoz, hanem veszélyeket is. A fosszilis tüzelőanyagok egyrészt végesek, másrészt felmelegedést okoznak. Ez nagyobb veszély, mint az atomerőművekben bekövetkező katasztrófa és az azokban elhasznált fűtőanyagok tárolása.

A túlnépesedés.

Ami az emberiség túlnépesedését illeti, Gábor Dénesnek igaza van. Az emberiség számára adott élettér ugyan bővíthető, de előbb meg kellene valósítani az emberek számának alakulását. A világ fejlett ötödében nincs természetes szaporulat, az elmaradt négyötödében pedig a történelemben nem ismert tempóban nő a népesség. Az a népsűrűség, ami nem jelent túlszaporodottságot, ebből fakadó környezetpusztítást, a technikai és kulturális fejlődés függvénye. A világ legfejlettebb társadalmában a négyzetkilométerenkénti több száz lakos is elviselhető, az elmaradottakban azonban a néhányszor tíz lakos is túlnépesedést jelent. A probléma megkerülése az, amikor általában beszélünk túlnépesedésről. Ez ott jellemző, ahova a technika által megalapozható gazdasági fejlettség nem ért el, viszont az olcsó egészségügyi vívmányok lecsökkentették a halandóságot.

A népszaporulat tekintetében jelent talán a legnagyobb veszélyt korunk azon deformációja, hogy minden kultúra és fejlettségi szint számára azonos követelményeket állít fel. Ami jó a fejlett világnak, az rákosodást jelent az elmaradt világban. A szegénységgel és képzetlenséggel párosult családpolitika ezerszer annyi áldozatot és szenvedést hoz, és még inkább fog hozni sok milliárd ember számára, mint az atombomba. E tekintetben a fejlett világ jó

szándékú emberei és egyházai sokkal nagyobb veszélyt jelentenek, mint azok erőszakos politikusai.

Nem több, hanem jobb munkaerőre lesz szükség.

A harmadik nagy veszélyt zseniálisan ismerte fel Gábor Dénes. A fejlett technika nem több, hanem jobb munkaerőt, nem több, hanem jobb munkát igényel. Ezt nemcsak a szakszervezetek, de még a politikusok sem veszik tudomásul. Tény, hogy a politikusok erőfeszítése, és a bérek differenciálódása ellenére a munkaerő leggyengébb ötóde piaci eszközökkel nem foglalkoztatható. A gyenge minőségű munkaerő bére ugyan viszonylag egyre csökken, de a fejlett technika viszonyai között ingyen sem hasznosítható. A gyenge minőségű munkaerő a technikai fejlődés következtében egyre feleslegesebb gazdasági eleme lesz a társadalomnak.

Ezzel a felismeréssel Gábor Dénes valami nagyon jelentőst megértett. A jelenkor még nem lát minőségi változást a kapitalizmushoz képest, hiszen a társadalmi átalakuláshoz nem kellett erőszak, forradalom, az előző uralkodó osztály eltávolítása. Pedig az emberiség története nem ismer nagyobb minőségi változást, mint ami a XX. században végbement. Az új társadalom nemcsak a tőkésosztálytársadalmához képes jelent alapvető minőségi változást, hanem minden előzőhöz képest is.

Minden előző társadalom közös volt abban, hogy azokban a munkátlan kisebbség uralkodott, a lakosság óriási többsége, minimum húszból tizenkilenc a létminimum közelében élt és sokat dolgozott. Az uralkodó osztály egyikben sem végzett közvetlen értéktermelő munkát, sőt azt lealacsonyítónak tartotta. Közöttük csak abban volt különbség, hogy az uralkodó osztályba vérségi, vagy vagyoni alapon lehetett bekerülni. A bekerüléshez csak nagyon kivételes esetben volt valami érdem elégséges. Az uralkodó osztály személyi összetétele nagyon stabil volt. Kevesen kerülhettek kívülről abba, és kevesen hullottak ki abból. A korábbi államoknak csak az uralkodó osztály tagjai voltak az állampolgárai.

Ezzel szemben a jelenkor fejlett társadalmában minden másként van:

1. A társadalom minden tagja állampolgár, akinek beleszólása van abban, hogy ki legyen a hatalmon. Ez a beleszólás természetesen nem lehet több egy szavazatnál, de ebből fakadóan a hatalom birtoklása akár választásról választásra, azaz néhány évenként változhat, és gyakran változik is.

2. Potenciálisan minden állampolgár számára minden hatalmi pozíció elérhető. Ez is csak úgy igaz, hogy az elvi lehetőség mindenki számára nyitva van. Ez sokaknak lehet még mindig kevés, de ezerszer nagyobb vertikális mobilitást biztosít, mint az előző társadalmak.

3. A hatalomból és a javakból való részesedés elsősorban érdemeken, azaz képességen, szorgalmon, választott módszeren múlik. Ma a társadalom hatalmi és jövedelmi felső ezrelékét, százalékát, tizedét döntően olyanok alkotják, akiknek a szülei nem tartoztak ebbe a kiemelt hatalmú és jövedelmű csoportba. Korábban minden társadalom ebben a tekintetben is merev volt, a hatalom és a gazdagság csúcsain levők ezt a kivételezett helyzetüket örökölték. Ha volt verseny, akkor az csak az eleve kivételezett körön belül folyhatott.

4. A társadalom hatalmi és jövedelmi struktúrájában való elhelyezkedés elsősorban az egyének képességén múlik. Ez igaz annak ellenére, hogy a hatalom birtokosainak kiemelkedő képességét, főleg az erkölcsét a közvélemény még annyira sem becsüli, mint a múlt minden képességi szelekciót nélkülöző uraiét. Ez ugyan kisebb mértékben, de a jövedelmi piramis csúcsa közelébe kerültekre is igaz. A társadalom nem botránkozott azon, hogy a földesurak közepesnél is kisebb képességgel születtek, és szinte soha nem dolgozó, tanuló gyermekeikből nemcsak földesúr, de az állami hatalom fontos gyakorlója is lehetett. Még azt is

természetesnek fogadta el a többség, hogy a nagytőkés ostoba és lusta fia kedvére szórhatta a pénzt. Azon azonban általános a felháborodás, hogy a politikai hatalomhoz és a kiemelkedő jövedelemhez nem mindenki az érdemei alapján jut. Arra nem gondolnak, hogy bár a mai fejlett társadalmak szelekciója sem tökéletes, de ezerszer nagyobb, mint bármelyik előző társadalomban volt.

5. A hatalmi és jövedelmi csúcshoz közel kerültek nagyon sokat, a társadalom alsó tizede meg szinte semmit sem dolgozik. Ebben a tekintetben sem tökéletes a fordulat, de azért közel 180 fokos. Az a jellemző, amit Gábor Dénes mondott: a társadalmi elit egyre többet dolgozik, ők hozzák létre az anyagi és szellemi gazdagság aránytalanul nagyobb hányadát. Ugyanakkor a társadalom értékének aljára kerültek még annyival sem járulnak a közös értéktermeléshez, amennyire abból részesülnek. Minden előző társadalomban az uralkodó osztály közvetlenül részt sem vett az értéktermelésben, ugyanakkor nagyon sokat fogyasztott, a népesség óriási többsége hozott létre minden gazdagságot, ugyanakkor abból a létminimumra is mindig olyan kevés maradt, hogy a nyomorukkal fékeztek a népesség szaporodását.

6. A társadalmon belüli vertikális mozgás alapvetően a vele született képességen múlik. Ez sem igazság valamilyen értelemben, de az előzőnél sokkal inkább az. Az sem az egyén érdeme, hogy milyen képességekkel jön a világra, de azért a vele született képesség mégis sokkal inkább jogos tulajdon, mint a szülők vérségi vagy vagyoni helyzete. Ráadásul a vele született képesség csak akkor válik a kiemelkedés alapjává, ha a tulajdonosa arra vigyáz, azt szorgalommal kimunkálja. Ma nagyon gazdag lesz az, aki kiváló reflexekkel, labdaérezéssel születik és ezt tudatosan kifejleszti. Ez áll a kiváló zenei hallását vagy gyönyörű hangot öröklőkre is. Ezek az értékek korábban jelentéktelenek maradtak, ma óriási drágakőnek számítanak. Az ilyen képességeket éppen úgy, mint a politikai érzéssel, emberismerettel, a vezetőképeséggel, a műszaki érzéssel rendelkezőket megbecsülik, ők lesznek a leghatalmasabbak és leggazdagabbak. A korábbi társadalomban a vele született képesség olyan volt mint egy kavics, amivel legfeljebb játszani lehetett, a mostani pedig olyan mint egy nyers gyémánt, ami kicsiszolva óriási értéket jelent.

7. Egyre jobban lerövidül a társadalmi munkamegosztásban végzett munka ideje. Minden korábbi társadalomban a lakosság óriási munkaképes többségétől elvárták, sőt a léte is azt követelte meg, hogy évente legalább 3000 órát dolgozzon. Ma az átlag ennek körülbelül a fele, méghozzá úgy, hogy a társadalmi elit ennél sokkal többet, a legkevésbé használhatók pedig sokkal kevesebbet dolgoznak. Ma a munkaviszony is csak az érintett egyének potenciális munkaidejének legfeljebb felét hasznosítja. Kevesen figyelnek fel arra az általános tényre, hogy ma csak a munkaerő legfelső néhány százalékának a teljes potenciális munkaidejét hasznosítja a társadalom. A kiemelkedő képességet ugyan egyre jobban megfizetik, de ehhez csak azok juthatnak hozzá, akik napi 12-14 órát dolgoznak, tanulnak, gondolkodnak. Érdemes lett volna megkérdezni néhány marslakót, hogy naponta hány órát töltött a szakmai fejlődésével, a szakmai problémák megoldásával, kivitelezésével. Kiderült volna, hogy mindannyian a szakmájuk rabszolgái voltak. Ma, aki a tudományban, a gazdaságban, a művészetben, a sportban élre akar kerülni, évente 3600 órát dolgozik. Ezzel szemben a foglalkoztatottak nagy többsége ennek az időnek a felét sem tölti munkával. A nagy többségük a szabadidejét sem képes a társadalom számára hasznosan felhasználni. A munkaerő leggyengébb tizede pedig még annyi hasznot sem hoz a társadalom számára, amennyibe kerül. Ez van most, de mi lesz a belátható jövőben? Tovább fog romlani a helyzet. A társadalom kötelességévé válik, hogy a piac által nem igényelt munkaerőnek az eltartása ellenében olyan kötelező elfoglaltságot adjon, ami nem rontja tovább, ugyanakkor lehetővé teszi, hogy gyermekei felneveléséhez megfelelő családi háttérrel biztosítson. Mert a tehetséges gyermek a

legnagyobb társadalmi kincs, ha kicsiszolják. Márpedig tehetséges gyermeke a tehetségtelen szülőknek szinte olyan valószínűséggel születik, mint a tehetségesekének.

Minden korábbi társadalom agyon dolgoztatta a nagy többséget, a jelenkor fejlett társadalmában a nagy többség is rengeteg szabad idővel rendelkezik, az alsó tized esetében pedig a munkátlan élet kezdi ki nemcsak az érintettek, hanem az egész társadalom érdekei is.

Bay Zoltán

Ő, a Debreceni Református Kollégium volt diákja írja: „Ha arra gondolok, miért vagyok hálás a debreceni iskolának, röviden azt mondhatom, mert felölelte az emberi szellemnek azt a hármasságát, amely nélkül nem ember az ember; az értelmet (a tudást), a szépnéket (művészetnek) a szeretetet és az erkölcsöt.” (165. old.)

A pesti négy gimnázium marslakóteremő képessége általában azzal magyarázható, hogy a század eleji Pesten szerencsésen találkozott időben az, hogy a zsidóság nagyon nagy jelentőséget tulajdonított az iskolának. Azokat pénzével is támogatta. Ezekben a gimnáziumokban a jó tanárok mellett nagyon jó volt a tanulók összetétele. A fiúk korosztályának 2-3 százaléka jutott el a gimnáziumokba. Ez is nagy többségében a vidéki szellemi elit és a pesti zsidók gyermekeiből állt össze. A vidékről felkerült nagyon szigorú erkölcsű fiatalok egy tanulóközösségben élhettek a náluk sokkal műveltebb, liberálisabb, nyelvtudást már otthonról hozó zsidó polgárfiúkkal. Az előbbieket erkölcsi okokból voltak törekvők, az utóbbiak létezésükből.

Konkrétan a Fasori Gimnázium világraszóló eredménye abban gyökerezett, hogy oda mehettek azok a tehetséges zsidó gyerekek, akiknek a szülei asszimilálódni akartak, ezért nem akarták gyermekeik számára a zsidó gimnázium elkülönülését. Az evangélikus gimnáziumot haladóbbnak ítélték meg a katolikusoknál. Ezek a hazuról jól elindított zsidó fiúk ebben az iskolában találkozhattak az evangélikus papok, az egyházak világi előjáróinak a vidékről felkerült fiaival. Ez is annak a keveredésnek az ideális formája, amit már korábban a svéd–magyar keveredésről megállapítottunk.

Amit itt Bay Zoltán megfogalmazott, ugyan nem a pesti elitgimnáziumokról szól, ő ugyanis a Debreceni Református Kollégium diákja volt. Ott abban az időben a tanárok sokszorta nagyobb szelekció után válogatódtak, mint ma az egyetemi professzorok. Kevés figyelmet fordítanak arra a tényre, hogy száz éve a középiskolai tanárok többsége a falusi fiatalok legtehetségesebb egy százalékából került ki. Vagyis kiváló képességgel született, példás szorgalommal nevelődött falusi gyerekekből lettek a középiskolai tanárok. Ma a falusi gyerekek nem egy, hanem harminc százaléka jut el a főiskoláig, de azoknak sem a legtehetségesebb része megy középiskolai tanárnak. Az érettségi után is a legdivatosabb, legkedvezőbb anyagi körülményeket ígérő szakmákra mennek a tehetségek. Nagy merészség kell ahhoz, hogy a mai pedagógusokat tehetség dolgában a száz év előttiéhez hasonlítsák. Ráadásul a Debreceni Református Gimnázium a puritán szülők gyermekeit nevelte tovább, azaz arra a kultúrára épülhetett, amit a kor leginkább igényelt.

Bay Zoltán az érettségi után az egyetemen már a pestiekkel találkozott. Amit az idézetéből ki akarok emelni, az erkölcs jelentősége a tudományban. Az erkölcs romlásáról soha és talán sehol nem panaszkodtak annyian, mint napjaink Magyarországon. Ezzel nem azért értek egyet, mert én is úgy látom, hogy valóban romlott az erkölcs, hanem azért, mert az erkölccsel szemben támasztott társadalmi igény annyira megnőtt, hogy a lemaradás a jelentkező igényekhez képest valóban aggasztó.

Még a társadalomtudósok sem tulajdonítanak elég jelentőséget az erkölcsnek, nemhogy a közzgazdák. Pedig az erkölcs társadalmi és gazdasági szerepe a gazdaságban a technikai fejlettséggel hatványozottan növekszik. A klasszikus kapitalizmus a társadalom nagy többségétől nem erkölcsöt várt, hanem fegyelmet és szerénységet. A gyáripari technológia nem követelt erkölcsöt, arról gondoskodott a nyomor, a technológia és az erőszakszervezetek. A tudományos és technikai forradalom azonban nagygyá emelte az erkölcs társadalmi és gazdasági jelentőségét. Minél képzetebb és gazdagabb az egyén és minél bonyolultabb a társadalmi munkamegosztás, annál fontosabb szerepet nyer az erkölcs. Ezt empirikusan lehet bizonyítani.

Először azt kell tisztázni, hogy a társadalom, különösképpen pedig a gazdaság által igényelt erkölcs nem azonos azzal, ami a vallások dogmáiból fakad. A vallások törvényei elsősorban az ember és az Isten viszonyának szabályozását célozzák. Ezt követelő parancsaik, elvárásaik is sokkal inkább tiltók, mint ösztönzők. Ezzel szemben említést sem tesznek a konkrét társadalmi és gazdasági igényekről.

Ha nem is a tíz parancs között, de a keresztény vallás már elvárja a munkát is. Az „ora et labora!”, vagyis „imádkozzál és dolgozzál!” olyan elvárás, amiben az imádkozás van az első helyen, a munka csak követi. Ráadásul az imádkozás elmulasztása bűn, a munkáé lehet érdem is, hiszen a kereszténység szentjei között sokan vannak olyanok, akik szinte az imádkozásba temetkeztek, a munkájukkal még az átlagot sem érték el. Ezzel szemben a munkájukkal a társadalomnak sok jót tevők, de keveset imádkozók még akkor sem lehettek szentek, ha igaz Isten-hívők voltak. Ezzel szemben a társadalmak, különösen az ipari forradalom óta, a legfontosabb társadalmi igénnyé a munkát, a szorgalmat emelték.

A vallások erkölcsi elvárásai között egyáltalán nem szerepelnek a jelenkor fejlett társadalmainak legfontosabb erkölcsi elvárásai:

Az öröklött, az istenadta képességeidet munkáld ki minél jobban! Ennek megfelelően neveld utódaidat!

Soha ne elégedj meg az elért eredményekkel, keressed a még jobb megoldásokat! Fogadj mindent kellő kritikával!

Az idővel, mint a legnagyobb isteni ajándékkal gazdálkodj! Ne lopd el mások idejét!

A társadalommal szemben ne csak elvárásaid, kötelességeid is legyenek.

Csak később olvastam Szilád Leónak négy vezérlő elvét, amelyek nagyon hasonlóak.

Légy más!

Lényegről gondolkodj, hagyd másra a részleteket!

Légy tisztességes!

A jövőre koncentrálj!

Talán az ő négy parancsa inkább a zseniknek szóló.

A marslakókat sokkal inkább jellemezték a fenti törvények, mint a tízparancsolat.

Max Weber mutatott rá először arra, hogy az ipari forradalom technikai vívmányai csak ott válnak igazán eredményessé, ahol a puritán erkölcs jellemző. Máig nem jutott el a közzgazdaság-tudomány addig, hogy a közzgazdaságtan játékszabályai nem függetlenek a kultúrától. Nem lehet eredményesen azonos empirikus szabályrendszert a különböző kultúrákra és a nagyon eltérő gazdasági fejlettségre rákényszeríteni. Amikor a gazdasági élet, a technika vívmányai globalizálódnak, az egyének és a társadalmak életvitele egyre jobban

differenciálódik. Az egyén és a társadalom minél gazdagabb, az élete annál inkább individualizálódik. A homogenitás csak a nagyon elmaradt viszonyokra jellemző. Minél magasabb az anyagi és műveltségi szint, annál differenciáltabban élnek az azonos technikai vívmányokkal. Az eszközök világa globalizálódik, az azokkal való élés egyre színesebb lesz.

Egy konkrét példa is idekívánkozik: Berlinben egy kutatóintézet tucatnyi erkölcsi követelmény alapján rangsorolja az országokat. A rangsorukban a skandináv országok vannak az élen. Érdekes módon az egy lakosra jutó tőkebeáramlás tekintetében is. A gazdaság erkölcsi igényeihez viszonyítva a tőke orientációja számára másodlagos az egyes országok adórendszere, a bérek színvonala. Vagyis, a tőke sokkal inkább keresi az erkölcsöt, mint a kisebb adót, vagy az olcsóbb munkaerőt.

Az erkölcs szerepe azonban a tudományokban a legnagyobb. De nemcsak a szerepe nagy, de az erkölcs is ott a legjobb. Ma minden fejlett országra az jellemző, hogy a társadalom különböző területei között az erkölcs a politikában a legrosszabb, a tudományban a legjobb.

Végül ide kívánkozik az én sokszor idézett képletem: a szellemi vagyon három tényező szorzatával egyenlő. Ezek: az erkölcs, a tudás és a tehetség. Az utóbbi kettő természeténél fogva pozitív, az erkölcs azonban lehet negatív is. Vagyis a szellemi vagyon előjelét az erkölcs adja meg. A rossz erkölcs tehát annál kártékonyabb minél nagyobb tehetséggel és tudással párosul. A modern társadalom útmutató jelszava lehet: minél tehetségesebb és képzetesebb valaki, a rossz erkölcsé annál kártékonyabbá teszi.

Norman Macrea

Ő az Economist volt szerkesztője, akinek a tanulmányai, főleg azok szemlélete, rám is nagy hatást gyakorolt: „A század elején kétség kívül a magyar oktatási rendszer volt a legsikeresebb a világon, egészen addig, amíg a 2. világháború után színre nem lépett szoros utánczója, a japán iskola.” (187. old.)

Lényegében ugyanezt bizonyítja egy, az UNESCO által néhány éve szervezett felmérés. Ennek során 1,4 millió középiskolás reálismereteit és matematikatudását mérték fel 47 országban. A rangsorban az első hat helyen Japán, Szingapúr, Tajvan, Dél-Korea, Csehország és Magyarország változó sorrendben osztozik. Ezeket jelentős lemaradással követik a puritán kultúrájú nyugat-európai országok. Vagyis az oktatás eredményessége nem annyira a ráfordított pénztől, a pedagógusok megfizetésétől, még kevésbé az elért jóléttől függ, hanem az öröklött kultúrától. A fenti felmérés eredményét azzal is összefoglalhatnánk, hogy csak azokban az országokban eredményes az oktatás, ahol 2500 éve gyökeret vert a konfucianizmus, illetve amelyek kultúráját közel ötszáz éve megérintette a reformáció. Nehéz tételesen levezetni a két időben egymástól nagyon távol eső esemény között a tételes összefüggést, de a korreláció rendkívül szoros, nincs kivétel. Ezt mindennél jobban bizonyítják a fenti felmérések Belgiumra vonatkozó eredményei. Ott külön mérték a flamand és a vallon iskolák eredményeit. A puritán kultúrához kötődő flamandok a vizsgált országok első harmadába kerültek, a latin kultúrájú vallonok azonban csak a második harmad végére. Vagyis azonos az életszínvonal, a szülők képzettsége, közös az oktatási minisztériumuk, azonos a pedagógusok fizetése, az iskolák felszereltsége, de alapvetően eltérő az eredmény.

Ehhez még annyi kívánkozik, hogy az oktatási eredmény a gazdaságban is jelentkezik. Az 1945 után a demokratikus úton járó Európában csak azok a népek lettek és lehetnek gazdagok, amelyeket így vagy úgy megérintett a kereszténység megreformálásának a szele. Az, hogy hol maradt a többség vallása protestáns, hol győzött az ellenreformáció, nem játszik szerepet. Három nép országát kell ma még ehhez képest elmaradottnak tekinteni. Ezek:

Csehország, Magyarország és Észtország. Nem kell hozzá nagy jóstehetség, hogy ezek lesznek a legeredményesebb felzárkózók.

A legutóbbi felmérések azonban azt mutatják, hogy a cseh és magyar oktatási rendszer még a japánnál is eredményesebb. Japánban csak most kezdik felismerni, hogy már nem a puritán iskolarendszerre van szükség, hanem ennél individualistábbra. Az iskolának nem azt kell megtanítani, hogy mit kell tudni az életben, hanem azt, hogyan lehet jobban alkalmazkodni az élet folytonosan változó tudásigényéhez. Az iskola ne életre szóló tudást adjon, ahogyan a múltban az volt a feladata, hanem képességet az egész életen keresztül történő tanulásra. E tekintetben azonban egyre jobban megmutatkoznak a japán oktatási rendszer hátrányai. Ezt ott már felismerték, és készítik a korábnál sokkal rugalmasabb oktatást biztosító reformot. A japán iskolák fölényét eddig a homogenitása biztosította. Ezt két tény illusztrálja:

1. Minden japán iskolában ugyanabból a tankönyvből, ugyanazon a napon ugyanazt tanították. A pedagógusok szabadságáról szó sem lehetett. Ez azért baj, mert az életben, a jövőben egyre inkább, szinte folyamatosan kell a munkaerőnek dönteni abban, hogyan alakítja szakmai felkészültségét. Ezért már korán arra kell nevelni a fiatalokat, hogy önállóan döntsenek érdeklődési körükben. Aki ezt nem tanulja meg szinte gyermekkorában, az felnőttként már nem lesz képes rá.

2. A tanároktól azt várják el, hogy szinte minden diákjuk azonos színvonalra jusson. Ebből következően a gyenge tanulókkal nagyon sokat, a jókkal keveset foglalkoznak. Korábban már utaltam arra, hogy a társadalom gazdagságát a jövőben egyre inkább a legtehetségesebb elit fogja megteremteni, megőrizni. Az élet tehát egyre inkább tehetségorientált lesz. Az oktatásnak is ehhez kell igazodnia. Ha egy évfolyam teljesítményét évtizedek után felmérjük, kiderül, hogy a közösségnek hatványozottan a legtehetségesebbek hoznak a legtöbbet. A minőség társadalma annál hatékonyabb lesz, minél inkább igazodik az oktatás is ennek igényeihez.

Marx György könyvének 192. és 193. oldalán táblázatok szerepelnek a diákolimpia eredményeiről. Ezeket is érdemes volna megmutatni azoknak, akik arra kíváncsiak, mi az oktatás eredményességének a titka. Száznál több érmet és jutalmat csak öt ország mondhat magáénak: Németország az NDK eredményeivel együtt 219, Lengyelország, Magyarország és Románia egyaránt 147, Oroszország + SZU 144. Ha a lakosok számához viszonyítjuk a nyertesek számát, akkor jelentős fölényel mi állunk az élen! Ha az oktatásra fordított költségeket is számba vesszük, akkor is csak Románia van a nyomunkban. Az nem derül ki az adatokból, hogy a jó román iskolai eredményekből hogyan részesülnek a reformáció óta világszínvonalon működő erdélyi magyar és szász középiskolák.

Ezek az adatok mégis előrevetítik azt a történelmi tételt, amit az utókor fog kiállítani a jaltai szerződésről, Közép-Európának a szovjet megszállás alá helyezéséről. A győztes hatalmak ostoba politikusai az ezer éve következetesen a nyugati kereszténységhez és a nyugati kultúrához tartozó országokat is odaadtak a kelet-európai barbárságnak. De a megszállás kemény-sége, és ideológiájuk reánk eröltetése ellenére a közép-európai népek nyugati kultúrája maradt meg az oktatásban, azaz a szellemi vagyoni képzésében a hatékonyság elsődleges tényezője. Mikor fognak a politikusok eljutni oda, hogy a történelmi korokat nemcsak az ideológiák, nemcsak a politikai székértáborokhoz való tartozás alapján ítélik meg, hanem a lényegét, a kulturális örökséget is vizsgálják?

Az oktatásban elért dicsőséges eredményünket csak az homályosítja el, hogy egy-egy jelentéktelen sport olimpiai bajnokát sokszorta nagyobb elismerésben részesítjük, mint a tanulás olimpiai bajnokait.

Szilárd Leó

Ő mondja. „A gyökerek fontosabbak, mint a szárnyak, de ha nem verhetek gyökeret, szárnyakat fogok használni.” (221. old.) Ennél jobban senki nem fogalmazhatja meg a marslakók sorsát. Ők szívesen vertek volna gyökeret Magyarországon, de ha ezt az országuk nem engedte nekik meg, hát szárnyaltak. Többségük nem lett volna világhírű, ha gyökeret verhetek volna itthon, ha gazdagíthatták volna a szülőföldet. Többen lettek volna olyanok is, akik élvezték volna azt a kényelmet, amit a szülők vagyona és az ő tehetségük könnyen megengedett.

Szilárd Leó fenti idézete is azt tanúsítja, hogy aki a tudományok terén nagyra képes, az az élet minden területén a politikusoknál sokkal jobban látja a lényegét. Mindig élvezetet jelentett számomra az, ha kiváló tudósok véleményét hallhattam azokról a napi témákról, amelyekkel tele vannak az újságok. Ők a részletekben is mindig a lényegét keresik, szemben az újságírókkal, akik a lényegből is csak a jelentéktelen részletet látják. Én csak két olyan magyar újságíró ismertem, akik minden apró jelenség mögött meglátták a történelemformáló lényegét. Ilyen csak Ady Endre és Bálint György volt. Jellemző módon, hetven éve mindig olyan rendszer van hatalmon, amelyikben e két zseniális újságíró nem merik idézni.

Az egész könyv megható élménye, mondanivalója számomra éppen az, hogy ezek az emberek kitagadottan is ápolták a gyökereiket, magyaroknak érezték magukat. Mennyi hazánkfia ment Nyugatra kalandvágyból, a könnyebb megélhetés reményével, és mennyivel kevésbé érezték Magyarországot a szülőföldjüknek, mint ahogyan a marslakók.

Ugyancsak Szilárd Leó mély érzelmi érzékenységére mutat a másik idézet, amiben ő a tízparancsolat egyikét, a *Tiszteld apádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj e földön*, így módosítja: „Tiszteld a gyereket! Figyelemmel hallgasd a szavaikat, és végtelen szeretettel szólj hozzájuk!” – Később megjegyezte – „Senki sem állíthatja magáról, hogy hatvanévesen olyan, mint tizenhat éves korában volt, noha legtöbbször nem is az érzélem lazul, hanem a jellem.” (229-230. old.)

Eötvös József mondta: „A csecsemő félig ördög, félig angyal. Mennyit kell süllyednie és emelkednie, amíg ember lesz belőle.”

Én ezt a jelenséget akkor élem át, amikor diáktársaimmal találkozom. Nagyon kevés akad közöttük, aki az eltelt évtizedek során emelkedett volna nagyobbra, mint amekkorára diákkorában ígérkezett. Fokozottan áll ez erkölcsi téren.

A fiatalkori remények elolvadása, erkölcsök megromlása azonban a korábbi társadalmakban alig okozott problémát, azokban ugyanis ennek ellenére mindig több tudás és erkölcs maradt, mint amennyit a társadalom képes lett volna hasznosítani. Az elmúlt század tudományos és technikai forradalma előtt minden társadalom több szellemi vagyonnal rendelkezett, mint amire szüksége volt. Ezt a mai fejlett világ embere nem képes megérteni, holott a vallások, kultúrák mindig ennek tudatában működtek.

– Gondoljunk a görög tragédiákra. Azokban a legnagyobb bűn a tradíció megsértése. Jellemző módon a technikai vívmányokat sem emberek találták ki, hanem az istenek hozzák a földre.

– Minden vallás kegyetlenül üldözte az újítóit, és a legfőbb erénynek a dogmák, a szokások tiszteletét tartotta. Ebben még a nyugati kereszténység sem lépett túl az előző és a mai elmaradt társadalmak vallásain.

Még a teológusok sem értik meg, hogy a fejlett világban miért csúszott háttérbe a vallás. A tiltó, a büntelen életre buzdító vallás a múlt, a változatlanság igényeinek felelt meg, azt

szolgált. Ma a jóra buzdító vallásra volna szükség. Márpedig sok jót nem tehet az, aki csak arra vigyáz, hogy ne legyen bűne, semmit ne kockáztasson. A stagnáló társadalmak jelszava: Ne kockáztass semmit! A modern társadalmaké: Kockáztass bátran!

Jellemző módon a XX. század két nagy ideológiai hulláma is arra összpontosított, hogy az állampolgárok ne gondolkodjanak, fogadják el a vezér tanításait, fentről jövő parancsait, és barbár módon üldözte a kritikusokat, a jobb megoldások keresőit. Így ígerte a hibák nélküli társadalmat. Ezen két pogány vallással szemben mégis az olyan ideológia győzött, amelyik szabad teret ad a máságra, nem hibátlanságot, hanem az ügyeseknek, az újat keresőknek ígér boldogságot, e világon való üdvösséget. A sok hibával működő demokráciák helyett mind a fasizmus, mind a bolsevizmus hibátlan társadalmi jövőt ígért. Azóta kiderült, hogy a legrosszabb társadalom az, amelyik erőnek erejével hibátlan akar lenni.

Marx György

A könyv szerzője maga írja: „Az 1918–1919-es forradalom után, az 1920-as évek elején nemcsak akkori baloldali szimpatizánsok emigráltak Magyarországról, mint *Kármán Tódor*, *Koestler Artúr*, *Polányi Mihály*, vagy a baloldali szimpátiával vádolt földesúr, *Hevesy György*, hanem a kapitalista családból származó *Kürti Miklós*, *Neumann János* és *Teller Ede* is. *Wigner Jenő* a Budapesti Műegyetemről a berlini Műegyetemre ment át, ott is doktorált *Polányi Mihály* professzor keze alatt.” (235. old.)

Ezt a szöveget a szocialista évtizedek alatt azzal kezdték volna: kimenekültek a bátor bolsevikok is. Azt meg én teszem hozzá: közöttük számos európai értékű személy is, például Lukács György. Nekem ugyan Lukács György filozófiája túl elvonatkozotató, az élettől elszakadt szobafilozófia, ő ma sokkal elismertebb lett volna, ha nincs Közép-Európában beteges antiszemizmus. Őt csak a magyar félfudális viszonyok, a polgári forradalom híveit is betegesen üldöző fehér ellenforradalom, majd a nácik zsidóüldözése kergette Sztálin karmai közé. Azért Lukács György is a marslakók közé tartozott, azok között szerepelt volna, ha történetesen Amerikába menekül.

Ez a névsor önmagában is mindennél jobban bizonyítja azt a felfogásomat, hogy mind az 1918-as, mind az 56-os forradalom két tűz közé került.

– Az 1918-ast előbb a baloldali, aztán a jobboldali ellenforradalom buktatta meg. Ma nem divat Horthy jobboldali ellenforradalmáról beszélni, és egyre jobban felmagasztosulnak annak a kornak a hatalmasai, akik olyan rendszert valósítottak meg és működtettek, amelyikbe a kor szinte egyetlen magyar zsenije sem fért bele. Bartók sem azért maradt itt, mert számára megfelelt a légkör, hanem, mert a zene jobban kötődik a kultúrához, mint a matematika. Jellemző módon volt idő, amikor arról gondolkodott, hogy Romániába költözik. De végül neki is ki kellett menni, de nemcsak a zseniknek, hanem nagyon sokaknak az értékesek közül is.

Az 1956-os forradalmat előbb a jobboldali, aztán külső segítséggel a baloldali ellenforradalom tiporta el. Erről is sokáig csak, mint a jobboldali ellenforradalom áldozatáról volt szabad beszélni, a rendszerváltás óta pedig csak arról, hogy a baloldali ellenforradalom áldozata lett. Egyik elfogult rendszer sem engedte meg, hogy a forradalom igazi vonalát képviselők elismerést kapjanak.

Wigner Jenő

Ő mondta 85 éves korában a magyar gimnazistáknak a szerencsés népek fiataljairól: „A luxus lustává tette őket. Ezért nem érdekli őket a velünk való kapcsolat sem. Remélem nem ez lesz a történet vége.” (243. old.)

Ismét egy idézet annak bizonyítására, amit írtam a marslakókat repítő rakétáról. Csak az vigasztal, hogy a zsenik között is akadnak megszállottak, akiket a jómód, a kényelem sem von el a munkájuktól, akiknek a tudomány célja nem a politikai elismerés, az akadémiai cím, hanem szenvedély. Az azonban, hogy a zsenik tucatjai az égig emelkedhessenek, csak elnyomás alatt történhet.

A jövő egyik legnagyobb problémája a zsenik kibontakozása szempontjából abból fog származni, hogy a piac annyira keresi a tehetséget, mindenekelőtt a zsenit, hogy előbb megfizeti, elkényezteti, mintsem az megérne. Amennyire az elméleti matematikában, vagy a költészetben el lehet érni világraszóló eredményeket fiatalon, még az életre éretlenül is, ez annyira nem jellemző a politikában, az alkalmazott tudományokban, a társadalomtudományokban vagy éppen a regényírásban. Ezekhez a zseninek is érési időre van szüksége. A piac azonban már nagyon korán kihalássza, szűk területre szakosítja, busásan megfizeti és elkényezteti.

Neumann János

Az ő életrajzának ismertetését Marx György így kezdi el: „A XX. század elejének Budapestje, amibe Jancsi megszületett, egy kis közösségben fényes tudósok, írók, zenészek, kivándorolt milliomosok olyan kiemelkedő generációját hozta létre, amire a olasz reneszánsz városállamai óta nem volt példa.” (264. old.) ehhez az én társadalomtudós logikám kiegészítő indoklást kíván. Az olasz városállamok reneszánsza akkor született, amikor ezek a városok még a csúcson érezték magukat, de a talaj már csúszni kezdett alóluk, érlelődött a válságuk. A Földközi-tenger jó kétezer év után, ekkor szűnt meg a fejlett világ közepe lenni. A világgazdaság súlypontja átterelődött előbb Ibériára, mint már az Atlanti-óceán vonzásterületére, Spanyolországra és Portugáliára, majd egyre inkább Északnyugat-Európára, mindenekelőtt Németalföldre és a Hanza-városokra. Márpedig a hanyatló gazdaság mindig a szellemi célok felé hajtja a tehetségeket. Ha továbbra is Itália maradt volna a világ közepe, akkor a reneszánsz kultúra nagyjainak többsége talán kereskedő marad, és a gazdagság kényelmében él tovább.

Ez történt a századforduló Közép-Európájával is. A XIX. század második felére a vasút már feltárta Európa keleti felének mezőgazdaságát, ami ennek köszönhetően komparatív előnyt élvezett addig, amíg be nem köszöntött két hatás.

1. A gőzhajózás és Amerikában a vasúti hálózat, a belvízi utak feltárása, majd a hűtőhajók elterjedése Nyugat-Európa piacaira olcsóbb termelési forrást és szállítási lehetőséget jelentett, mint a még mindig alapvetően agrárjellegetű és félféudális Közép- és Kelet-Európa.

2. A közben megvalósult agrártechnikai forradalom a már iparosodott országokat, azaz az agrártermékek korábbi felvásárlóit tette a legolcsóbb, a leghatékonyabb mezőgazdasági termelőkké. Ugyanakkor ez az agrártechnikai forradalom a társadalmi elmaradottság és a tőkehiány miatt Közép- és Kelet-Európában késett. Ennek következtében nagyon gyorsan elveszett Magyarország mezőgazdaságának korábban élvezett komparatív előnye a mezőgazdaságban. A századforduló idején még múltjához képest gazdagon élt nemcsak az ország féudális előjogait megőrző arisztokrata és dzsentri réteg, de a már polgárosodottak is.

A gazdagság megtartásának a feltételei azonban már megszűntek. Vagyis Európa keleti felének, így Magyarországnak is a helyzete hasonló volt a reneszánszkori Itáliával. Nemcsak a relatív helyzete romlott meg, de a korábbi szint sem volt már tartható.

De kereshetjük másutt is a példákat:

- Franciaország akkor lett a nyugati világ központja, amikor gazdasági szerepe Angliához képest katasztrofálisan meggyengült. Párizs ekkor lett a világ szellemi fővárosa.
- Németország akkor indult el felfelé, amikor Napóleon megalázta. Ezt követően a német szellemi élet száz éven keresztül felfelé ívelt.
- Oroszország akkor élte művészetének és a tudománynak a virágkorát, amikor vészes lemaradása elindult. Az orosz irodalom és a zene már a hanyatló Oroszországban nőtt a világ élvonalába.

Erdős Pál

Az életrajzírója írta róla: „Az első világháború előtt a zsidó családok Budapesten kényelmesebben élhettek, mint bárhol másutt Európában.” (277. old.)

Bármennyire nemcsak embertelen, erkölcstelen és a magyar társadalomra is káros volt minden a zsidóság térhódítását tiltó adminisztratív törvény. Megbocsáthatatlan a fizikai megsemmisítésében való közreműködésünk, amiért büntudat volna indokolt. Érthető a megmaradt zsidóság felháborodása és állandó veszélyérzete minden jobboldali jelenséggel szemben. A zsidóságnak mégis azt is el kell ismerni, hogy az antiszemitizmus térhódítását megelőzően Magyarország fogadott be legtöbb zsidót, azok számára a kor viszonyai között a másoknál kevésbé korlátozott fejlődési lehetőségeket biztosított. Az ilyen jogos elismerés nagyban hozzá járulhatott volna a fel-fellépő antiszemitizmus leszereléséhez. Ezzel nem azt mondom, hogy az előzetes jótett megsemmisíti a későbbi embertelenséget, gonoszságot, csak azt, hogy az igazság mindkét oldalának a kimondása segít az önkritikában, a bűnök megismétlődése ellen.

Legalább utólag azt is el kellene ismerni, hogy a magyar társadalom legfőbb deformációival, a magyar etnikumú polgárság szinte teljes hiányával szemben nem mutatott gazdasági és kulturális súlyának megfelelő figyelmet. A magyar arisztokrácia és nemesi osztály megbocsáthatatlan bűne, hogy nem segítette, sőt erőnek erejével igyekezett meggátolni a magyar etnikumú polgárság kialakulását. Ahogy megérintette az ipari forradalom szele Magyarországot, az uralkodó osztályoknak az első kötelessége lett volna szervezeten cselekedni annak érdekében, hogy a magyar jobbágyok, parasztok fiaiból polgárok lehessenek. Ezzel szemben ezt akadályozták minden eszközzel. Ennek megakadályozása érdekében fogadták örömmel a kelet-európai gettókból menekülő zsidóságot is. Ugyancsak ennek érdekében fogadták örömmel az ébredező iparosításhoz a cseh és német szakembereket. A földesurak birtokain, az ott lassan kiépülő feldolgozóüzemekben a vezető állásokat német és cseh embereknek adták. Még száz éve is a nagybirtokok gazdatisztjeinek és erdészeinek többsége cseh és német volt. Jellemző módon a III. Károly és Mária Terézia iskolareformja során alapított Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Főiskola nyelve is jó ideig német volt. Fel sem merült a magyar urakban, hogy a gazdasági értelmiséget is egyre inkább magyar fiatalokból kellene verbuválni.

Jellemző módon a történelemoktatásunk és tudományos irodalmunk ma sem veti fel a magyar uralkodó osztály felelősségét azért, hogy a XX. század elejére sem neveltek ki magyar szakembergárdát. Amikor ez a bűnük nyilvánvalóvá vált, akkor adminisztratív módon

kezdték korlátozni a zsidók térhódítását a reálgazdaságban, a szabad pályákon és a kultúrában. Ez a vétkes mulasztás az egyik magyarázata, hogy a XX. század első felében olyan, egyébként tisztességes politikusok, mint Teleki Pál, de még a népi írók jelentős része is a zsidóság felsőoktatásának, majd gazdasági szerepének adminisztratív korlátozását támogatta, és még az sem zavarta őket, hogy a nemzetfélétségük a fasizmus mellé sodorta őket. Itt volna az ideje elismerni, hogy a magyar uralkodó osztályok bűnei milyen nagyok voltak abban, hogy a XX. század elejére sem volt kellő számú magyar polgárságunk, és ezt a végzetes hibát aztán az antiszemitizmusukkal igyekeztek korrigálni, ami végül még csak növelte az általuk okozott kárt.

A magyar zsidóság pedig a feudális úri világgal szemben ugyan mindig követelte az üdvös liberalizálást, de nem ismerte fel, hogy ez csak az elnyomott nép felszabadulása árán érhető el. A minden magyar reform között a messze legfontosabbat, a földkérdés radikális megoldását és az egyetemek kapuinak megnyitását a nép fia előtt, fel sem vetették. Az ezt mindennél fontosabbnak tartott népi írókkal szemben az urbánusok szekértáborába zárkóztak. Ők is építették a ma is álló falat az urbánusok és népiek közé. A zsidók csak azt érezték, hogy számukra korlátozzák a felsőoktatást és a gazdasági életben való részvételt, de azt nem ismerték fel, hogy ezekre csak az hozhat megoldást, ha felszámolják a nagybirtokrendszert, polgárosodni engedik a parasztságot, és a középiskolákban és egyetemeken a nép gyermekei lesznek többségben.

A magyar társadalom örök szégyene, hogy mind a földreformot, mind a nép fiainak egyetemekre juttatását csak a szovjet megszállás és az ő itteni bolsevik helytartóik valósították meg. A megszállástól és a bolsevik diktatúrától való megszabadulás örömeiben megfélemedeznek a ma urai arról, hogy elődeik milyen elmaradott, fél-ázsiai társadalmi állapotok fenntartását erőltették.

A zsidóság legjobban felemelkedett tagjai az első világháború előtt, de még a két háború között is, a lehetőségeikhez képest igyekeztek a feudális hierarchiában felfelé helyezkedni. Nem sajnálták a pénzüket nemesi, bárói címek megszerzésére, maguk is nagybirtokokat vásároltak, azokon arisztokratákat majmoló életmódot igyekeztek bevezetni. A zsidóság ma sem látja be, hogy neki nem az úri világ kegyeit kellett volna keresni, hanem az elnyomott néppel szövetkezni.

Ennél is súlyosabb, de még inkább érthető volt, amikor a holokausztot túlélte magyar zsidóság szinte kisajátította magának Rákosi sztálinista rémuralmát, többségük még a legpiszkosabb szerepet is vállalta abban.

Ahogy a Horthy-rendszer a zsidóságnak a leninisták baloldali ellenforradalmában játszott szerepét használta ki arra, hogy a zsidóságot bűnös kisebbségként állítsa be, a rendszerváltás után a politikai jobboldal a magyar zsidóságnak a Rákosi-rendszerben játszott szégyenteljes szerepére hivatkozva állítja be őket nemzetelleneseknek. Ezen sokat segítene az, ha a zsidóság elismerné, hogy többségük akkor valóban súlyos hibát követett el. Ezzel szemben a Rákosi-rendszer gátlástalan kiszolgálóinak gyermekei ma a lehangosabb antikommunistákként viselkednek. E probléma megoldását csak az segítené elő, ha a zsidóság is elismerné akkori hibáit, a nem zsidó értelmiség pedig kimondaná, hogy a holokauszt borzalmait után az egyébként természeténél fogva liberális zsidóság még a bolsevik diktatúrát is túllihegte annak érdekében, hogy biztonságban érezhesse magát. Vagyis a kölcsönös megértésre volna szükség az egyoldalú tállalások helyett.

A magyar zsidóság harmadik tévedése a rendszerváltás után történt, amikor a vezetésük alatt működő SZDSZ-en keresztül egyrészt az antikommunizmusban minden más párton túltettek, másrészt a liberalizációban olyan gyors ütemet diktáltak, ami a magyar közvéleményt ellenük

fordította. Ahogy 1994-ben csúfosan megbuktatták a magyar választók az Antall József által a háború előtti úri világot restauráló politikát, úgy szenvedett hasonló vereséget a féktelen liberalizációs buzgalmukért az 1998-as választáson az SZDSZ.

Bármilyen kétségbeejtő, sem a liberális zsidóság, sem a jobboldali úri réteg nem tanult a választók által számukra kiszabott büntetésből. Ma is ott tartunk, hogy a két tábor gorombán sértegeti egymást, és egyre kevésbé hajlandó a tárgyilagosságra.

Már több alkalommal hangsúlyoztam, hogy az antiszemitizmus ellen a zsidóság azzal tehetett volna, és tehetne ma is a legtöbbet, ha nem akarná a magyar társadalmat jobban és gyorsabban liberalizálni, mintsem az arra egyáltalán képes. Mivel a liberalizációban túlságosan gyors iramot akarnak diktálni, ezért elszakadnak még a haladó közvélemény támogatásától is.

De térjünk vissza a Trianont követő időbe. A magyarországi zsidóság háború előtti kényelmes helyzetébe robbant be a fehér ellenforradalom antiszemitizmusát tükröző, Trianonért a zsidóságot felelőssé tevő politika, ezt fejezte ki a numerus clausus, azaz a zsidóságnak a felsőoktatásban már elért szerepét korlátozó törvény, mely még nem anyagilag, de a zsidóság jövője szempontjából legfontosabb igényét tekintve jelentett korlátozást. Ideje volna azt felmérni, hogy a pesti és általában a magyar zsidóság számára milyen korlátozást jelentett ez az egyetemi továbbtanulását korlátozó törvény. A törvény alkotói abból indultak ki, hogy a zsidóság a felsőoktatásból se részesülhessen a lakossághoz viszonyított aránya felett. Ez az elv akkor is ostoba és embertelen lett volna, ha hasonló korlátozásokat vezetnek be például arra, hogy a városi lakosok gyerekei sem érhetnek el a lakossághoz viszonyított arányuknál nagyobb részesedést, vagy ha azt is kimondta volna a törvény, hogy az arisztokraták és a dzsentrik gyerekei sem léphetik túl az osztályuk arányát. A 30-as évek adatai alapján úgy becsülöm, hogy az arisztokraták esetében minden gyermekük diplomát szerzett, a többségük magántanulónként, nem ők jártak az iskolába, hanem hozzájuk mentek a tanárok vizsgáztatni. A dzsentrik létszáma aligha lépte túl a 3 százalékot, viszont a jogi egyetemen ők voltak abszolút többségben. A városokban akkor a népesség harmada lakott, viszont ők adták az egyetemi hallgatók négyötödét. A számarányukhoz képest csak a parasztok és a munkások gyermekei voltak lemaradva. Náluk még az érettségig sem jutott el a fiúknál egyetlen százalék, a lányoknál pedig az egyetlen ezrelék sem. Ez volt a kornak még a numerus claususnál is nagyobb igazságtalansága. Ezért érzek minőségi különbséget a két háború közötti jobboldali és a háború utáni szocialista kor felvételi politikája között. Akkor a lakosság 90 százaléka volt nem jogilag, csak ténylegesen kizárva a diploma megszerzéséből, a Rákosi-időben pedig azok, akik korábban felháborító előnyt élvezhettek. Az utóbbi is barbarizmus volt, de a még rosszabbnak bizonyos fokig érthető ellenhatása.

Külön kell figyelembe venni azt a század elejei tényét, hogy Budapest lakosságának mintegy húsz százaléka volt zsidó, és azok közül az országos átlag többszöröse kívánt diplomát szerezni. Ebből fakadóan a budapesti egyetemre a családi háttér és a középiskolai eredmény alapján a 6 százalék többszörösére lett volna zsidó jelentkező. Az a zsidó család, amelyik megtehetette, hogy nyugati egyetemre küldje gyermekét, ezzel egy másik zsidó fiatalnak nyitott lehetőséget arra, hogy itthon diplomát szerezhessen. A zsidó fiatalok számára csak a diáktársuk közül való kiemelkedés, és a külföldi tanulás lehetősége kínálkozott.

Kemény János

„Az átlagpolgár megbízik a mérnök szakértelmében, ha egy híd stabilitásáról van szó. Megbízik a orvos szakértelmében, ha beteg. De hol vannak azok a szociológusok, akikben ugyanígy megbízhatnánk? Ha egy kiváló társadalomtudós valamit megjósol, valószínűleg hamar

akad egy másik ugyanennyire megbecsült társadalomtudós, aki ennek az ellenkezőjét jósolja. A XX. században a fizikai és biológiai tudományok sikeres áttörése után a XXI. században felnövekvő nemzedéknek ugyanilyen áttörést kell elérni a társadalomtudományokban is. Azoknak a fiataloknak kell ezt végrehajtaniuk, akik ma tanítványaink, másként nem marad idő az emberiséget fenyegető katasztrófa elhárítására.”

Nem véletlen, hogy a társadalomtudósok jövődölései nemcsak eleve vitatottak, de még soha nem is igazolódtak. A társadalom ugyanis nem a fizika és a biológia logikája szerint fejlődik. Az a racionalizmus, amire a nyugati tudományok épülnek, a társadalom életére nem ültethető át annak ellenére, hogy az alkalmazása sok hasznot hozott.

A közgazdaságtan még ma is nagyon messze van attól, hogy tudomány legyen. A társadalmak fejlődésére még utólag sem ad magyarázatot, nemhogy képes lenne előre látni azt. Ahogy a tudományok történetében mindig azok az ágazatok voltak divatosak, azok biztosítottak művelőinek a legnagyobb tiszteletet és a legtöbb jövedelmet, amelyek a legkevésbé voltak tudományok.

– A tudományok között sokáig a csillagászat játszotta a prímet, pedig a gyakorlat számára nagyon keveset hozott.

– A keresztény Nyugaton, sok más kultúrához hasonlóan, a teológia uralkodott a tudományok között. Pedig a legkevésbé volt tudomány, sőt a tényleges tudományok legnagyobb fékjének a szerepét töltötte be.

– A nyugat-európai középkorban az egyetlen tudomány az alkímia volt, annak ellenére, hogy a legkevésbé hozott tényleges eredményeket.

– A tőkés társadalom a közgazdaságtannak osztotta ki a főszerepet. Ebben az sem okozott zavart, hogy rangos művelői, az egyetlen Ricardo kivételével, képtelenek voltak a gazdaságban a maguk számára eredményt produkálni, azaz a tudásuk alkalmazásával sok pénzt keresni. Ugyan a hatalom legalább úgy hallgatott rájuk, mint pár ezer évvel korábban a madarak röptéből, a belekből a jövőt látni képesek szerepét játszókéira. Nem ismer az utolsó kétszáz év története egyetlen társadalmat sem, amelyik a közgazdaságtan tudós művelőinek a tanácsai alapján ért volna el eredményeket.

Annyit azonban közgazdaságtan nélkül is tudunk, hogy soha nem a társadalomtudományok, hanem csak a válságok viszik előre a társadalmi, a technikai és a gazdasági fejlődést. Tehát a fajfejlődés szempontjából nem kell félni a katasztrófától. Eddig nem volt olyan katasztrófa sem az élővilág sok százmillió éves, sem az emberiség alig néhány ezer éves fejlődésében, ami hosszabb távon visszavetette volna a fejlődést. Minden katasztrófa ugyan sokat, nagyon sokat elpusztított, de végül mindig a korábnál magasabb fejlettségi fokot eredményezett.

Minden élet alapvető ellentmondása a hibák elkerülésére irányuló törekvés. Ez azonban eleve nem hozhat fejlődést, hanem csak a korábnál, rövidtávon, kényelmesebb, de végül stagnálást jelentő állapotot. Az ember célja is mindig a nehézségek, különösen a katasztrófák elkerülése, azaz az egyedi lény, illetve a kisebb nagyobb társadalmi szervezet biztonsága. Ebből fakad az erkölcsös tudósok állandó szorongása is. Féltik az emberiséget a fejlődéssel járó kockázatoktól. Ez minden emberi közösség kollektív elvárása is. Ezért igyekeznek az ember, az emberiség csökkenteni a kockázatokat. Ennek ellenére a kíváncsiság, az egyéni ambíciók újra és újra váratlan helyzeteket teremtenek. Ezek néha óriási veszteséggel járnak, de szinte minél nagyobb a veszteség, annál magasabb szinten jön létre a megújulás.

Az, hogy minden fejlődés útja csak katasztrófákon keresztül vezet, az egyén, a társadalom, a vallás, az erkölcs számára nem elfogadható. A történelem tehát abból áll, hogy mindig el akarjuk kerülni a veszélyt, a fenyegető katasztrófát, melyek ennek ellenére soha nem voltak és

lesznek elkerülhetők. A problémát csak fokozza az, hogy a katasztrófákból való kilábolásnak soha nincsen és nem is lehet előre tudományosan feldolgozható, erkölcsileg elfogadható levezetődése. A válságok megoldását nemcsak nem lehet megjósolni, de nem is szabad.

Mivel a természettudósok képesek a legjobban előre látni, ők aggódnak leginkább a társadalom bizonytalan jövője miatt. A társadalomtudósok alig látnak az orruknál előbbre, ezért aztán nincsenek gátlásaik, a vakság önbizalmával osztogatják tanácsaikat.

Kemény János

„...az emberek félnek az atomenergiától. Megpróbáltam elmagyarázni, hogy a szénbányászat és a szénfüst is kockázatos, de a közvélekedés teljesen irracionális.” (295. old.)

Az atomerő felhasználásától való félelem korunk egyik sokba kerülő és sok kárt okozó jelensége. A racionális tudós a félelmek realitását akarja bizonyítani, az emberek félelme azonban soha nem volt és lesz racionális. Mindig attól félnek, amit kevésbé értenek meg. Hiába a motorkerékpár ezerszer veszélyesebb mint a repülő, de a személygépkocsin való közlekedés is, mégis a repüléstől sok tanult ember is fél, mert a közúti baleset számára világos okok következménye. Az ember eddigi élete során mindig számtalan veszélynek volt kitéve. Ezek többségét megértette, amit pedig nem, attól nagyon félt. Mármost a repülő lezuhanási okát, körülményeit nem képes átlátni, attól fél. Ugyanez van a bányák nagyfokú veszélye esetében is. Gondoljunk arra, hogy pár száz éve mennyire gyorsan közeledő halált jelentett az ólombányákban végzett munka, mégsem volt gond elegendő jelentkezőt találni. Azt meg lehetett érteni. Ellenben egy atomkatasztrófa titokzatos sugárzások pusztításával jár. Ez érthetetlen, ettől félni kell, az ezzel járó kockázatot még akkor is el kell kerülni, ha ez az emberiség történetének legbiztosabb energiaforrása.

Ilyen az ember. Minden, amit elért, a logikájának a következménye, ennek ellenére nem lehet rábírní arra, hogy logikusan éljen. Mi a logika az alábbiakban?

- Az erős dohányos tiltakozik a szénnel működő erőművek ellen, és fél a dohányzásánál milliószor kisebb veszéllyel járó atomenergiától.
- Drága pénzen csak olyan élelmiszert fogyaszt, amihez nem használtak fel vegyszert, de dobozszám nyeli a szintetikus előállított orvosságokat, és naponta tucatnyi vegyiparban előállított kencét ken magára.
- A kor legpusztítóbb betegségei a fejlett világban: a túlsúly, azaz túltáplálkozás, a dohányzás és az alkoholizmus, egyáltalán nem keltenek félelmet, pedig még a háborús emberpusztításaival világrekordot döntő XX. században is sokszorta többen halnak meg idő előtt e három szenvedély következtében, mint a fegyverek által.

A legjobbak örök betegsége marad, hogy magukéhoz hasonló logikát várnak az embertársaiktól. Az átlagember azonban nem a tudós logikája szerint cselekszik, hanem nagyon régről hozott ösztönök alapján. A materialista társadalmi logikának addig volt igaza, amíg a nyomor és a szegénység nem, vagy csak alig engedte meg a létérdek sérelmét. Minél gazdagabb lesz az ember, annál inkább megengedheti magának, hogy elszakadjon az anyagi szükség parancsaitól, és sokszor logikát nem ismerő vágyainak engedelmességen. A társadalomtudósok azt hitték, hogy a képzettebb emberek cselekedetei logikusabbak lesznek, hiszen beláthatják az érdekeiket. A tények tanúsága szerint azonban éppen az ellenkezője történt. A magasabb képzettséggel általában nagyobb jólét jár, azaz megteremtődik annak lehetősége, hogy az emberek kedvük szerint döntsenek. A magasabb képzettség ugyan növeli a tényekből fakadó logika megértését, de a jobb anyagi helyzet lehetővé teszi, hogy ettől

függetlenítse magát. Ez a magyarázata annak, hogy amíg a képzetlen és szegény rétegek döntései között nagy a hasonlóság, azaz a cselekedeteikre van materialista magyarázat, addig a nagyon képzett és nagy jövedelműek körében az egyének viselkedése azonos körülmények között is nagyon eltérő.

A képzetlen és szegény közösségek azért voltak erősek, homogének, mert a hasonlókat fogták össze. A korábbi társadalmakban még a gazdagok is hasonló módon éltek, mivel műveletlenek voltak, ebből fakadóan nem voltak individuális igényeik. Ezzel szemben a nagyon képzett gazdagok annyira különböző módon élnek, hogy a legtöbb, ami még számukra elérhető az, hogy igyekezzenek hasonlókat keresni, és azokból a baráti körüket összeállítani. De amíg a múltban az okos jómódúak baráti köre egy életre szólt, hiszen hivatásuk, érdeklődési körük sem változott, ma már az ilyen baráti kör is szinte folyamatosan változik, mivel módosul a tagjainak érdeklődési köre.

Koestler Artúr

Ha a marslakók között Neumann volt a legzseniálisabb, számomra Koestler a legérdekesebb. Tőle idézek.

„Korunk furcsa vonása, hogy egy művelt ember szégyelli bevallani, ha nem ért meg egy műalkotást. Ugyankor büszkén kijelenti, hogy semmit nem tud a villamosság törvényeiről, amelyek százféle házi elektromos eszközt működtetnek. Rádiót használ és sok más eszközt, de nem tud róluk többet, mint egy vadember. Ma az emberek egy mesterkéltnél világban élnek, amit az olcsó, de meg nem értett technika kínál számukra, ezáltal lélektanilag elszigetelik magukat saját környezetüktől.” (325. old.)

Ebben az idézetben két probléma keresztezi egymást:

A nyugat-európai értelmiség ismeretanyaga deformált abban a tekintetben, hogy a humán kultúra ismeretét megköveteli, annak hiánya botránkozás tárgya. Ezzel szemben szinte büszke arra, hogy a mindennapi élete praktikus dolgaiban műveletlen. Az Egyesült Államokban ennek a fordítottja jellemző. Örömmel olvastam, hogy az író Koestler, aki minden kulturális tekintetben markánsan közép-európai, ebben a tekintetben Amerika pártján áll.

A magyar oktatáspolitikai és különösen az értelmiségünk felfogása még mindig nem változott abban, hogy az elvárt műveltség alatt egészen mást ért, mint amit az élet igényelne általában a társadalom tagjaitól, de tőle magától is. Már kisdíjaknak tanítunk olyan irodalmi és művészeti értékítéleteket, amire a felnőtteknek is csak a legjobb ezreléke lesz képes. Egy műalkotás megértése, helyes értékelése csak a kiválasztottak számára elérhető cél. Még a kor esztétáira is, sokukra sokkal jellemzőbbek az alapvető tévedések, mint a kortárs művészetnek és a kor művészeinek helyes megítélése...

Az az értelmiségi sznobizmus, amit a nyugat-európai oktatási rendszer megkövetel, alapvetően eredménytelen. Hatvan éve nem találtam olyan nem kiemelkedő képességű értelmiségit, aki képes volna önállóan megítélni a művészek alkotásait. Ők sem képesek felismerni a zseniális alkotás és az üres utánzat közötti különbséget. Számukra Petőfi és az őt utánzó sarlatánok versei között nincs különbség, nem képesek a kettő között különbséget látni, de sznob módjára dicsérik Petőfi verseit. A Petőfinél sokkal nehezebben megérthető zseniket pedig még a kor szakemberei sem ismerik fel. Ezek a tények, de mi az iskolában arra tanítjuk meg a tizenéveseket, hogy ki a nagy művész, költő. Tudják elmondani, hogy az vagy az a szerelmes vers vagy kép miért zseniális, amikor még arról sem lehet fogalmuk, hogy mi a szerelem.

Az pedig, amikor a kisdíákokat arra tanítjuk, hogy ki volt a nagy politikus, nevetséges, hiszen a történelem tanúsága szerint még a kortársak szavazata sem képes ezt kiválasztani. Ráadásul a politikai divatok változásával együtt változnak azok a történelmi személyek is, akiket nagyon nagyoknak, illetve nagyon kártékonyak tanítunk.

Ezzel szemben az, hogyan kell megjavítani egy vízcsapot, egy villanyvasalót, független mind az egyéni ízléstől, mind a politikai szél változásaitól, ráadásul többször lesz rá az életben szükség. A háztartásban egyre szaporodó készülékek megértése szinte napi feladat, evvel szemben a múltból alkotott politikai állásfoglalásra nagyon ritkán van szükség.

Koestler második állítása azonban a kor és a belátható jövő legnagyobb problémájára mutat rá zseniális művészi érzékenységgel. Az emberi fejlődés a tudással való élés szempontjából három szakaszra osztható:

1. Az ősember kora. Erre az volt a jellemző, hogy az ember életképessége már hosszú évek tapasztalatgyűjtését nem nélkülözhetette, de még mindig alapvetően az öröklött ösztönökre és a született képességekre épült. Az ember életképessége az emberszabású majmoknál egy nagyságrenddel több tanuláson, tapasztalat átvételén alapult. Az ősről olyan emlékek voltak, amelyeknek az öröklött képességeken kívül már viszonylag sok tudásra volt szüksége. A boldogulásának alapvető alakítója az volt, milyen fizikai erőt és milyen eltanulási képességet örökölt.

2. A saját tudásra épülő élet kora. Ezt történelmi kornak is nevezhetjük. Ebben az emberek már döntően a megszerzett tudással érvényesültek. Egyre inkább az osztályán belül az boldogult jobban, aki több tudást sajátított el. Ez a folyamat mintegy ötezer éven keresztül tartott, és a polgári demokráciákban fejeződött be, ahol már az osztályhatárok átlépése sem volt lehetetlen. Nem véletlenül tulajdonítunk a könyvnek ebben a folyamatban korszakalkotó jelentőséget. Ezzel vált lehetővé, hogy az ismereteket nemcsak közvetlenül lehet továbbadni, illetve átvenni, hanem közvetve, a könyveken keresztül.

E folyamat együtt járt a szakosodás, a társadalmi munkamegosztás fejlődésével. Ennek folyamán erősödött fel a mások tudásának a hasznosítása is.

3. A mások tudásából való élés kora. Ezt a kort még éppen csak elkezdtük, de robbanásszerűen terjed, évtizedek alatt többel megy előre, mint az előző korok évezredek alatt. Az ember szinte egyik generációról a másikra a mások tudásából való életre tért át. A mai ember, a legtöbbet tudó is ezerszer annyi tudást élvez, mint fogyasztó, mint amennyivel maga rendelkezik, sőt ennek többségét még megérteni sem képes. Az egyének tudásmennyisége ugyan alig változott, a többség ismeretanyagának mennyisége talán még csökkent is, de szinte mindenki a magáénál milliószor nagyobb tudás gyümölcseit élvezheti. Korábban mindenki elsősorban a maga tudására volt utalva, ma mindenki megélhet a mások tudásából. A technika vívmányait szinte mindenki elérheti, használhatja anélkül, hogy sejtjelme volna arról, milyen tudás van az általa használt technikai eszköz mögött. Először vált életképpé az az ember is, aki gyenge ösztönökkel, még gyengébb tudással rendelkezik, mert szinte mindenki megélhet a mások tudásából. Az embernek egyre kevésbé van szüksége saját tudására, tehát megengedheti magának, hogy tudatlan maradjon.

Ezzel szemben a társadalmi szint először igényli a tagjainak minél nagyobb tudását. Ma a társadalom motorja a tagjainak a tudása, vagyis a társadalom szellemi vagyona. Az a társadalom fog fölénybe kerülni a másikkal szemben, amelyikben a társadalom tagjai a legtöbb erőfeszítést fordítják a tanulásra, képességük kifejlesztésére. Ezzel szemben a társadalom tagjaiból csak a jóknak van motivációjuk, de még azoknak sem létérdekük a tudásuk fejlesztése, a nagy többség az emberi lét során először nem érzi létszükségletét annak, hogy megfelelő ismeretvagyonra tegyen szert.

A jelenkor társadalomtudománya még tudatára sem ébredt annak, hogy milyen minőségi változás következett be a jelenkorban. Az előző korokban is egyre több egyén létérdeke volt a nagyobb tudással való rendelkezés, a társadalomnak azonban nem volt erre szüksége, hiszen a meglévő tudás is több volt, mint amit hasznosítani tudott. A növekvő tudás hasznosításához hiányzott az élettér, az elegendő föld, tőke és kultúra. A jelenkor társadalmában azonban már csak a minél több tudással válik versenyképessé. Ugyanakkor a gyenge képességű és ambíciójú egyének számára lehetővé vált a tudás nélküli élés lehetősége. Eddig megvolt a tudás gyarapításában való általános kényszer és érdekeltség, de hiányzott a társadalom képessége arra, hogy a több tudást hasznosítsa. Mára a társadalom létérdeke a tudás gyarapítása, ez azonban az egyén számára egyre kevésbé létszükséglet. Még nem volt társadalom, amiben tudás és igyekezet nélkül meg lehetett élni, ma a társadalom alsó, igénytelen tizede így is megélhet. Ezzel szemben a társadalom létérdeke, hogy tagjai minél műveltebbek legyenek, de erre már nem kényszerít a lét érdeke, ezt a társadalom csak anyagi és erkölcsi megbecsüléssel tudja ambicionálni. A legtehetségesebbek kevés erőfeszítéssel is jól megélik, számukra nem létkérdés a képességük maximális kifejlesztése, szerencsére hiúságuk sportja a szellemi téren elért siker.

A képességek kifejlesztése érdekében a társadalom ugyan igyekszik mindent megtenni. Ezért egyre jobb megfizeti a kiképzett tehetséget. A nagy többség azonban inkább kényelmesen akar élni, nem jobban, ha ezért áldozatot kell hozni.

Eddig a természet csak a létérdek alapján történő fejlődést ismerte, a jobban élés még soha, sehol nem volt a fajtafejlődés számára elegendő motor. Mindig mindenki ugyan szeretne jobban élni, de kevesek azok, akik ennek érdekében nagyobb áldozatot is hajlandók volnának hozni. Az emberiség nagyobb fele most sem hajlandó a jobb élet érdekében áldozatok vállalására. Ezért nem fejlődnek azok a társadalmak, amelyekben a múlt nem alakított ki olyan kultúrát, ami igényességet is jelent.

- A puritán kultúrkörbe tartozó népek azért gazdagodtak meg, mert évszázadok óta szorgalmasak voltak, a jobban élés érdekében hajlandók voltak sokat dolgozni.
- A puritán és a mediterrán kultúra között élők évszázadok óta ugyan nagyon igényesek, de nem elég szorgalmasak voltak. Most, hogy nem a fizikai, hanem a szellemi munka lett a fő társadalmi elvárás, ők is vállalták a több munkát annak érdekében, hogy igényeiket jobban ki tudják elégíteni.
- A mediterrán népek ma sem hajlandók sokat dolgozni, még akkor sem, ha ez elsősorban több tanulás és szellemi odaadás volna. Nem is mennek semmire.
- A kelet-európai népeknek azért nem sikerülhetett a szocialista kísérlet, mert nem voltak elég igényesek ahhoz, hogy vállalják a sok munkát. Ezért vált még sikertelenebbé körükben a piacgazdaság is, hiszen nem többet dolgozni, hanem kényelmesebben élni szeretnének.
- Kelet-Ázsiában azért volt sikeres előbb a piacgazdaság, majd azért sikeres a már kevésbé dogmatikus marxizmus is, mert eleve nagyon szorgalmasak.
- A mohamedán világban azért maradnak el a sikerek, mert elég pénzt kapnak az olajukért ahhoz, hogy kevés munkával is megélhessenek valahogy. Nekik ez a valahogy jobb, mint sok munka árán a sokkal jobb élet.

Az emberi faj most lépett arra a fejlettségi szintre, amiben már nem a létérdek diktál. Mi lesz ebből? Ez is olyan kérdés, amire nem lehet egyelőre válaszolni.

Legfeljebb annyit, hogy erre a kihívásra csak speciális kultúrák lesznek képesek, ahogy eddig is minden előrelépés a kultúrák többségének pusztulásával járt.

Csak a kultúra hordozhatja azt a motivációt, ami akkor is működik, ha nem a lét vagy nemlét kérdésében való döntés a motivációja.

Egy másik számunka különösen nagyon megszívlelendő Koestler-idézet: „A Rajnától keletre egyetlen történelmi alternatíva mutatkozott: kommunizmus vagy fasizmus. Meggyőztem magam, hogy a kommunizmus a kisebbik rossz a fasizmushoz képest. Európa számára ez az egyetlen nyitva hagyott út az Utópiába... Úgy látszott, Közép-Európa számára csak a kommunizmus és a náci pártok közti választás maradt.” (329. old.)

Ezt sem a történészek, sem a jelenkori politikusok nem képesek megérteni. Mind a fasizmust, mind a kommunizmust csupán gonosz és kártékony emberek összeesküvésének állítják be. Ezzel szemben a század első felében a közép-európai társadalmi viszonyok nem tették lehetővé a demokrácia és a piacgazdaság útján való társadalomépítést. Számomra soha nem volt vitás, hogy a két járható út között a baloldali utópia nemcsak a kisebbik rossz, hanem az a purgatórium, ami nélkül nem lehet Közép-Európából eljutni a nyugati demokrácia kiépíthetőségéhez. Márpedig, aki Koestlerrel ért egyet, az nem mondhat egyértelműen elmarasztaló ítéletet sem a fasisztákhoz, sem a kommunistákhoz csatlakozók felett, ha abban nem vállalták a szélsőségesek, az embertelenek szerepét.

Az ezer éve a két kereszténység között kialakult vonaltól nyugatra a nagy többség a fasizmussal való együttműködést választotta, a kelet-európai ortodox kultúrához tartozók pedig a marxizmus bolsevista eltorzulása mellé álltak. Ebben a választásban az európai zsidóságnak nem volt választási lehetősége, mert a fasizmus a létüket veszélyeztette. Ezért nemcsak Koestler, de a zsidóság nagy többsége nem állt választás előtt. Koestler emberi nagyságát mutatja, hogy ő mint közép-európai, két választási lehetőségről beszél, holott neki, mint zsidónak, nem volt más választási lehetősége. Pedig a közép-európai, már polgárosodott zsidóság életszéléletétől semmi sem állt távolabb, mint a kelet-európai kollektívizmus és sztyeppi diktatúra.

Ezzel szemben a közép-európai zsidóságnak azt kellene megértenie, hogy a térség népeinek, főleg nemzeti értelmiségének többsége azért választotta a fasizmust, mert a XX. században a nemzeti karaktert nem lehetett megőrizni ott, ahol alig volt nemzeti polgárság, hiszen a liberális demokrácia és piacgazdaság a lemaradást és a nemzeti önállóság elvesztését jelentette. A fasizmus nem a mai viszonyok között és nem a mai jóléti állammal szemben ígért alternatívát, a politikai és gazdasági liberalizmus a század elején még csődöt jelentett a félperiférián megfeneklett államok számára. A fasizmus azért győzhetett Közép-Európában, a mediterrán térségben, Japánban és Argentínában, mert akkor még nem nyílt meg e népek számára a liberális demokrácia és piacgazdaság útja. Ez az út csak a század közepétől kezdve ígért megoldást a nyugatnémeteknek és a japánoknak, majd utána a távol-keleti kis tigriseknek és a dél-európai latin államoknak, végül, de csak a század végére, a Jaltában a Szovjetunióknak odaadott, nem ortodox kultúrájú államoknak.

Mindezt a rendszerváltás óta nem vagyunk hajlandók tudomásul venni. Ma sem ismerjük el, hogy csak objektív okok alapján lehetett minden félperifériához tartozó nép önelhatározásból fasiszta. Ezt a legkevésbé a zsidók hajlandók tudomásul venni, mivel ők eleve nem választhatták a Közép-Európát ellepő, vad antiszemita fasizmust.

A rendszerváltás óta még kevesebb a megértés az iránt, hogy az ortodox Kelet-Európa számára természetes döntés volt a bekövetkezett tragikus elmaradást megélve a messianisztikus ígéretű, de eszközeiben nemcsak bizánci, hanem ázsiai diktatúrát megvalósító rendszer. A marxizmus kelet-európai formája nem is mindig jelentett csődöt, amíg a Nyugat nem hozott létre olyan társadalmi és technikai környezetet, amiben csak a demokrácia és a piacgazdaság lehet hatékony, versenyképes. De ez sem Kelet-Európában, ahol a bolsevik

rendszer felváltása liberális politikai és gazdasági berendezkedési kísérlettel, a rossznál is rosszabb következményekkel jár.

Mind a fasiszmus, mind a bolsevik marxizmus szerepét, támogatottságát csak akkor érthetjük meg, ha abból indulunk ki, hogy a XIX. század második felében az európai félperifériákon sikeresnek bizonyult a polgári demokrácia és a liberális piacgazdaság. A térség minden népe büszkén tekint vissza erre az ötven évre. Ennek azonban az iparban és mezőgazdaságban egyaránt lezajlott technikai forradalom véget vetett. Ez az út nem volt tovább eredménnyel járható. A világ minden félperifériáján még annál is katasztrofálisabb válság vált jellemzővé, mint ami a már iparosodott demokráciákat is megrázta. A félperifériáknak tehát más megoldás után kellett nézni. Ezt jelentette a fasiszmus és a bolsevizmus. Tehát nem valamiféle aberrációról volt szó, hanem egy válsághelyzetben a kisebbik rosszról.

– A fasiszmusok igen jelentős kezdeti sikereket értek el. A végzetüket két ok váltotta ki: egyrészt a kezdeti sikerektől megrészegülve nekivadult imperialistákká váltak, másrészt a világ fejlett demokráciái legyőzték a saját társadalmi és gazdasági válságukat.

– Kelet-Európának is kezdeti sikereket hozott a maguk képére formált marxizmus. Ez csak akkor bukott meg, amikor már a korábbi félperifériák jórésze is sikerrel alkalmazta a politikai demokrácia és a liberális piacgazdaság módszereit.

Azt kellene végre elismerni, hogy a történelemben vannak kényszerpályák, amelyeket tudomásul kell venni azoknak is, akik szebbet és jobbat szeretnének. Nem szabad azonban a kényszert tudomásul vevőknek megbocsátani, ha abban erkölcsstelen eszközökkel vettek részt, illetve abból maguknak karriert, vagyont és hatalmat orosztak.

Az a tény, hogy a század első harmadában az európai félperiféria minden népe önként fasiszta politikai utat választott, azt jelenti, hogy az törvényszerű volt. Ezt az önként választott fasiszta utat csak a közép-európai zsidóság nem fogadta el, mert az mindenütt egyúttal anti-szemita is volt. A közép-európai zsidók nem is lehetnek büszkék arra, hogy ők nem csatlakoztak a fasiszta berendezkedés támogatásához, hiszen az a számukra az önkéntes öngyilkosságot jelentette volna.

Csak gúnyolódni lehetett azon, amikor a sztálinista zsidók azzal büszkélkedtek, hogy ők antifasiszták, ellenállók voltak. Egyrészt nem volt más útjuk, másrészt többségük ennek ellenére sem volt annyira ellenálló, mint ahogyan utólag beállítja magát.

Koestler is téved abban, hogy két lehetőség kínálkozott. Akkor csak egy lehetőség volt: a mérsékelt fasiszmus. Akkor nemcsak Koestler, de magam is hittem, mint a kisebbik rosszban, a kommunisták által vezetett radikális baloldal realitásában. De elég hamar beláttam, hogy annak hiányzik a belső támogatottsága. A kommunista megoldásnak soha nem volt Közép-Európában elegendő belső támogatottsága ahhoz, hogy önerőből megvalósulhasson. A Koestler által vélt másik utat Jaltában rendelték el számunkra, és szovjet erőszakkal vezették be.

Amíg a fasiszmust minden közép-európai és mediterrán nép önakaratból vezette be, indította útjára, addig a kommunizmust mindenütt csak durva külső erőszakkal lehetett kikényszeríteni, és belső erőszakkal fenntartani. De csak a nagyon ostobák mondhatják, hogy a demokráciának és a piacgazdaságnak az útját is választhattuk volna. A szabad választásokon minden közép-európai országban a demokratikus út került többségbe. Ezt azonban Sztálin a nyugati demokráciák egyetértése mellett semmibe vette.

A másik utat csak a kétségbeesett helyzetében lévő zsidóság hitte. Amennyire ez érthető, annyira bűnük, hogy a sztálinizmus gátlástalan kiszolgálóivá váltak. Amikor a maguk

sztálinizmusát igyekeznek elfelejteni, a fasisztáknak azt sem bocsátják meg, amit nem náci módon és eszközökkel tettek.

Az életemben csak két példára hivatkozom:

– Nekem Szabó Dezső radikális földreformja, a revizionizmussal való szembefordulása iránytű, a szememet felnyitó volt. A 30-as években mindenki másnál élesebben a nyílássá vált Matolcsy Mátyás mutatott rá a 3 millió koldus helyzetére. Mindketten élesen szembeálltak a fennálló félféudális világgal. A nevük azonban a zsidóság szemében vörös posztót jelentett, csak a tényleges politikai hibáikat látták, ezért aztán az erényeiket még említeni sem volt szabad. Most aztán ennek is reakciójaként Horthy, Gömbös, Imrédy, Kolozsvári Borcsa és társaik még kormánykörökben is hőökké lépnek elő.

Koestlernél tekintélyesebb zsidó sem előtte, sem utána nem volt hajlandó bevallani, hogy 1990 előtt Közép-Európa népei számára nemcsak a liberális, de még a demokrácia útja sem volt nyitva.

Ugyancsak kedvemre valóan írja Koestler: „Társadalmilag hasznos minden olyan aktivitás, ami maximálisan segít a természet és a társadalom közt a harmonikus viszony helyreállításában.” Évek óta hangoztatom, hogy a jövő társadalmában már nem a tőke, hanem négy társadalmi hiány fogja rendezni a viszonyokat. Ezek a természet, az erkölcs, a tudás és a tehetség. Végső soron minden ezek körül fog kikristályozódni, szerveződni. Ez olyan nagy felismerés Koestler idejében és az ő életviszonyai között, amihez akkor még költői fantázia kellett. Az ő kora tele volt a tudomány dicsőségével, nagyon általános volt a hiedelem, hogy a technika majd mindent megold, minden emberi igényt képes kielégíteni. Azt nem vették észre, hogy a technika egyelőre inkább eltávolítja az embert a természettől, elzárt urbanizációt teremt. Ma már a zöld mozgalmak sikereit látva könnyű belátni, hogy az embert semmiféle technika nem lesz képes elszakítani a természettől, hogy minél gazdagabb lesz a társadalom, annál nagyobb áldozatot fognak hozni a egyének, a családok, a társadalom annak érdekében, hogy ne szakadjanak el a természettől.

Száz éve a gazdag emberek még a belvárosok bérházaiba költöztek, ma azoktól egyre távolabb oda, ahol még lehet nagy kertjük, kilátásuk, ahol lehet kutyájuk, ahol még fészkelnek az énekes madarak. Elég a telekárak alakulását megnézni, és kiderül, hogy a gazdag és művelt ember minden pénzt megad azért, hogy ne szakadjon el a természettől.

De tovább idézem Koestlert még ugyanarról az oldalról: „A kutatás megtervezésekor minden természettudósnak (és minden írónak, költőnek, muzsikusként) éreznie kell, hogy nem elefántcsonttoronyban él, hanem a társadalom megbízásából dolgozik.” (336. old.) Szokásom ellenére, nem szoktam írásaimat ért kritikákra válaszolni, mert ha maga az írás félreérthető, én voltam a hibás, ha meg nem, akkor úgyis nekem adnak igazat, most mégis ezzel az idézettel válaszolok Börösök Máriának. Én nem becsülöm azokat az írókat, akik görcsösen ragaszkodnak ahhoz, hogy ők olyan nagyok, hogy őket csak az utókor fogja megérteni, túllépnek a mai kocsmákon. Az az író, akit nem fűt a társadalmat megjavító szent elhatározás, nem művész, csak mesterember. A művész soha ne az utókorhoz szóljon, hanem a maga korának. Az ugyan lehet, hogy ezt a szándékot és törekvést nem érti meg a kora, de enélkül nemcsak nálam, de Koestlernél sem kap piros pontot. Ez nem jelenti azt, hogy a művészek nagyságát elsősorban nem az utókor méri. Ezt maga Koestler is így látja: „Száz mai olvasót adnék tíz olvasóért, aki egy évtized múltán kezébe veszi könyvem, vagy egyért, aki a jövő században olvas.” (337. old.) De ezt a kívánságot csak azok érhetik el, akik a saját korukban a saját koruknak szóltak, ha a műveken nem süt át ez a kor viszonyait javító szándék, üresek maradnak a jövő század számára is.

Koestler ennek a jobbitó szándékának köszönheti, hogy halálakor a Nature, vagyis a legtekintélyesebb természettudományi lap azt írta: „Koestler Artúr annak a kis közép-európai csapatnak volt a tagja, akik a második világháború után ráébresztették az angolszász világot, és rávették arra, hogy gondolkodjon.”

Harsányi János

„A legtöbb tudományos eredmény akkor születik, amikor kettő, vagy több diszciplínában dolgozik, és az egyik diszciplínában szerzett tudását eredményesen átviszi egy másik – talán távoli – diszciplínába. Koestler Artúrnak igaza volt, amikor úgy érvelt, hogy nagy tudományos áttörések két vagy három kutatási terület összekapcsolásából születnek.” (340. old.)

Az elmúlt ötven év egyik nagy oktatáspolitikai tévedése, amikor a felsőoktatást egyre jobban szakosította. Azt hitte, hogy a munkamegosztás fejlődése egyre inkább speciális szakembereket kíván, kár a fiatalokkal a szakmájuk széles birodalmát megtanítani, elegendő, ha a leendő munkakörük által igényelt ismereteket elsajátítják. Ez a felfogás ugyan megfelelt a piac pillanatnyi igényeinek és távlatban sem lett volna belőle baj, ha nem indult volna be a szakmákon belüli folyamatos technikai változás, ha az újhoz való alkalmazkodás nem követelt volna egyre szélesebb szakmai ismeretet.

Máig kevés figyelmet szentelnek annak a ténynek, hogy egészen a XX. század elejéig, vagyis a tudományos és technikai forradalom berobbanásáig a diplomások óriási többsége számára egész életre elegendő volt az egyszer megszerzett tudás. A mérnök, az orvos, az agronómus, a tanár élete végéig megélt abból, amit az egyetemen felszedett, sőt annak is nagy részét nyugodtan elfelejthette. Gondoljunk vissza arra, hogy az ipari forradalom olyan technikai változásokat hozott, amelyek önmagukban forradalmi újat jelentettek az előző termelési eljárással szemben, de aztán generációkon keresztül azon csak nagyon kis finomítások történtek.

– A vasút, annak járművei ugyan óriási fejlődést jelentettek a korábbi állati erővel történő közúti szállítással szemben, de aztán száz éven keresztül a pályák és a gőzmozdonyok alig változtak. Aki egyszer vasúti mérnök lett, az nemcsak maga, de még unokája is megélhetett abból a tudásból, amit ő az egyetemi évek alatt felszedett.

– A gépkocsi ugyan teljesítményét illetően a megjelenését követő ötven évben is sokat változott, de csak annyit fejlődött, ami miatt nem vált szükséges újabb ismeretek felvétele. Az elmúlt húsz év során azonban olyan technikai elemek jelentek meg a közepes minőségű gépkocsikban is, melyről a húsz évvel korábban kiképzett mérnöknek még fogalma sem lehet.

- Gyermekkorom agronómusai még többnyire csak ökrökkel és gőzgépekkel végeztek a talajművelést, kézzel az aratást, nem használtak vegyszereket. Az ő tudásukkal semmire sem menne a modern farmer vagy nagyüzemi vezető.

– A telefonban az utóbbi tíz évben százszor annyi technikai változás történt, mint előtte száz év alatt.

– A számítógépekkel való bánást pedig minden mai ötvenévesnek utólag kellett megtanulnia.

A marslakók még olyan egyetemekre jártak, ahol még nem tombolt a szakosítás, mint az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban, sőt még annyira sem, mint Nyugat-Európában. Az én koromban is még a Műegyetemen az általános mérnöki karon a geodéziát, azaz földmérést, az út-, a híd- és a vasútépítést mindenkinek egyformán kellett megtanulnia. Ezek a végzős mérnökök ugyan nem lettek olyan szakemberek egyik ágazatban sem, mint akiket közvetlenül

csak arra képeztek volna, de a következő tíz év technikai változásaihoz mégis ők voltak a könnyebben alkalmazkodók. Ezért írják a marslakók is, hogy nekik a középiskolás tudásuk is bőven elégségesnek bizonyult az amerikai egyetemeken.

A betegesen szakosodott egyetemi oktatás is jó példája annak, hogy a piac nem láthat olyan előre, amilyen távlatokra az oktatásnak fel kell készülnie. A szakmák megszállott tudósai jobban alkalmazkodnak az előre nem látható jövő igényeihez, mint azok a magánegyetemek, amelyeknek azzal kell dicsekedni, hogy az ott végzetteket milyen gyorsan és milyen jó fizetéssel vette fel a piac.

A marslakók sikereinek volt egy másik kulcsa is. Mind Németországban, mind az Egyesült Államokban gyökerük közös volt: magyarok és üldözött zsidók voltak. Ennek megfelelően összetartottak. Szinte mindegyikük nosztalgiával gondolt vissza arra a monarchiabeli kávéházi életre, amelyben egy asztalhoz ültek a pesti értelmiségiek (én teszem hozzá: többségükben zsidók, de messze nem csak azok), akik a tudományok és művészetek legkülönbözőbb területein dolgoztak, azzal, hogy beszámoljanak munkájukról, véleményt cseréljenek azokkal, akik egész más területen otthonosak.

Én, sajnos, ezt a pesti kávéházi életet csak hírből ismerem, mert lekéstem róla. De adatott számomra egy másik megoldás: a gyakorlattal, a néppel és a természettel való állandó szoros kapcsolat, ami pedig a kávéházak hősei esetében hiányzott.

Kevesen ismerték fel, hogy a bolsevik, majd egyre inkább puhuló diktatúra abban használt a magyar értelmiségieknek, hogy a sorsuk közös volt, hogy a szocialista rendszer nem értette, és még ennél is kevésbé becsülte meg a tehetséget. Ez hozta össze őket.

Tovább is Harsányit idézem: „A morális kérdések elsődleges szerepe, hogy az emberi jólétet növeljék. Több etikai értéket ismerünk: demokrácia, egyenlőség, szabadság, függetlenség. Létjogosultságukat az a tény adja, hogy ilyen értékeket tisztelő társadalmak sokkal jobb életkörülményeket tudnak biztosítani, mint az olyan társadalmak, amelyek semmibe veszik ezeket az értékeket. Ezért gondolom, hogy ezeket az értékeket elfogadó társadalom nemcsak etikailag jobb, de kedvezőbb gazdasági helyzetben is fog élni. Az emberek sokkal jobban fognak bízni egymásban, ha a társadalom tagjai ezeket az erkölcsöket követik. Az őszinteség gazdaságilag is kifizetődik! Ezért érdekel engem az etika matematikai és fizikai háttere.” (343. old.)

Harsányi érvelését az etika fontosságáról, mint társadalomtudós támasztom alá. A korábbi társadalmakban a szegénység és a hatalom kényszerítő ereje lehetővé tette, hogy az etikai téren gyenge társadalom is boldoguljon. Mint a paraszti életformához és a falusi erkölcsökhöz érzelmileg máig szorosan kötődő ember, csak csodálkozom azokon, akik a száz évvel korábbi falvak erkölcsi viszonyait irigyelik. Azt is úton útfélen hirdetem, hogy csak ott lehet visszaszorítani a bűnözést, biztosítani az elvárt erkölcsi normák betartását, ahol olyan kicsi a közösség, hogy mindenki, mindenkit, minden oldalról ismer. De azt is tudom, hogy a régi falvak szilárd erkölcsé nem belülről volt erős, hanem a körülmények kényszerítették azzá. Azt, hogy a felszín alatt milyen volt a régi falusi világ, csak azok tudhatják, akik benne éltek. Vegyük csak sorba ennek az utólag romantikusan szépnek látott falusi világnak az erkölcsi állapotát.

– Az egyének sorsát az öröklött, illetve az öröklendő vagyon, a felekezeti és nemzetiségi hovatartozás nagyon keményen determinálta.

– A falusi öregek többségének sorsa nagyon szomorú volt. Vagy azért várták a halálukat a gyermekeik, mert csak akkor juthattak az önálló élet gazdasági feltételeihez, ha a szülők már

meghaltak. A másik eset az volt, amikor a szülők már haláluk előtt kiadták az örökséget. Ekkor viszont a gyermekeik kegyelemkenyerén éltek, ami bizony nagyon sanyarú volt.

– A házasságokat nem a fiatalok, hanem a szülők kötötték. Ezért aztán azok ritkán sikerültek, amit nem volt szabad még elmondani sem. Sok volt a rossz házasság, de vagyoni, erkölcsi és szexuális okokból gyakorlatilag nem volt válás. Márpedig a rossz házasság pokol.

– Az öröklött vagyon meghatározó szerepe miatt állandó volt az irigység. Mint földmérő átéltem, hogy mennyi és milyen elkeseredett volt a vagyoni vita, az örökség feletti veszekedés. Az egyetlen barázda elszántása miatti perlekedés, tetteges veszekedés.

– A nők és gyerekek társadalmi helyzete még feudális volt. Nem véletlen, hogy falun csak a fiúkat nevezték gyerekek. Ezért mondhatta valaki, hogy három gyereke van és négy lánya.

– Az életkor tisztelete öncélú volt. A falu a korról mért. Néhány év korkülönbség már eleve tiszteletet követelt, még akkor is, ha a szellemi értékben ellenkező irányú volt a különbség.

A mai falu élete százszor jobb, mert nem a vagyon és a kényszer vigyáz az erkölcsre, hanem az átlátható közösség. Az öröklendő vagyon, a felekezeti vagy nemzetiségi hovatartozás nem játszik szerepet, a házasságot nem a szülők, hanem a fiatalok kötik. Az, hogy ki mennyire viszi, nem a külső feltételektől determinált. Lehet, hogy ma több erkölcsi szabályt sértenek meg a falusi emberek is, mint gyermekkoromban, de ami történik, azt nem az erőszak kényszeríti ki, hanem a nagyobb szabadság.

Visszatérve az erkölcs általános társadalmi szerepére. Egészen a jelenkorig nem annyira erkölcsre, mint sokkal inkább termőföldre, bányakincsre, tőkére volt szüksége a társadalomnak ahhoz, hogy a versenyt a többivel szemben állni tudja. Most ehhez elsősorban az erkölcs szükséges.

A társadalom fejlődése során a viselkedést a külső kényszer szabályozta. Még az egyház is ma már szerencsére elképzelhetetlen megtorlási eszközökkel élt. A fejlődésnek köszönhetően a kényszer szerepe egyre csökken, ezért a bentről jövő erkölcsi kényszernek kell a helyére lépni. Minél képzetesebb és gazdagabb az egyén, döntései annál kevésbé materiális okokból, kényszerítő körülményekből, annál inkább bentről fakadó kulturális, erkölcsi igényekből fakadnak.

A közgazdaságtudomány eleve lebecsülte a gazdasági döntésekben az erkölcs, a kultúra szerepét, pedig az korábban is fontosabb volt, mint azt ma is hiszik. Ma pedig az lett az elsődleges gazdaságformáló tényező. Nem véletlen, hogy Max Weber száz év előtti erre vonatkozó megállapításait ma is figyelmen kívül hagyják, pedig az nem mást jelentett, mint azt, hogy a kapitalista társadalom csak ott versenyképes, ahol mind a tőkés, mind a munkás, és általában a fogyasztó döntése, viselkedése a puritán erkölcsön alapult. Ha ez igaz volt akkor, amikor a társadalom tagjainak a képzettsége és életszínvonala nagyon alacsony volt, akkor sokkal inkább igaz napjainkban és még inkább a jövőben, amikor magasan képzett emberek hozzák a legfontosabb gazdasági és fogyasztói döntéseket.

Bizonyításaként sokszor hivatkozom arra, hogy a kapitalizmus viszonyai között a tőkésnek is puritánnak kell lennie. Ez már a korai kapitalizmusban markánsan jelentkezett. Elég ha szembeállítjuk a két első legnagyobb tőkés családot, a Medicit és a Fuggert. Az előbbieket mediterrán kultúrájuknak megfelelően költekeztek, a hercegi és pápai cím megszerzése érdekében óriási anyagi áldozatokat hoztak, a síremlékükre többet költöttek, mint iparfejlesztésre. Ezzel szemben a Fuggerek mesés gazdagságuk mellett is fukarok maradtak, minden igekezetük a vagyongyűjtés volt, még a politikai ambíciójuk is ennek volt alárendelve.

Az eleve köztudott, hogy a tőkés számára a nyugat-európai munkás azért volt értékesebb, mert puritán volt, azaz fegyelmezett, tiszta és takarékos. Ez még inkább igazolódott a távolkeleti népek példátlanul gyors felemelkedésében. Őket ugyanis még inkább jellemzik a fenti megkívánt tulajdonságok.

Ha az erkölcs ilyen fontos volt már a klasszikus kapitalizmus viszonyai között, akkor könnyű volna belátni, hogy még sokkal fontosabb szerepe van a jelenkori fejlett társadalmakban.

Ezt is a tények bizonyítják mindennél világosabban: az élet leginkább determinált a fogolytáborokban, ahol minden egyéni döntést nagyon racionálisan, a kultúrától szinte függetlenül kell meghozni, mert aki ettől eltér, elpusztul. Egyetlen szempontnak kell érvényesülni, a túlélés érdekének. Aki ennél fontosabbnak tartja a szenvedélyét, a dohányzást, a kényelmet, az elpusztul. Vagyis, ahol szűk a döntési kör, ott a kultúrától független materializmus érvényesül. Minél nagyobb egy társadalomban a szegénység és minél alacsonyabb a képzettség, annál inkább a materialista racionalizmus jelenti a versenyképességet. Ezzel szemben a jólétben élő, és magas jövedelmet élvező egyének fogyasztói döntéseiben szinte elvesznek a materiális szempontok, és az individuálisak, a kulturálisak lépnek előtérbe. Márpedig minél kultúrától függőbbek a fogyasztói döntések, annál inkább ehhez kell igazodnia a gazdasági és politikai életnek is.

Amit én kulturális tényezőnek nevezek, azt tekinti Harsányi erkölcsinek. Az erkölcs ugyanis mindig függvénye a kultúrának. Minden kultúra mást tart erkölcsösnek, ezért természetes, hogy minden kultúra csak akkor működőképes, ha a saját erkölcsével hozza összhangba a társadalmi, ezen belül a politikai és a gazdasági rendszerét is.

Harsányi helyesen ismeri fel, hogy ami etikus, az gazdaságos is, de látni kell ebben a tekintetben az összefüggés kölcsönösségét is, minden társadalomban az erkölcsös, ami gazdaságos. Ezt a kapcsolatot a társadalom tagjai sokkal jobban felismerik és megélik, mint a társadalomtudósok. A közvélemény tudja, hogy hosszú távon az erkölcsös megoldás a gazdaságos még akkor is, ha rövid távon az erkölcstelenségből fakadó gyors politikai és gazdasági karrierok sokaságát látja. Meg is van a politikusokról és a gazdasági kalandorokról a véleménye. A társadalom leginkább távlati döntése a gyereknevelés. Ebben a szülők az erkölcs szerepét tartják sorsformálónak, eszükbe sem jut, hogy azt mondják, fiam nem kell szorgalmasnak lenni, ne törekedj minél több tudásra, nem kell erkölcsösnek lenned, hiszen az életben nem ennek alapján érvényesülsz.

Klebensberg Kuno

Az ő nevét Szent-Györgyi Albert veti fel. Ő nem volt marslakó, hiszen Bethlen Istvánhoz és Teleki Pálhoz hasonlóan ő is gróf és erdélyi földesúr volt. De mennyivel más lett a történelmi hatása! Ezt két körülménynek köszönhetette:

– Tiroli arisztokrata volt, akiket évszázadokon keresztül nem jellemzett a magyar arisztokratákéhoz hasonló gazdagság. Az ő politikai szerepüket csak a nagyobb tudás alapozhatta meg. Ezzel a múlttal jött Erdélybe.

– Már az első világháború előtt jelentős politikai szerepeket kapott. Ezért és erdélyi arisztokrataként fogadta Bethlen István az első kormányába belügyminiszternek. Szerencsére ezt a tarcát gyorsan felváltotta a vallás- és kultuszminiszterivel. Mint ilyen lett a XX. század első felének szerintem legjelentősebb, leghatásosabb politikai alakja. Amit ő csinált, kezdeményezett, arra azóta is építhetünk.

– Ő ismerte fel, hogy a tanyai lakosság számára a korszerű alapképzés feltételei nincsenek biztosítva. Az, hogy az alföldi magyarság felemelkedhetett az oktatás tekintetében, mindenkinél inkább neki köszönhető. En ezt tartom a múlt század legnagyobb történelmi tettének. Ez csak ahhoz hasonlítható, amit az Alföld népének Széchenyi István adott a Tisza szabályozásával.

– A középiskolák tucatjait alapította. Ezzel alapot teremtett a jövő több diplomása számára.

– Megszervezte az elcsatolt egyetemek csonka országi utódait. Ő alapította meg a Testnevelési Főiskolát, ami az alapja lett annak, amivel azóta is mint a sportban elért magyar sikerekkel dicsekedhetünk.

– Neki köszönhetjük a külföldi kollégiumok és levéltárak erősítését, számuk gyarapítását. Ő kezdte el a külföldi ösztöndíjak gyarapítását is.

– A szegedi Dóm tér és az ünnepi játékok is neki köszönhetőek.

Melyik, a történészek által nagynak tartott politikus mutathat fel hozzá hasonló maradandó hatású műveket? Egyik sem!

A kultuszminiszterek hosszú sorában a két Eötvöshöz hasonlíthatónak csak Klebelsberg Kunót tartom. Ezzel szemben utódját, Hóman Bálintot már diákkoromban Hólyag Bálintnak tekintetem. Ennek megfelelően keseredett el a szám, amikor a jelenlegi rendszer őt mint a két háború közötti nagyságok egyikét tekinti a Rákosi-rendszer megkülönböztetett súlyú áldozatának. Örültem, hogy ebben is megelőzött a marslakók itthon maradni próbáló kisebbségéhez tartozó Szent-Györgyi Albert.

Marx György írja ezzel kapcsolatban: „1928-ban történt, hogy a felvilágosult magyar oktatási (megjegyzem: kultusz-) miniszter Klebelsberg Kuno budapesti látogatásra hívta a fiatal tudóst. Elmondta neki, hogy a modern természettudomány, különösképpen a modern biológia fontos Magyarország jövőbeli fejlődése számára. A miniszter az új Szegedi Egyetem katedráját és a Rockefeller Alapítvány támogatását ajánlotta föl. Így sikerült Szent-Györgyi Albertet Cambridge-ből (a világ egyik tudományos fellegréből) hazahoznia.” (352. old.)

Szent-Györgyi: „Amikor megkaptam a Nobel-díjat, már oktatási miniszter volt (Hóman Bálint). Meghívták a Szegedi Egyetemre, hogy nyissa meg az 1937–38-as tanévet. A rektor bemutatott a miniszter úrnak. Őméltósága így reagált: – „Ő igen, C-vitamin és Nobel-díj! Mondták nekem, hogy az egész humbug, de azért csak reklámozza, mert több paprikát tudunk exportálni!” – A professzor folytatta az emlékezést: – „A Nobel-díj után sok elismerésben részesültem külföldön. Végül 1939-ben egy táviratot kaptam. A kormányzó úrhoz hívtak kihallgatásra. Amikor beléptem a kormányzó úr szobájába, kezét rázott velem, és nyakamba akasztotta az arany Corvin-láncot. Aztán beszélgetni kezdtünk a lovaglásról. Magam is rászoktam a lovaglásra Cambridge-ben, így elmerültünk a különböző lófajták előnyeinek és hátrányainak megbeszélésében. Egy idő után azonban a szárnysegéd köhintéssel jelezte, hogy lejárt a kihallgatásra szánt idő. Megköszöntem a kitüntetést és kimentem a teremből. A kijáratnál a szárnysegéd szabadkozni kezdett: – „A Corvin-lánccal kitüntettek listáján az ön után következő személy egy lókereskedő, és a kormányzó úr valószínűleg összetévesztette a két kitüntetett személyiséget.” – Mit mondhattam? – „Szegény lókereskedő, most neki kell biokémiából társalkodnia!”

A történelemórákon ilyen eseményeket kellene az alábbi szöveggel tanítani. „Lássátok, milyen kellemetlenségeknek van kitéve egy tengerész, aki nem is volt arisztokrata, mégis az ország kormányzója lett. De ne feledjétek, soha nem az a nagyobb, akinek nagyobb a rangja, hanem az, aki többet ad a társadalomnak. Tekintettel arra, hogy abban az időben az arisztokraták lenézték, ha egy felemelkedett nagyság nem szakértő a lókérdésekben,

Horthynak ezen a téren is szakértőnek kellett mutatkoznia. Ezért ült tengerész létére gyakran fehér lóra. Tudjátok, a fehér lóért sokszor országot lehetett venni. Ezért is készült fel szegény kormányzó úr a lovakból. A biokémiához az őt is lenéző arisztokratáknak sem kellett érteni. Abból ő sem készült. Ő csak arisztokrata akart lenni, őt ugyanúgy nem érdekelte a biokémia, mint kultuszminiszterét, az akadémikus, erősen jobboldali Hóman Bálintot. Aztán a kormányzó úr minden fáradozása hibaválónak bizonyult, mert a biokémikust nézte lókereskedőnek és fordítva. A tanulság: nagy baj az, ha egy ország, amelyiknek már tengerpartja sincs, egy tengerészt ültet a legmagasabb lóra. Ebből csak nagy baj lehet. Nem annyira a kormányzó úrnak, hanem a magyar népnek.

Azt meg soha ne feledjétek, hogy ebben az országban minden rendszerben csak ritka kivételként keveredett igazán nagy ember a kormány által kitüntetettek közé.”

Szent-Györgyi Albert

1978-ban a magyar televízió keresztül üzent a magyar népnek: „Magyar vagyok, miként a múltban is magyar voltam. Mint magyar ember azt kívánom, hogy Magyarország a »nagy nemzetekhez« tartozzék. Egy nemzet igazi nagysága nem katonai erején múlik. Egy ország határait nem lehet kiterjeszteni anélkül, hogy másokat bántanánk. Az intellektuális életben viszont a nagyság csak az emberek értelmén múlik. Ebben az értelemben kívánom, hogy Magyarország a világ legnagyobb nemzeteinek egyike legyen.” (357. old.)

Nagy örömmel olvastam ezeket a sorokat, mert ebben több van annál, amit sokan a nagyjaink között már előtte is, utána is kimondtak: egy nép nagysága csak a szellemi nagyságával mérhető. Szent-Györgyi azonban ezt meg is indokolja: a területi nagyság olyan cél, ami csak mások rovására valósulhat meg. Ezzel szemben a szellemi nagyság természeténél fogva a környezetét is felértékeli, az érintettek szempontjából is előnnyel jár. Én ezt, nem a nemzetek és népek vetélkedésében, hanem a gyermekkorom falusi világában érvényesülő törvények alapján, azokra emlékezve, szoktam megfogalmazni:

Még a társadalomtudósok sem jutottak el a felismerésig: az emberiség történetében először a jelenkori fejlett társadalmak jutottak el odáig, hogy *az emberek boldogulása nem egymás rovására, hanem egymás javára történik.*

A gyermekkorom falujában csak akkor lehetett valakinek előbbre jutni, ha növelhette a tulajdonában lévő föld nagyságát. Tekintettel arra, hogy a község határa adott volt, bárki csak annak árán lehetett gazdagabb, hogy valaki ugyanakkor szegényebb lett.

Az egyik földesúr csak akkor lehetett gazdagabb, ha a király a másiktól elvette a földjét, és azt neki adta. A jobbágyok is elsősorban egymásra voltak féltékenyek, egymással szemben igyekeztek elnyerni a földesuraik bizalmát.

Az egyik tőkés csak akkor lehetett gazdagabb, ha a másik tönkrement. Minden tőkés sokkal több eredményt remélhetett abból, ha kiüti a konkurensait, mint abból, ha jobban kizsákmányolja a proletárokat.

Nagyon korán felismertem, hogy Marx Károly alapvetően tévedett akkor, amikor a társadalom életét az osztályharc alapján magyarázta. Minden társadalomban a harc nem az osztályok között, hanem elsősorban az osztályokon belül dúlt. Minél nagyobb hatalma volt egy osztálynak, annál inkább az azon belüli harc volt a társadalom történetének motiválója.

Ezzel szemben már nagyon régóta a családban vagy az iskolában a tanulók körében elért minden siker a család, illetve az osztály sikerét is gyarapította.

Ma már a társadalom egészére is érvényes: nem egymás rovására, hanem egymást megelőzve lesz mindenkinek egyre jobb. Minden elért tudományos és gazdasági eredmény az egész emberiséget gazdagítja. Minél több világraszóló eredmény kerül ki a közösség, az ország tagjai sorából, annál nagyobb lesz minden állampolgár tekintélye, magasabb az életszínvonal.

Bay Zoltán

„A tudomány és művészet között nincs lényegi különbség. Mindkettő ugyanabból a forrásból táplálkozik: belső emberi ösztönből, hogy előbbre haladjunk, hogy magasabbra emeljük a fejünket.” (360. old.)

Az a törekvés, hogy magasabbra emeljük a fejünket, csak a gondolkodás legnagyobbjaiban jellemző, de még ott sem általános. Az emberek többsége nem általános tehetség, ezeknek pedig gondosan ki kell választaniuk, hogy milyen irányban akarnak érvényesülni. Akiknek jó a gyakorlati érzékük, akik jó emberismerők, jó az alkalmazkodó készségük, viszonylag sok pályán érhetnek el viszonylag jó eredményeket. De többségben vannak azok a művészek, akikből aligha lehetett volna jelentős tudós, vagy akárcsak jó kereskedő vagy éppen autószerelő. Az viszont igaz, hogy akinek jó a kombináló- és absztrahálóképessége, sokféle tudományban lehet eredményes.

Napjainkban mind a művészeti ágakat, mind a tudományokat szűk szakmai céhek közepes képességű bürokratai uralják. A művészeti szövetségek és a tudományos társaságok vezetői között nagyon ritka az olyan művész vagy tudós, akinek a nevét megőrzi az utókor. Ezek a kollektívák sokkal inkább kedveznek a művészetek és tudományok szorgalmas mesterembereinek, mint a zseniknek. Mind a tudományos, mind a művészeti díjakat nagy többségben olyanok kapják, akiknek száz év múlva ritkán marad meg a neve. Az életem során kitüntetettek között, csak kivételesen akadt maradandót alkotó. Én nem ismerek Bartók Bélánál nagyobb művészt és zenetudóst. Még az akadémiai címig sem jutott el, pedig hozzá viszonyítva soktucatnyi törpe is elérhette ezt. Ady Endrénél nemcsak nem volt a századnak nagyobb költője, de társadalomtudósa sem. Mégsem lett kitüntetett és akadémikus.

Baynak mégis igaza van.

Ebben a könyvben azt is meg kellett volna írni, hogy a marslakók mindegyikében a tudós mellett ott élt a művész és fordítva.

Bayról nagyon kevesen tudják, hogy ő a modern méter atyja. Mi még azt tanultuk a fizikaórákon, hogy a méter akkora, mint az az iridiumrúd, amit egy párizsi pincében őriznek. Tanítjuk mi a mai diákoknak, hogy a méter akkora, amekkora távolságot a fény légüres térben a másodperc 299 792 458-nyi ideje alatt megtesz. Korábban azt mondtuk, ez a föld kerületének durván 40 milliomod része, most Bay Zoltán munkája alapján azt mondhatjuk: a fény által légüres térben a másodperc 300 milliomod része alatt megtett út. Az utóbbi sokkal inkább egyértelmű, a tudomány eszközeivel bárhol ellenőrizhető definíció.

Oláh György

Ő egyike azoknak az 56-os menekülteknek, akik sokszorta fényesebben vizsgáztak, mint az itthon maradtak. Velük ismétlődött meg a 19-es ellenforradalom kiváltotta agyelszívás. Nálunk szinte divat vitatkozni a XX. századi forradalmaink jellegén. Az egyik politikai tábor ezt, a másik azt tekinti ellenforradalomnak. Az ilyen vitákat nem a politikai arénákban kellene

eldönteni, hanem azzal, mire vitték azok, akik következményeitől félve elmenekültek. Ha nem bizonyultak értékeseknek, akkor forradalom volt, ha viszont nagyon értékeseknek bizonyultak, akkor ellenforradalom történt.

Ezen az alapon nagyon más eredményre jutnánk, mint amit a mindenkori hivatalos politika hirdet.

Ezt sok olcsó politikai elemzésnél érdemesebb volna megvizsgálni. Előtte azonban, mivel azt egyre zavarosabban használjuk, tisztázni kell a forradalom és az ellenforradalom fogalmát.

a) *Forradalom az, ami jelentős lépéssel viszi előre az előzőleg lemaradt társadalmi fejlődést, arra irányul, hogy behozza annak a korábbi lemaradását.* Ebben a minősítésben nem szabad szerepet kapni annak, hogy tényelegetesen milyen eszközöket használt. A legtöbb forradalom eszközei ugyanis piszkosak voltak. Annál inkább, minél jobban megkésett, minél kevesebben értették meg az indokoltságát. A forradalmat nem a szolgálóinak a céljai teszik véressé, brutálissá, hanem két tény: egyrészt kevés igazi híve akad, másrészt a hátán hatalomra jutó karrieristák túlhajtják. A forradalmat tehát nem az minősíti, mi történt az alatt, hanem az, hogy mi lett a következménye.

b) Baloldali ellenforradalom az, amelyik azzal buktatja meg a forradalmat, hogy azt a szélsőséges elemekre támaszkodva túlhajszolja azzal, hogy a társadalom számára megemészthetetlen rendszert vezet be. Másként megfogalmazva: *a baloldali ellenforradalom a forradalom túlhajszolása.*

c) *A jobboldali ellenforradalom a forradalom visszafordítása.* Az idejét múlt rendszer híveire és a baloldali ellenforradalom okozta kiábrándulásra támaszkodva, a társadalmi viszonyok korábbinál is elmaradtabb restaurációját hajtja végre.

Ennek alapján a XX. századi forradalmaink:

A 18-as polgári forradalom elől még az arisztokraták sem menekültek, hiszen egy kékvérű arisztokrata, ugyan a zsidó polgároktól is támogatva, állt az élén. Talán az arisztokrácia nagyobbik, parazita fele ugyan elhagyta volna az országot, ha a polgári demokrácia képes lett volna hatalmon maradni. Ez annál is inkább feltételezhető, mivel az arisztokrácia, ha volt még hová mennie, mindig elhagyta azt az országot, ahol nem tarthatta meg nagybirtokát. Ez történt az utódállamokban is. Az arisztokrácia nagy többsége elhagyta azokat az országokat, amelyekben felosztották a birtokait, és revizionizmusban reménykedve a megcsönkített országunkba menekült. A magyarországi arisztokrácia jelentős hányada csak akkor lett magyar, amikor másutt már nem lehetett arisztokrata. Ide azok menekültek, akiknek csak itt maradt nagybirtokuk, vagy legalább reményük. Akik oda mentek, ahonnan származtak, ott azonban sem anyagi kárpótlásra, sem politikai befolyásra nem számíthattak, legfeljebb kékvérűek, előkelőek maradhattak. Így kaptuk meg például az erdélyi arisztokrácia jelentős hányadát, élükön Bethlen Istvánnal és Teleki Pállal. Ők ugyan arra hivatkoztak, hogy magyarságuk megtartása vezette őket haza. Arról mélyen hallgattak, hogy a vagyonuk csak az anyaországban volt menthető. Ezek a nagybirtokos arisztokraták azért lettek a magyar politika kiemelkedő alakjai, a revízió megszállott hívei, mivel ezt diktálta számukra nemcsak nemzeti érzületük, hanem súlyos anyagi érdekük is. Jellemző módon, sem akkor, de ma sem azt mondjuk a határon túl maradt szegényeknek, hogy az anyagi érdeküket nézve jöjjenek az anyaországba, ahol nagyságrenddel jobban élhetnek, hanem azt, hogy maradjanak a sanyarúbb körülmények között, álljanak helyt a vártán. Pedig nekik a kicsivel jobb élet is fontosabb érdekük, mint Bethlenéknek Trianon után volt. Máig nem beszélünk arról, hogy a Horthy-rendszer őket erején felül igyekezett kártalanítani.

A 19-es proletárforradalom azért volt bolsevik ellenforradalom, mert nem a polgárosodást, nem a fejlett és demokratikus Nyugatot követte, hanem a bizantikus kelet-európai marxista diktatúrát. Ezért aztán rövid pár hét után a lakosság nagy többsége már a fehér ellenforradalmat is csak a kisebbik rossznak találhatta. A proletárookra hivatkozó baloldali ellenforradalom módszerei a magyar kultúrától idegen, embertelen diktatúrát jelentettek. Annyi azonban a mentségére szól, hogy a vezetésbe sok olyan értelmiségit is bevont, akik értéküket később külföldön bizonyították be, néhányan közülük marslakónak minősültek.

A fehérek 19-es katonai puccsa azért is jobboldali ellenforradalomnak minősül, mert az ország legjobb szellemeit emigrációra kényszerítette. Még Marx György sem mondja ki, hogy a tudomány forradalma és a 2. világháború kimenetele nem jelentéktelen részben a Horthy vezette ellenforradalomnak köszönhető. Ha az nincs, a későbbi marslakók többsége itthon marad, és legfeljebb kiváló magyar tudós lesz, de nem a tudományt és azon keresztül a világot formálók elit csapatának egyik kiemelkedő nagysága.

Még kényesebb a forradalom és ellenforradalom kérdése 56-ot illetően.

– A forradalom szovjet katonai erővel történt leverése után mindenki ellenforradalmárnak számított, aki nem a pufajkásokkal tartott. Tehát a forradalmat ténylegesen előkészítő és kiobbantó reformkommunisták, és a tőkés társadalom restaurációját elvető munkástanácsok is.

– A rendszerváltás óta viszont mindenki ellenforradalmárnak minősül, aki nem akarta fegyverrel kiűzni az oroszokat, aki nem akart tőkés társadalmat, még kevésbé a tőke és az egyházak uralmának restaurációját. Ma ellenforradalmár az is, aki a forradalmat a realitások keretei között akarta tartani és nem provokálta ki a nyugati hatalmak által is elfogadhatónak tartott szovjet katonai beavatkozást. A szovjet beavatkozás a kivándorlók értéke alapján is a baloldali ellenforradalom volt, mert kiment közel 200 ezer fiatal, akiknek többsége a nyugati demokráciákban, mindenekelőtt az Egyesült Államokban jelesre vizsgázott.

A rendszerváltást pedig forradalomnak kell megítélni ezen az alapon is, hiszen, ha nem is sokan, de visszajöttek, elmenekülnie pedig senkinek nem kellett. Azonban az az előérzetem, a jelenlegi demokrácia, azzal, hogy túlságosan sokat akar restaurálni a két háború közötti ellenforradalmi viszonyokból, hosszabb távon több szellemi értéket fog kivinni az országból, mint amennyit sikerült visszacsálnia.

Oláh György

„A hibákat úgy lehet elkerülni, hogy barátokat tartunk, akik hajlandók időt áldozni felfedezéseink kísérleti ellenőrzésére. De még hatékonyabb módszer, ha ellenségünk van. Egy ellenség hosszú időt és fejtörést hajlandó arra áldozni, hogy megkeresse nagy és apró hibáinkat, és ezért nem is tart igényt ellenszolgáltatásra. Csak az a baj, hogy ritka az igazán tehetséges ellenség, legtöbbjük nagyon is átlagos. A másik baj az ellenséggel, hogy néha barát lesz belőlük, és lelohadt lelkesedésük. Én is így vesztettem el három legjobb ellenségemet. Nemcsak a tudósoknak van szükségük ellenségre, hanem mindenkinek!” (379. old.)

Azt, hogy ellenségek nélkül mindenki eltéved, Oláh György előtt is sokan felismerték, de ezt az örök igazságot éppen azok nem fogadják meg, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. A tudós ugyanis még maga is tudja ellenőrizni az elmélete helyességét, de még ő is, minél okosabb, annál inkább igényli a kritikusokat. *A kritikától a legjobban két szakma irtózik: a művész és a politikus.*

A művészeknél két okból általános a kritika gyűlölete: egyrészt a legtöbbjük magát mindenkinél nagyobb zseninek tartja, számára a mások véleménye, különösen a közönségé, másodlagos. De a művészeknek a kritika hiányából fakadó tévelygése nem sok kárt okoz. A költő csak papírt és tintát fogyaszt, ami olcsó, a festő csak vásznat, amit később le lehet vartarni és festéket, s ezek sem drágák. A szobrásznak és az építésznek már drágább a kritikátlan önmegvalósítása. Szerencsére ezek nem a maguk zsebére dolgoznak, kénytelenek a megrendelő szeszélyeihez igazodni.

A politikusoknál még általánosabb a kritikával szembeni gyűlölet. Pedig nincs még egy szakma, amelyikben annyira nehéz az önellenőrzés, és olyan sok kárt okoz a kritika hiánya. Ráadásul a politikusnak, ha már hatalma van, robbanásszerűen megsokasodnak azok a barátai, akik nemcsak képtelenek az őszinte kritikára, de karrieristák ahhoz, hogy kritikával kísérletezzenek, ezek a legjobb igenlői a mindenkori politikai hatalomnak. A politikusnak szinte nincs is olyan barátja, aki nemcsak alkalmas, de hajlandó is volna a vele szemben megfogalmazott kritikára. Ez abból fakad, hogy a hatalmon lévő politikus barátai hamar olyan fontos hatalmi funkciókat töltenek be, hogy nem érnek rá a főnökük munkájának elemzésére, és hivatalból sem lehetnek annak kritikusai. *A hatalmon lévő politikus számára tehát létszükséglet, hogy ellenségei legyenek.* Vannak is, de azok azért alkalmatlanok a kritikára, mert egyrészt eleve rosszindulatúan elfogultak, másrészt akkora dobra verik a kritikájukat, hogy arra az erejét mutatni kénytelen politikus csak elutasítással válaszolhat.

A kritika hiánya a politikában sokkal nagyobb kárt okoz, mint a kívánatosnál nagyobb infláció, vagy az olajárak emelkedése. Ráadásul nálunk olyan nemzeti tradíció a kritika elnyomása, hogy nemzetietlennek érezheti magát az a hatalom, amelyik eltűri a kritikát, nem is beszélve arról, amelyik igyekszik azt hasznosítani. A magyar politikai életben e század során két hatalmon lévő politikus állt ebben a tekintetben a csúcson. A Sztálinnak inaskodó Rákosi, és az úri világ alkotmányos elkötelezettje, Antall József. Tragédia volna, ha Orbán Viktor is erre a csúcsra törekedne. Pedig ebbe az irányba halad, és a rosszban is három az igazság.

A kritika kiűzésének vágya napjainkban annyira általános, hogy kár is Oláh Györgyöt idézni. A végkövetkeztetése azonban módosításra szorul. Ő azt tartotta szerencsétlenségének, hogy három ellenségéből barátja lett. A politikai hatalom azt tartja szerencsétlenségnek, ha a kritika elnyomása következtében a szavazók elfordulnak tőle. Az egyszerű emberek egészséges ösztönnel nemcsak a nehezen érthető újtól, hanem a magukat tökéletesnek tartó vezetőktől is irtóznak.

Oláh György

Az ő életét ismertető fejezetben írja Marx György:

„A járművek és erőművek gyorsan felélik bolygónk földgáz- és kőolajkészleteit. De autokat és erőműveket nem lehet széntüzelésű gőzgéppel, vagy uránnal fűtött atomreaktorral hajtani. Oláh György most azon dolgozik, hogy a jövő század járműveinek szénhidrogénszomját miként lehet majd úgy kielégíteni, hogy a levegőben úgyis károsan nagy koncentrációban összegyűlt szén-dioxidból, és az atomerőművek villánya által vízbontással szolgáltatott hidrogénből szintetizáljunk szénhidrogént. Így a karbonakción-kémia megoldja az ipari forradalom által feldúsított légköri szén-dioxid további felhalmozódásának problémáját, megszünteti a globális klímaváltozás fenyegetését. Ezen kívül hajtani fogja utódaink autóit és repülőit.” (380. old.)

Ő is az atomenergia békés felhasználásának hisztérikus ellenzőivel kerül szembe. képtelenek megérteni, hogy az atomenergia a legkisebb természeti kárt okozó energiaforrás. Nem azért, mert veszélytelen, hanem azért, mert a többi szóba jöhetőnél kevésbé veszélyes.

– A nyersolaj és a földgáz gyorsan elfogy, a szén ugyan sokáig elég, de a légkörre sokkal veszélyesebb. Tegyük hozzá, hogy még az atomerőművek működése óta is sokszorta több emberi életet követelt a bányászat, mint az atomerőművek balesetei.

– A víz akkor is csak tizednyi igényt tudna kielégíteni, ha minden lehetőségét kihasználnánk, és azok kiépítése is egyre környezetrombolóbb lenne.

– A biomassa, a szél és a nap eleve csak hasznos, de nem jelentős kiegészítés lehet. Főleg itt nem, ahol nagy energiaigény jelentkezik.

Kürti Miklós

Sok nevezetessége közül az a leginkább közrebocsátható, hogy neki sikerült 1970-ben létrehozni a Naprendszer leghidegebb pontját. Nálunk mindig újságszenzáció, ha valaki valami furcsasággal világrekordot állít fel és bekerül a Guinness-könyvbe. Kürti világrekordját már csak egymilliomod fokkal lehet túlhaladni.

Számomra sokkal fontosabb és időszerűbb, amit az atomenergia jövőjéről mondott: „Mi lesz, ha a XXI. században kimerülnek a kőolaj- és földgáztartalékok? Atomenergia lesz a domináló energiaforrás, talán a napenergia is ad egy kis hozzájárulást... A nagy atomerőműveket vízpartra lehet telepíteni, vagy akár tengerbe. A bennük termelt hidrogént csővezetéken szállíthatják a szárazföld belsejébe.” (387. old.)

Ezzel kapcsolatban Gábor Dénes pedig ezt írja: „Az ipari civilizáció fennmaradásának első feltétele, hogy legyen elegendő energia. A szénenergiát és a napenergiát nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk. A szélenergia ritka falusi települések számára szóba jöhet a langyosabb éghajlatok alatt, de túl kevés a mai túlnépesedett világunk számára. A napenergia nagyon vonzóan tűnhet mindaddig, amíg gazdaságilag utána nem számolunk... A vízi energia sok szempontból ideális. Sajnos, bolygónk teljes vízenergia-teljesítménye mindössze félmillió megawatt. Ennyi a jelenlegi villamosenergia-fogyasztás, ezért a vízi energia nyilván elégtelen a jövő igények kielégítésére.” (396. old.)

„Az óceánokban van annyi nehézhidrogén, ami bármilyen tékozló fogyasztás esetén is millió éveken át képes volna ellátni az emberiséget.” (287. old.)

A tudósok tehát nem az új technika miatt aggódnak, hanem az embereknek az új technikákkal szembeni félelme miatt. Az ember a jelenkor fejlett világában háromszor hosszabb ideig él a technikának köszönhetően, mégis a technikai haladástól félti az életét. Ma az élet meghosszabbításának az a szűk keresztmetszete, hogy az emberek többsége nem hajlandó vigyázni az egészségére, sokat eszik, keveset mozog, élvezeti cikkeket fogyaszt.

Kürti Miklós másutt: „Ebben az időben (1928-31) Berlin volt a tudományos világ központja. Rendszeresen eljártam a fizikai kollégiumokra. Laue kollégiumán 8-10 Nobel-díjas ült az első sorban. A második sorban ült a többi professzor, a harmadik sorban pedig olyan talentumok, mint *Lánczos Kornél*, *Szilárd Leó*, *Wigner Jenő*. Fantasztikus volt a szeminárium légköre.” (383. old.)

A Guinness-rekordok könyvében ez volna az emberiség történetében elért legnagyobb szellemi érték-koncentráció, azaz a legfontosabb rekord, ami megismételhetetlen. Pedig meg sincs ott említve.

Ezt Németország pár év múlva önként odaadta Hitlernek. El se hinném, ha nem tudnám.

Én a Várban sétálva sokszor büszkén megyek el a Hatvany-ház előtt. Ebben a házban a magyar történelem egyik nagyon sötét korában a ház urának meghívott vendégei között három zseni volt egyszerre jelen. Thomas Mann, Bartók Béla és József Attila. Itt mutatott rá Hatvany a kételkedő Thomas Mannak Liszt Ferenc zeneforradálmii szerepére, és itt szavalta el József Attila Thomas Mannhoz írt gyönyörű versét. Eddig ugyanis azt hittem, hogy ritkán van egy asztalnál egyszerre három zseni. Most már tudom, hogy ennél nagyobb szellemi koncentrációkat is ismer a történelem.

Ugyancsak ő írja: „Ma a technika legsürgősebb problémája nem a primer emberi szükségletek kielégítése, hanem azon károk helyrehozatala, amit a tegnapi technika okozott.” (397. old.)

A zöldmozgalmak e probléma körül csoportosulnak, meg akarják védeni a természetet. Ennél valóban kevés fontosabb társadalmi feladat van. Ennek megfelelően élvezhetik a lakosság szimpátiáját. A baj azonban az, hogy a természetet a technikai haladástól akarják megvédeni, holott éppen csak azon keresztül védhető meg. A természet ugyanis nem a gazdag világban van katasztrófális veszélyben, hanem a szegényebb kétharmadában.

Mi is veszélyezteti a természeti környezetet?

1. *A múlt századból örökölt technika.* Erre mutat rá Gábor Dénes is. Mindazok a technikai vívmányok és természetvédelmi követelmények, amelyek megállítják, illetve javítják az évezredek, különösen pedig az ipari forradalom óta folyamatosan romló természeti környezetet, csak a gazdag, iskolázott, nem növekvő lakosságú társadalmakban védhető ki, illetve korrigálható. A szegénység és az igénytelenség megvalósításukat nem is teszi lehetővé.

2. *Az emberiség szegénységéből és iskolázatlanságából fakadó rákosan gyors szaporodása.* Erre is utalt néhány marslakó. Sajnos a vitathatatlansága ellenére, a katolikus egyházzal és az Egyesült Államokkal az élen, ezt tabutémaként kezelik. Vagyis a zöldmozgalmaknak nem a technikai haladás ellen kellene fellépni, hanem éppen a legnagyobb vallási és világi tekintélynek a véleményére kellene hatni.

a) A keresztény egyházak, élükön a katolikussal, képtelenek belátni, hogy a családtervezés a kor egyik legfontosabb társadalmi igénye, mivel a túlszaporodás az egész emberiség szempontjából egyre növekvő katasztrófához vezet. A kereszténység azért engedhette meg magának, hogy a népszaporulat korlátolatlan biológiai útjának követését szigorú vallási törvényekkel őrizze, mert a nyugati kultúra már a középkorban ebből a szempontból speciális volt. A kiscsaládra épülő jobbágyrendszerben ugyanis a gazdaság többé-kevésbé garantálta a népesség növekedésének megakadályozását. Tekintettel arra, hogy lényegében adva volt a jobbágytelkek száma és nagysága, ezzel adva lett a kiscsaládok száma is. Erre a számra maga a földesúr is, a jobbágy is alapvető gazdasági érdekből vigyázott. A földesúr addig nem engedte meg a házasságot, amíg egy család kihalása révén fel nem szabadult egy jobbágytelek. Ennek következtében a nyugat-európai viszonyok között jó tíz évvel későbbi korokra tolódott ki a fiatalok házassága, ebből következően eleve felére csökkent az egy nőre jutó szülések száma a világ bármelyik más kultúrájához képest, ahol a házasság, ezzel a nők születe a nemi érettséggel elkezdődött. Ezt maguk a jobbágyszülők is tudták, ezért maguk is törekedtek a kevesebb gyerekekre. Hogy hogyan oldották meg a fiatalok azt a problémát, hogy ne lépjen fel terhesség vagy legalábbis ne kerüljön szülésre sor, a tudomány máig sem nagyon kutatja, holott ez volt a középkor minden lakosát érintő legnagyobb problémája.

b) Az Egyesült Államok azért engedheti meg az abortusz elleni hisztériáját, mert annak a három gazdag, de nagyon ritkán lakott országnak az egyike (a másik kettő Kanada és Ausztrália), amelyekben a népsűrűsége még mindig messze azon határ alatt van, amit a

természet érdekeinek tiszteletben tartása az adott technikai viszonyok között ma még megenged.

Könnyű a házasságtól eltiltott katolikus papságnak és a területéhez képest alulnépesült és mérhetetlenül gazdag Egyesült Államoknak a családtervezés, mindenekelőtt az abortusz ellen tiltakozni, osztogatni a tanácsot azoknak, akikre a túlnépesedés jellemző.

A túlnépesedés is a múlt század gyümölcse. Azzal, hogy az ipari forradalom bölcsője körül már a XX. század elejére beállt a túlnépesedés, amit azóta féken tart a képzettség és a gazdaság növekedése leállított, illetve a lakosság természetes csökkenése is elindult, szemben áll a világ kétharmadnyi, ma is szegény társadalma, ahol a népesség az emberiség történetében soha nem tapasztalt mértékben növekszik, de a gazdaság stagnál. Az utóbbi abnormális helyzet is a múlt század gyümölcse azzal, hogy a halandóságot csökkentő olcsó módszerekkel megajándékozta a még szegény, tudatában is elmaradt világot, ugyanakkor megtagadta azt az anyagi támogatást, ami a gazdasági és az azzal járó civilizációs fejlődést segítette volna elő.

Gábor Dénes

„A történelem során először nézünk szembe azzal a lehetőséggel, hogy csak a kisebbségnek kell dolgoznia, hogy a nagy többséget üres luxusban tartsa.”

„A szabadidő tartalmas eltöltésére történő nevelésnek sokkal hamarabb el kellett volna kezdődnie, azt egy komplex társadalomban helyesebb lenne boldogságra nevelésnek hívni.”

„Nem volna túl biztonságos közeg egy olyan civilizáció, amelynek nagyszerűségét csak a lakosság nagyon kis hányada érzékeli.” (398-99. old.)

Gábor Dénes is felveti a korábban már érintett ellentmondást, amit én a minőség társadalma problémájának nevezek.

A technika további fejlődését ugyan nem lehet hosszabb távra előrelátni, de az biztos, hogy nagyon le fogja csökkenteni a társadalom mennyiségi munkaigényét, ugyanakkor nagyon fel fogja értékelni annak a minőségi munkaerőnek az értékét, amire szüksége van. A kiváló munkaerőt egyre magasabb áron vásárolja meg a társadalom, de ezért azt olyan mértékben veszi igénybe, hogy nem marad sem ideje, sem energiája, hogy a jövedelmét el tudja fogyasztani. Egyelőre csak azt tapasztaljuk, hogy a társadalom egyre inkább a szellemi értéke szerint fizeti meg a munkaerőt. A munkaerő szellemi értékét a tudás, a tehetség és az erkölcs szorzata fejezi ki. Az emberek jövedelme tehát ettől a szorzattól függ. De az ilyen emberek többsége vagy a szakmájának, ambícióinak a megszállottja, és a többet fogyasztásnál sokkal inkább érdekli a siker. Ebből fakadóan az új uralkodó társadalmi osztály minőségében fog különbözni a korábbiaktól.

– A vérségi alapon hatalmasok általában műveletlenek voltak, nem voltak kulturális ambícióik, egymással a pompában versenyeztek.

– A tőkés uralkodó osztály a nagy jövedelmének jelentős hányadát visszaforgatta a gazdaságba, ezzel eleve munkaalkalmat teremtett, társadalmi igényt elégített ki, de viszonylag még mindig fényűzően élt. E két okból a tömegek számára jelentős, de nem elegendő munkaalkalmat teremtett.

A jelen fejlett társadalmában a minőségi elit azonban a nagy jövedelmének többségével nem tud mit kezdeni. Nem akar tőkés lenni, hiszen a tőkések versengenek a kegyeiért. Különben is a több tőke nem teremt munkaerőt, inkább a korábbinak is a gyengébb hányadát feleslegessé teszi. Pompára sem költ sokat, hiszen nincs rá ideje, különben sincsenek ezen a téren nagy igényei. A szerénysége és a technika elkerülhetővé teszi, hogy szolgálk hada vegye körül.

Összegzés

A marslakók nemcsak a világ tudományos életében, és a demokráciák fegyveres győzelmében teljesítettek történelmi jelentőségű szolgálatot, hanem azzal is, hogy életükkel rámutattak arra, hogyan kell élni, hogyan kell szolgálni a tudományt, az emberiséget, és ugyanakkor hűségesnek maradni a gyökerekhez akkor is, ha ostoba erők éppen őket akarták erőnek erejével a talajukból kiszakítani.

Marx György könyvének sikere most talán arra adott alkalmat, hogy végre legyünk egymáshoz őszinték, vessük le magunkról az indulatokat, tegyük félre a sérelmeket, igyekezzünk végre megérteni egymást. Ha ez a kis könyv is tesz egy lépést ebben az irányban, nagy sikernek fogom fel. Az én életemben már több mint hatvan év azzal a kétségbeesett erőlködéssel telt el, hogy hidat építsek a népiek és urbánusok, a humán és a reálértelmiségiek, a magyar zsidók és nem zsidók közé. E három területen száz éve uralkodó feszültség iszonyú károkat okozott a magyarságnak, a magyar államnak, óriási erőforrásokat kötött le, mégsem rendeztük közös dolgainkat, és most se ezekre figyelünk, hanem politikai életünket tovább polarizáljuk, és tovább ássák azt a sáncot, amit régen be kellett volna temetnünk.

Vita után

Marx György könyvének az elolvasása és az első benyomások leírása után megkértem Mezei Andrászt, hogy a CET folyóirat következő havi estjének témája ez a könyv legyen. Erre hívjuk meg az író. Ő elvállalta, és ajánlotta, hogy hozza magával a neves genetikus, Czeizel Endrét is. Bevallom, hogy én ettől féltem, de nem tiltakoztam, mert tudtam, hogy ő mindig érdekeset mond, és ha már ilyen veszélyes vizekre tereltem én is e könyv jelentőségének értelmezését, nem szabad megijednem a további veszélyektől még akkor sem, ha az a genetika oldaláról jön.

A vitán Marx György hozzászólásai megerősítették bennem, hogy a könyv sikere nemcsak a témának szól, hanem az írója két külön erényének is. Marx György nemcsak jó tudósként gondosan összegyűjtötte a marslakókra vonatkozó anyagokat, és megszerkesztette azok szakszerű tálalását, de hozzátett két írói erényt is:

– Mélyen szereti a magyarságot, a szívével is kiváló magyar. Vagyis őt is az jellemzi, ami a marslakókat általában, hogy nem rontotta meg magyarságuk érzelmi mélységeit az őket és fajukat ért sérelmek sorozata sem. Nála is beigazolódik, hogy minél nagyobb, kimunkáltabb tehetség valaki, annál képtelenebb köpönyeget váltani, ösztönösen is annál jobban megérzi, megéli azt, amihez a gyökereivel kötődik. Amíg beszélt, az a sóhaj fogalmazódott meg bennem, hogy mennyivel jobban kellene a magyarságunk jövőjét a tehetséges tudósokra, nem pedig a magyarságukból megélő politikusokra bízunk.

– Nagyon jó és természetes humora van. Rá is jellemző, hogy a szeme szinte mindig nevet, ha pillanatnyilag nincs másra komoly oka. Őt az első pillanatban meg lehet szeretni, mert nevet a szeme. Ezt csak nagyon jó lelkiismerettel lehet elérni. A marslakókra is jellemző volt ez. Tudtak örülni, szerették a humort. Állítom ezt annak alapján, hogy csak őt és Teller Edét láttam, és az ő könyvét olvastam.

Marx Györgynek a vitán való részvétele megmagyarázta, hogy ezt a könyvet a fenti okokból is csak ő tudta megírni, és sikeressé tenni. A vita előtt csak a téma fontosságát láttam, utána az író személyiségét is.

Czeizel Endre bölcsen és nagy előadói rutinnal mondta el genetikusként a véleményét. Ahogyan beszélt, minden előzetes aggályom és félelmen elmúlt. Ennek ellenére rövid előadása alatt a megválaszolandó kérdések egész sora fogalmazódott meg bennem. Most azokat írom hozzá a lényegében már késznek tekintett kis könyvemhez:

Miért nem mond nekem a genetika és a zsidókérdés sokat

A válaszadást megkönnyítette Czeizel Endre egy figyelmeztetése: a magyar nyelv nem tesz különbséget a tehetség és annak kiművelt formája között. Ezt ő, az idő rövidejére való tekintettel, ugyan nem magyarázta tovább, de bennem azonnal megvilágosodott, miért kerülném messze a genetikát akkor, ha a zsidókérdésről beszélünk. Azért, mert ami ebben a témakörben jelentős, az nem a születés előtt, hanem utána történt és történik.

A zsidóság sikerei és kudarcai abból fakadtak, amihez aligha van köze a genetikának. Azt, hogy kinek van hajlama bizonyos betegségekre, bizonyos devianciákra, abban nagy eredményeket várok a genetikától, de a kirívó esetektől eltekintve, azaz társadalmi szempontból sokszorta nagyobb szerepe van, és lesz a születés utáni életvitelnek. *A népek sikerének és kudarcainak okai között a társadalmi körülmények az elsődlegesek.* Ezt ugyan Czeizel Endre is többször hangsúlyozta. Én azonban magyarázni is akarom.

Száz év óta egyre erősödik az a felismerés, hogy egy-egy nép teljesítménye elsősorban, és egyre inkább a kulturális örökségétől függ. Ezt Max Weber fogalmazta meg először azzal, hogy a protestáns etikát a tőkés demokráciák létrehozása feltételének tekintette. Jobb lett volna, ha a protestáns etika helyett puritán erkölcsöt mond. Felismerését azonban a tőkés közgazdaságtan és különösen a materializmus képtelen volt megemészteni. Ennek ellenére általános elfogadást nyert az a nézet, hogy a szellemi tőke rendkívül fontos. Tekintettel arra, hogy ezt a tényt a tőkés közgazdaságtannak kellett tudomásul vennie, az szellemi tőkéről beszél. Amit szellemi tőkének hív a tudomány, az nemcsak tőke, hanem vagyon. Tehát az nemcsak a gazdaságban közvetlenül résztvevő szereplő, hanem annak része minden humán érték, a vallásoktól, az örökölt erkölcsi normákon keresztül a humán tudomány minden ágáig. Ezért én tudatosan mindig szellemi vagyonról beszélek.

A társadalom szellemi vagyonát további három részre kell bontani: a tudásra, a tehetségre és az erkölcsre. E három közül csak az erkölcs fogalma szorul további magyarázatra. Ez alatt nem a vallás-erkölcsöt kell érteni, bár azt is; de annál sokkal többet, a társadalmi, azaz a gazdasági és a szellemi élet egész bonyolult szabályrendszerét, viselkedési normáját. Például a szorgalmat, a takarékoságot, a tisztaság igényét, a fegyelmezettséget, a szolidaritást, a tudás és a becsület rangját stb.

Még nagyobb fontossága van annak, hogy a fenti három értéket nem összegezni, hanem szorozni kell. Vagyis mindegyik a másik kettőt nagyítja fel. A szavak nyelvére lefordítva:

– *A tehetséget* a tudás és az erkölcs nagyítja fel. Semmit nem ér az a tehetség, amit tudással nem csiszolnak ki, és károsná válik, ha rossz erkölcs igyekszik az első kettő eredményét hasznosítani.

– *A tudás* mit sem ér, ha nem tehetséggel párosul, a tehetségesek tudása pedig sokszoros értékévé válik. Mindez igazi érték csak akkor lesz, ha jó erkölcsre épül. A rossz erkölcs mellett a tudás és tehetség nem társadalmi haszon, hanem kár. Minél fejlettebb a társadalom és abban minél nagyobb a tudás és a tehetség, annál több kárt okoz, ha rossz erkölccsel társul. A fejlett társadalmak legkártékonyabb tagjai a magasan képzett és tehetséges erkölcstelenek.

– *Az erkölcs* a szellemi vagyon értékének az előjelét határozza meg. A gonosz erkölcs mind a tudást, mind a tehetséget kártékonnyá teszi. Ebből fakad, hogy az erkölcs társadalmi jelentősége annál nagyobb, minél fejlettebb a társadalom, minél magasabb abban a képzettségi színvonal és fejlettebb a munkamegosztás.

Ezek után vizsgáljuk meg, hogy a három elem nagysága hogyan függ a genetikai örökségtől. Ebből az derül ki, hogy a genetikának milyen szerepe lehet egy-egy nép eredményeiben és kudarcaiban.

A tudás nem genetikai örökség, hanem éppen azt jelenti, amit attól függetlenül megtanultunk. Az igaz, hogy a megtanulható tudás mennyisége a tehetségtől és a társadalmi feltételektől függ.

A tehetségről valóban elmondhatjuk, hogy a születéssel hozott képesség. De itt azt kellene tisztázni, hogy az a tehetség, amit akkor mérnek, amikor az életkor már ezt lehetővé teszi, mennyiben örökölt és mennyiben a születés után szerzett; de ez nem tisztázott. Vagyis, amikor a tehetséget mérhetik, akkor már annak döntő többsége lehet az a tudás, amit az érintett személy születése után szerzett, vagyis már nem genetikai, hanem társadalmi hatás eredménye. A genetikusok nagyon tévednek akkor, amikor a különböző etnikumok szellemi képessége közötti különbséget mérve állapítanak meg genetikai képességeket. Az a tény, hogy a zsidók gyerekei intelligensebbek az átlagnál és a feketéké az alatt van, egyáltalán nem csak a születéssel hozott képességet jelenti. Ez csak akkor volna igaz, ha a mérések elvégzése előtti életkörülmények, a szülők képzettsége, erkölcse, anyagi helyzete, életstílusa és kultúrája is azonos volna. Aligha tagadható, hogy például ebben a tekintetben a zsidó gyerekek nagy előnnyel, a feketék nagy hátránnyal indultak. Tehát az egész mérés értelmetlen, sőt közveszélyesen félrevezető. Ezt Czeizel Endrének is hozzá kellett volna tennie. Annál is inkább, mert két hasonló torzításra épített adatokat is közölt.

1. Vizsgálatot végeztek arról, hogy az utóbbi száz év 175 híres magyar embere között mennyi volt a zsidó és mennyi a magyar. Bölcsen megállapították az ostobaságot: sokszorta több, tehát sokszorta okosabb a magyar zsidó, mint a nem zsidó magyar.

Ezt én is azonnal megmondtam volna, mert ez esetben is ostoba alapon történt az összehasonlítás, két össze nem vethetőt vetettek össze. 1945 előtt a magyar etnikumnak legfeljebb felső huszada volt vertikálisan annyira mobil, mint a zsidóság négyötöde. Lehet, hogy e két szám nem pontos, de legalább utána kellene előbb nézni, mielőtt a két etnikumot a feltárt tehetségek gyakorisága szempontjából összevetnénk. A korabeli Magyarországon ugyanis a paraszti és a munkás réteg, azaz a lakosság 90 százaléka még egyáltalán nem volt annyira mobil, hogy onnan a tehetségek olyan arányban felemelkedhettek volna, mint a már nagyrészt polgárosodott zsidóságból.

Ezen az alapon legalább annyira ki lehetne mutatni, hogy a magyar nemesi réteg, illetve az úri középosztály genetikai szempontból mennyivel értékesebb, mint a magyar nép, a magyar parasztság, hiszen azokból sokszorta többen végeztek középiskolát, lettek diplomások, foglaltak el főméltóságokat, többük nevét találjuk meg a történelemkönyvekben. Ezt az ostobaságot még az ostoba urak sem követték el, annak ellenére, hogy megkülönböztetett státusukat ősi származásukból igyekeztek levezetni.

De még akkor is eltévednénk, ha a svábokat és a magyarokat állítanánk szembe egymással a tehetségek gyakoriságának vizsgálata során, és nem vennénk figyelembe többek között az alábbi szempontokat:

– A svábok a Nyugatról évszázadokkal az ide településük előtt kialakult puritánabb kultúrájuknak köszönhetően óriási előnyt élveztek a fokozatosan tőkésé váló magyarországi

viszonyok között. A vizsgált időszakban ugyanis minden olyan nyugati nép már gazdag volt, ahol ez a puritán kultúra volt a jellemző. Ez az, amit a már említett Max Weber protestáns etikának nevezett. Ezzel szemben a magyar parasztságot még egyáltalán nem jellemezték a puritán erkölcsök.

– A svábok számára a felemelkedés útján előny volt a közel tízszer nagyobb németességgel közös nyelvük, ami akkor nemcsak a tudományok legfőbb nyelve volt, hanem a Monarchiában való érvényesülés szempontjából is előnyös volt, mind a hadseregben, mind a közigazgatásban. Számos szakterületen a gyakorlatilag hivatalos nyelv a német volt. A német nyelv nélkül a XIX. század vége előtt nehéz volt magasabb képzést és a képzettségen alapuló karriert elérni. Gondoljuk meg, hogy a XIX. század derekán még Prágában, az egyetemen, vagy éppen Selmecbányán, az egyetlen műszaki főiskolán is a német volt a tanítás nyelve. A magyar nyelv viszont nem jelentett ilyen előnyöket.

– A kisebbségi helyzetük is jobban kényszerítette őket arra, hogy eredményt mutassanak fel. A kisebbségeknek az a része, amely kulturálisan nincs leszakadva, az átlagosnál mindig jobb eredményeket ér el.

Az összevetés hibáját talán még jobban látnánk akkor, ha a genetikusok nem a még mindig ugyancsak paraszti svábokkal, hanem a szászokkal hasonlították volna össze a magyarságot. A szászok is sokszorta eredményesebbek voltak mint a magyarok, hiszen Magyarországon a zsidók után ők voltak a leginkább urbanizálódott, polgárosodott etnikum. Az ő esetükben is a genetikánál százszor fontosabb volt az, hogy nemcsak puritánok voltak, mint a svábok, hanem sokkal polgárosodottabbak is.

A vallások alapján történő összevetést ugyan a genetikusok is elvetnék, pedig ott is mutatkoznának a különbségek. A protestáns vallások fölénye több okból származott. De talán az is elég, ha megemlítjük, hogy az egyházaik sokkal kevésbé voltak dogmatikusak, a papjaik sokkal önállóbbak, ráadásul nagyrészüket a kor legjobb nyugati egyetemén nevelkedett.

2. Czeizel hivatkozott arra is, hogy mely népek adták aránylag a legtöbb Nobel-díjast. Ennek ezerszer inkább oka volt a népek társadalmi fejlődésbeli különbsége, polgárosultsága, mintsem a lakosság genetikai értéke.

A tudás mennyisége, főleg ennek szakosodása, és a mások ismereteinek az elérhetősége egy népre vonatkoztatva alig függ a genetikai adottságoktól. Ugyanis az egyén tudásának a mennyisége alig változott az elmúlt évezredek során. Ugyanakkor a társadalom tudása sok ezerszeresre nőtt, és korunkban elképesztő iramban tovább növekszik. Ma nemcsak a tudósok, de még a gazdaság is, szinte minden, a tudományok által elért eredményhez azonnal hozzáférhet, azt hasznosíthatja.

A társadalom tudása azzal nőtt sok ezerszeresére, hogy a tudásban is létrejött mind a munkamegosztás, mind az ismeretek rendkívül könnyű és olcsó cseréje. Ebben a genetika szerepe olyan jelentéktelen, hogy említeni sem érdemes.

Az erkölcs sem genetikai, hanem tisztán társadalmi produktum. Az ugyan minden bizonnyal igaz, hogy az egyén örökölhet bűnözési hajlamokat, de ennek semmi köze nincs a társadalom erkölcséhez, sőt még ezt is nagymértékben letompíthatja a közerkölcs szigora, és felszabadíthatja a közerkölcs megromlása. Például az elkövetett bűnök gyakorisága semmi összefüggésben nincs a genetikai örökséggel, annál inkább függ azonban a társadalom öröklött kultúrájától, erkölcsi normáitól, szervezeti felépítésétől, a képzettség és az életviszonyok színvonalától.

Beltenyészet

Czeizel Endre ezt a kérdést is okosan érintette. A zsidó nép maradt vallása és kiközösítése következtében az európai népek között a leginkább beltenyészet. Ebből azonban az fakad, amit a nép már gyermekkoromban gyakran mondott: „A zsidó vagy nagyon okos, vagy nagyon buta, náluk ritkább a középút.”

Ennek a megállapításnak az alapját csak sokkal később, a telivér lovak esetében találtam meg. Az angol telivér ugyanis a beltenyészet egyetlen, közel kétszáz éve adminisztratív eszközökkel is gondosan ellenőrzött formája. Tekintve, hogy a lovaknál tíz évnél is rövidebb a generációs váltás, túl vannak a húsz generáción. A fölényük olyan nagy a többi lófajjal szemben, hogy ma versenypályákon szinte csak ezek a lovak futnak eredménnyel. De a lótenyésztésben annyi selejttel sehol másutt nem találkozunk, mint az angol telivérek között. Ott azonban nem az a cél, hogy minél több ló, és azok átlagos minősége minél jobb legyen, hanem a tizedük egyre jobb, az ezrelékük pedig kiváló lehessen. A világ legjobb tíz telivérének az ára ma több mint az átlagos ezerszerese.

Az angol telivérékével ellentétes úton jár az állattenyésztés mindenütt ott, ahol nem az egyedek minősége, hanem a mennyisége a cél. A hústermelők nem a fajta tisztaságának, hanem a fajtakeveredésnek az útján járnak, és ott értek el korábban elképzelhetetlen eredményeket. Ma a lóversenyeken a betenyésztett telivérek futnak, a büfében azonban a hibridcsirkéket eszik. Rövid távon, azaz még több generáción keresztül is jobb eredményt, kevesebb kiirtandó selejtet ígér a fajtakeveredés. A beltenyészet csak hosszú távon hozhat eredményt abban, hogy az elit lesz jobb, nem az átlag, és sok lesz a selejt.

Az állattenyésztésben tapasztalt példa alapján azt kell mondanom, hogy az emberiség számára sokkal inkább járható út a keveredés, mint a beltenyészet. De sem a társadalomnak, sem a tudománynak nincs joga ebben a kérdésben dönteni. Ez az egyén joga.

Az emberi társadalmak java, különösen a keresztények azonban olyanok, amiben szerencsénkre nem szabad selejtezni, és vallási akadály nem áll a keveredés útjában. A kereszténység azzal járult hozzá a nyugati kultúra fejlődéséhez, hogy az egyetlen választott nép vallásából az emberiség egészének vallása akart lenni. A zsidó vallástól talán elsősorban azzal szakadt el, hogy a vallás többé nem a beltenyészet útját támogatta. Ez azonban szinte a jelenkorig nem jelentette azt, hogy az osztályok nem maradtak legalább olyan mértékben beltenyészetek, mint a zsidó nép. A keresztény nemesség, de főleg az arisztokrácia, az etnikumok között ugyan keveredett, de az alsóbb osztályokkal csak nagyon kivételesen. A nép 90 százaléka pedig nagyon magas arányban olyan kis településeken belül házasodott, ami kisebb volt, mint a zsidóságnál említett beltenyészet.

A keresztény vallás dogmái által biztosított keveredés lehetősége csak a XX. század polgári társadalmában vált valósággá. Vagyis a jelenkor előtt minden nép legalább annyira beltenyészetnek volt tekinthető, mint a zsidó. A faji, etnikai beltenyészet csak az uralkodó osztályokra nem volt annyira jellemző.

A viszonylag kis létszámú, és kétezer éve kis közösségekben izolálódott nép évezredekön keresztül a régóta városlakó zsidóságnál is jobban beltenyészet maradt.

A magyarság esetében ugyan az átlagosnál valamivel nagyobb lehetett a keveredés, de ezt mégis eltúlozzuk, mert a falvak lakossága ezer éven keresztül elsősorban azokon belül házasodott. Márpedig ezer éve a nép 90 százaléka kis falvakban, tanyákon élt. A közel-múltban olvastam egy kutatási beszámolót arról, hogy egy angol falu temetőjét vizsgálva kiderült, hogy a lakosság genetikai szempontból ezer éve alig változott. Jöttek, mentek a

hódítók, a falu azonban beltenyészet maradt. Mi még nem rendelkezünk ilyen felmérésekkel, de nem lepne meg, ha sok esetben hasonló eredményekre jutnánk.

A múlt társadalmaiban mind a pozitív, mind a negatív társadalmi szelekció érvényesült. A gyengébbek korábban elhaltak, az értékesebbek, a bátrabbak a háborúk során jobban pusztultak, a katonáskodásra sem alkalmasak pedig jobban szaporodtak. Amióta vannak demográfiai felmérések, a jobban képzett rétegek természetes szaporodása többnyire negatív, de mindig az átlag alatti, a képzettségben és jövedelemben alacsonyabb rétegek pedig mindig gyorsan szaporodnak. Ennek ellenére a társadalmi fejlődés vészesen gyorsuló folyamattá vált.

A történelmi távlatú társadalmi fejlődésnek nincs tehát köze a genetikához. Nemcsak attól függetlenül, de annak ellenére egyre viharosabban fejlődik.

A genetikusoknak azt kellene kimutatni, hogy a beltenyészet a társadalmi fejlődés szempontjából járhatatlan út. A közép-európai zsidóság sikerének sem genetikai oka volt, hanem az, hogy olyan társadalmi viszonyok közé kerültek, amiben az ő vertikális mobilitásuk sokkal nagyobb volt, mint a közép-európai népeké.

A születés utáni selejtezésnek sok formája ugyan előfordult sok ókori társadalomban, de ezek szerencsére eltűntek. Szerencsére azért, mert a nagyobb eredmény szempontjából ezerszer fontosabb a genetikai szelekciónál a társadalmi mobilitás. Az emberi nem genetikai alapon történő selejtezése nemcsak embertelen, de eredménytelen is lenne.

A tehetség mérésének problémája nem megoldott. Mi akkor mérjük, amikor már jórészt kialakult, tehát nem vele született.

A múltban mindig százszor, ezerszer annyi tehetség született, mint amennyire szükség volt. A társadalom a genetikai tekintetben adott tehetségek feltárását eleve nem igényelte. Ennek megfelelően nem is biztosította ezek érvényesülését. Ezzel szemben a jelen, és még inkább a jövő társadalma semmit sem igényel jobban, mint a kiképzett tehetséget. Ezért a tehetségfeltárás lesz a társadalom legfontosabb feladata. Ezt hívjuk vertikális mobilitásnak.

Czeizel Endrének azt a vitában elhangzott megállapítását a témánk szempontjából is rendkívül fontosnak tartom, hogy különbséget kell tenni az öröklött képesség, a tehetség és annak a kibontakoztatott formája, az egyén megszerzett szellemi vagyona között.

Már eddig is sok félreértés származott abból, hogy a zsidó nép sikereire genetikai magyarázatot akartak találni, tehát mind a világra szóló sikereiket látó és arra büszke zsidók, mind a sikereikre féltékeny ellenségeik ilyen bizonyítékot kerestek.

Nagyon szellemes és tapintatos módon ezzel próbálkozott Czeizel Endre is A marslakók érkezése című könyv vitáján. Ha mások is csak a sok keresendő ok között egyet, és nem is a legfontosabbat látnák a genetikában, akkor nem is származhatna ebből olyan sok félreértés és sérelem.

A marslakók titka: a vertikális mobilitás

A XX. század már a szellemi vagyon diadalát hozta. Az a társadalom boldogult jobban, amelyikben jobb volt az oktatási rendszer, nagyobb a vertikális mobilitás és megfelelőbbek az erkölcsi viszonyok.

E három téren a kelet-európai gettókból a XIX. században Közép-Európán keresztül nyugat felé, egészen Észak-Amerikáig vonuló zsidóság minden más népet megelőzött.

Az oktatás az európai zsidó közösségekben sokkal korábban a más népeknél jellemzőnél sokkal nagyobb jelentőséget kapott. Sokáig iskolai oktatásuk döntően vallási és nyelvi területre irányult. Az előbbi ősi és gondosan megőrzött vallásukból, az utóbbi kereskedelmi ambíciójukból következett. De a képzésük eredményessége nemcsak az iskolai oktatáson múlt, hanem ennek hatékonysága még számos, az államalkotó népekre nem jellemző tényre támaszkodott.

a) A zenetanulás nemcsak a klérus tagjaira, hanem a hívők széles körére kiterjedő volt. Ez is magyarázata annak, hogy a zsidóság a más területen elért kiemelkedő eredményeit is meghaladta a nyugati klasszikus zenében elért sikerük gyakoriságában.

b) A rabbiképzésük nem jelentette azt, hogy az erre a célra kiválasztottakat kiemelték volna családi és társadalmi környezetükből. A keresztény egyházak papjai képzésének kiszakítása a családi és társadalmi környezetükből kezdetben sok előnnyel járt az egyházak hatalma szempontjából, de ennek következtében a papok fiatalon nem szerezhették meg a társadalomban való ösztönös tájékozódás képességét. A rabbi mindig sokkal gyakorlatiasabb pap volt, mint a keresztény pap, vagy szerzetes. Nem véletlen, hogy még a viccekben is mindig a rabbi ad gyakorlati tanácsokat.

c) A tehetségek szelekciójára a kereskedelmi pályák sokszorta alkalmasabbak voltak, mint az államalkotó népek származáson alapuló hatalmi struktúrája. A kereskedők között a képességeitől függően állandóan változik a sikerekben elért rangsor. A feudális társadalmakban a nagyobb hatalom jelentette a jobb érvényesülést, de az ebben való kiemelkedéshez jobban kellett a jobb vérségi származás és a nagyobb birtok, mint a tehetség. Az államhatalom gyakorlása, a közigazgatás soha nem volt tehetségfeltáró pálya. Ezzel szemben a kereskedelemben egy-egy jó üzlet hatása azonnal rangsorváltozást hozott a szakmai közösségen belül. Tegyük hozzá, hogy még a tőkés nagyiparban sem voltak olyan gyakoriak és jelentősek a tehetségtől függő vagyonváltozások, mint a kereskedelemben. Az iparban csak a dinasztiaalapítók voltak nagy tehetségek, folytatni aztán már a középszerűek is tudták. Kimondhatjuk tehát: a gazdasági életben az első nagy tehetséghasználó ágazat a kereskedelem volt.

d) A kereskedő számára szinte szakmai feltétel volt a minél szélesebb körű nyelvtudás. Ha volna arról statisztika, hogy száz éve a zsidóság között hányan beszéltek több nyelvet, akkor kiderülne, hogy ebben a tekintetben még az arisztokratákat is megelőzték. Az én családomban is voltak olyan kereskedők, akik öt, hét nyelven beszéltek. Ehhez azt teszem hozzá, hogy a zsidóságot a gazdasági kényszer mellett a zenei műveltségük is nagyban segítette abban, hogy könnyen tanulják a nyelveket. A magyar zsidók már száz éve tudták, hogy milyen fontos több nyelv ismerete. A magyarság csak később kezdi ezt felismerni.

e) A zsidó kereskedők gazdasági karrierje többnyire a vándorkereskedelemmel kezdődött. Ennek köszönhetően nemcsak a nyelv nem volt akadály a térbeli mobilitásuknak, hanem otthon érezhették magukat a legkülönbözőbb etnikumok között is. Ma már egy-egy népnek a másiknál nagyobb térbeli mobilitása óriási előny lehet. Gondoljuk meg, hogy mennyivel olcsóbb és hatékonyabb, ha a lakosság költözik a megfelelő munkaalkalmat biztosító helyre, mintha a munkaalkalmat kell a lakossághoz vinni akkor is, ha az másutt volna kedvezőbb.

f) A zsidóság a kiteszítottsága miatt sokkal inkább szolidáris volt egymáshoz, mint ahogyan ez az államalkotó etnikumoknál tapasztalható. Sokan a zsidók közötti összetartást a vallásukkal magyarázzák. Én a kisebbségi, a kiközösítettek sorsát tartom az elsődlegesnek. Minden nép fiai testvérnek tekintik egymást az idegen környezetben, de otthon a hatalom birtokában veszekszenek. Ez tapasztalható a zsidóságnál is. Izraelben élesebbek a belpolitikai harcok, világnézeti feszültségek mint másutt. Csak akkor fognak össze, ha baj, veszély

jelentkezik. De minden népnél így van ez. A magyarság sem volt ezer éve olyan egységes, mint az 56-os forradalom leverése után az ellenállásában.

g) A zsidóság kegyetlen története is igazolja a próféták azon jóslatait, hogy a nép csak az Istene büntetéseiből, a rászabott megpróbáltatásokból tanul, annak hatására emelkedik magasabbra. A zsidó vallás az Istene vele szemben kiszabott kegyetlen büntetéseit megértéssel, a tanulság levonására való hasznos figyelmeztetésnek fogja fel. Ők ötezer éve tudják azt, amit a mi József Attilánk mondott: Aki dudás akar lenni, Pokolra kell annak menni.

Összefoglalva: egy nép jövője szempontjából semmi sem olyan fontos, mint a társadalmuk vertikális mobilitása, vagyis a tehetségek feltárulásának szabadságfoka.

Ebből a mi politikusaink és történészeink is tanulhatnak. A szovjet megszállásban elsősorban nem a nemzeti szuverenitás elvesztését, az idegen megszállást, az elkövetett kegyetlenségeket kellene látni, hanem azt, hogy ennek köszönhetjük, hogy megváltozott az a magyar társadalom, amelyik még Közép-Európában is a legkevésbé tűrte, engedte meg a vertikális mobilitást, a tehetségek feltárását. Európa ebben talán az élen jár. Márpedig, az a nép, amelyik ebben az élen van, gyorsan kulturális és gazdasági tekintetben is az élre kerül.

Ezt a titkot tárta fel előttünk a marslakók világra szóló sikere.

Fejtő Ferenc: magyarság, zsidóság

Örömmel és élvezettel olvastam Fejtő Ferenc könyvét. Örömmel, mert személye szerint is szeretem és élvezettel, mert nagyon sok munkával, jól megírt könyv.

Kora ifjúságom óta mindig számon tartom azt a három legjelentősebb, legértékesebb embert, akit személyesen is ismerhetek. Ebbe a névsorba 1944 óta számos olyan új személy került a kihaltak helyébe, akiket igazolni fog a történelem. Közel tíz éve, csak az óta ismerem; Fejtő Ferenc az egyik. Nagyon megszerettem, ahogyan hatvan év távlatából is magyar és zsidó maradt. Ezt ez a könyve is tanúsítja. Rokonának érzem magam abban is, hogy mindketten egy-egy dél-dunántúli kisvárosból indultunk el. Az ő Nagykanizsája inkább kereskedő, és ebből fakadóan is jobban zsidósodott, polgárosodott város volt, mint az én Kaposvárom. Kanizsát Trianon, majd a Titóval való ellenségeskedés partra vetette. Kaposvár 1945-ig lényegesen feudálisabb, mégis már a két háború közötti viszonyok számára is kedvezőbb helyzetű volt. Ő zsidó polgári, én jó magyar származással, de nála sokkal szegényebbként indultam. Ő nálam jó tíz évvel előbb született. Ő szellemi tekintetben nagyon korán érett, és számíthatott a magyar zsidóság támogatására, ennek révén nagyon fiatalon a magyar értelmiség élcsapatába kerülhetett. Én nagyon lassan bontottam szárnyat, de talán ez volt a szerencsém. Fejtőről néhány művének olvasása mellett csak annyit tudtam, hogy nemcsak szerette József Attilát, de barátja is lehetett. Ez eleve vonzott hozzá.

Amikor találkoztunk, órák alatt megéreztük, hogy lelki rokonok vagyunk. Ő bekerült nálam a háromságba, de a kapcsolatunk mégis laza, hiszen erre nagyon ritka az alkalom, de ez sem változtat azon, hogy közel érezzem magamhoz. Büszke vagyok rá, hogy akkor is megért, ha valamiben nem értünk egyet. Ilyen is gyakran előfordul. Ez abból fakadt, hogy én belül életem át a szocialista évtizedeket, ő kívülről, én inkább közgazdász vagyok, ő inkább politológus.

Miért fontos beszélni a zsidókérdésről

A könyvet témája miatt is örömmel vettem kézbe, hiszen *minden érdekel, ami előítéletektől mentesen szól a magyarság és a magyar zsidóság kapcsolatáról*. E könyve is arról győzött meg, hogy Fejtő Ferenc hatvan év után is magyar zsidó maradt, aki ezek között az egyik leginkább nyugat-európai. Azért nem billen félre, mert három lábon áll. Magyar, francia és zsidó.

E könyvet különösen azért értékelem nagyra, mert a zsidóság jobb megismerésén keresztül *hozzásegít a magyarság önismeretéhez is*. Erre pedig jelenleg ismét nagy szükség van.

A magyar nép történelme során azért tévesztett gyakran utat, mert *a vezetői el voltak telve a magasabbrendűségükkel, történelmi elhivatottságukkal*. Ezt a reformkor óta az uralkodó osztály nemcsak maga hitte, hanem a néppel is el tudta hitetni. Fejtő sem veszi tudomásul, hogy ez a magyar szupremácia politikai áramlatoktól függetlenül végigvonul Kossuthtól Orbán Viktorig. Hiába volt négy évtizeden keresztül ennek beteges ellentéte a bolsevik rendszer, nem halt ki, ma is újraéledőben van. *Mind Antall József, mind Orbán Viktor újra élesztgeti ezt az öntévesztő önhittségünket*. Pedig ez minket nemcsak a múltban vezetett félre, ezután is önveszélyes marad. Annak érdekében, hogy az önbecsülésünk ne legyen túlzott, azaz hamis, végre be kell látnunk: a Kárpát-medencében, de általában Közép-Európában élő népek között ugyan jelentős különbségek vannak, de ez nem jelenti azt, hogy nem vagyunk egyformán közép-európaiak, és hogy az egyik több, a másik kevesebb, hanem csak annyit, hogy mindnyájan egy kicsit mások is vagyunk. *A magyarság szeretete tehát ne azon alapuljon, hogy a szomszéd népeknél különbek vagyunk, hanem azon, hogy rokonságunk ellenére is mások*. Ennek felismerése érdekében minden olyan művet, ismeretet örömmel fogadok, amelyik mind velünk, mind a velünk sorsközösségben élő népekkel tárgyilagosan foglalkozik, amelyik feltárja a velük szemben elkövetett hibáinkat, bűnöket is. *Ezért fogadok örömmel minden olyan tárgyilagos beszámolót, ami a kiegyezést követő időkben a kisebbségekkel szemben gyakorolt politikánkról szól*. Sajnos az ilyen ritka, mint a fehér holló.

Tekintettel arra, hogy *a magyar nép legutóbbi százötven éves történetében a legfontosabb szerepet játszó etnikum a zsidóság volt, és vele szemben vétettünk a legnagyobbat, a velük való viszonyunk tárgyilagos elemzését különösen fontosnak tartom*. A kisebbségekkel és a szomszéd népekkel szemben korábban kialakult téves és hibás nézetünket pedig a legjobban a magyar zsidóság sorsának elemzése képes megmutatni.

Minél többen olvassák Fejtő Ferenc könyvét!

A téma fontossága késztet arra, hogy rámutassak, mit látok másként, mint Fejtő. Ezzel az ő kívánságának is eleget tudok tenni, hiszen a könyvétől élénk vita elindulását várja, és nem hallgatást, akárcsak Bibó tanulmánya esetében 1945 után.

Az antiszemitizmus alapja

Az a tény, hogy a zsidóság a történelem folyamán újra és újra a közvélemény előtt, mint kitzasztandó etnikum jelent meg, hogy számos esetben kénytelen volt túlélni az embertelen üldözéseket, bizonyos magyarázatra szorul.

Mint társadalomtudós, különösképpen, mint közgazdász, erre abban látom a magyarázatot, hogy *a zsidók a befogadó népnél mindig többre vitték*. Az antiszemitizmus csak akkor jelent meg, amikor a befogadó nép a kultúrkörén belül gazdasági síkon visszaesett. *Soha nem volt baj a zsidókkal, amikor a társadalom gazdasági fejlődése dinamikus volt*.

a) Ennek első példái már akkor jelentkeztek, amikor a mohamedán térítés elhódította a kis-ázsiai kereszténységet. Ettől kezdve a római katolikus egyházban szinte programmá vált a zsidó Krisztus megfeszítése okán a zsidók felelősségre vonása. Ettől a mániától a katolicizmus máig nem tudott véglegesen és következetesen megszabadulni. Soha nem jutott el addig a kereszténység, hogy magát lényegében a zsidó vallás egyik folytatásának tekintse annak ellenére, hogy a Biblia őszövetségi részét lényegében közös szent könyvnek tekinti.

Amennyire a mohamedánok türelmesek voltak a zsidókkal szemben, a keresztények annyira türelmetlenek. A római klérusra közel kétezer éven keresztül jellemző volt a szinte nevetséges antiszemitizmus. Máig is csak a bocsánatkérésig jutottak el, de nem tisztázták korábbi zsidóellenességük ostoba voltát.

– Az Úr miért a zsidó nép közé küldte el megváltó fiát? Krisztus miért zsidóként váltotta meg az emberiséget, vagy legalábbis a keresztény világot, ha a zsidók nem voltak kedvesek az Isten előtt?

– Miért csak zsidók voltak az apostolok? Miért kezelte őket a keresztények istene ebben a tekintetben is a kiválasztottak népének?

b) Nyugaton a legnagyobb és legkegyetlenebb zsidóüldözés akkor következett be, amikor egyértelművé vált a mediterrán kultúrkörbe tartozó országok lemaradása az északnyugati országokkal szemben. Ott és akkor is a zsidók képesek voltak a megromlott társadalmi körülmények között boldogulni, az új feltételekhez igazodni. A spanyol hatalom és az arisztokrácia annál kevésbé. Az sem véletlen, hogy a menekült zsidókat befogadó országok ekkor kerültek a társadalmi és gazdasági fejlődés élvonalába, volt saját etnikumú, a gazdasághoz a zsidókkal hasonló mértékben értő polgárságuk.

c) *A XX. századi zsidóüldözés akkor szabadult el, amikor Európa keleti felének a felzárkózása kátyúba fulladt.* Az antiszemitizmus közép-európai dühöngése arra az időre esik, amikor e térség néhány emberöltő alatt Nyugat-Európához képest jobban lemarad, mint a megelőző ezer év alatt bármikor. E lemaradással párhuzamosan folyt a zsidóság történetének első és legnagyobb gazdasági és kulturális felemelkedése. *E nagyon rövid idő, alig száz év alatt a kelet-európai zsidóság Európa talán legszegényebb etnikumából az egyik leggazdagabb lett.*

Antiszemitizmus ugyan mindig volt, de ez nem igen lépte túl a diaszpórában élő kereskedő népekre jellemzőt. Elég az újkori történelem másik fontos szerepet játszó diaszpórájára, a kínaira gondolnunk. Malajziában ugyanazt láttam, mint a két háború közötti Magyarországon, csak ott az a kínaiak ellen irányul.

Fokozta az antiszemitizmust az a tény, hogy a zsidó az egyetlen vallás, amelyik nem térít, sőt lehetetlenné igyekszik tenni azt, hogy mások is izraeliták lehessenek.

A zsidóságnak az állammal kötött szerződése

Korán megragadta a figyelmemet, hogy a Bibliát a keresztények Ószövetségnek hívják. Azt csak később értettem meg, hogy ez a megnevezés a zsidóságtól ered, ők ugyanis megalapozottan beszélnek az Isten és a zsidó nép között kötött szövetségről. *Magukat kiválasztott népnek tartják, akivel az Istenük külön szövetséget kötött.* A szövetség szó tehát fedí a tartalmat. Nem így a kereszténység esetében, ami egy zsidó szektából az egész emberiség vallásává válásra tart igényt. Ezért értelmetlen az Evangéliumot Újszövetségnek nevezni.

Mindez azért jutott eszembe, mert Fejtő könyve az állam és a magyar zsidóság szerződéséről beszél. E mögött is valami zsidó értelemben vett szövetség tartalma húzódik meg.

Ez esetben azonban nem szövetségről, csak kétoldalú érdeken alapuló szerződésről van szó, ami természeténél fogva nem az örökkévalóságnak szól. Durva szóval: olyan üzleti szerződés, amit a Habsburg-uralkodó kötött akkor, amikor a zsidókat emancipálta. Ez érdeke volt a felvilágosult uralkodónak, akinek joggal nagyon lesújtó véleménye volt azokról a társadalmi viszonyokról, amely közé befogadta a mozgékony, változásokra kész zsidó elemet is.

Mint látni fogjuk, *ez a szerződés az arisztokrácia bizonyos érdekeinek is nagyon megfelelt.* No, nem azért, mert a zsidókban a fennálló rendszer megváltozására alkalmas elemet látott, hanem azért, mert a kor mezőgazdasági konjunktúrájában szüksége volt rájuk, és jobbnak látta, ha a kereskedelmet egy idegen etnikum építi ki és bonyolítja, és nem a saját földéhes etnikumából felemelkedők.

Később, *a nemzeti romantika országában a magyar nemesség is örült a zsidókkal kötött szerződésnek.* Egyrészt haszonélvezője volt a földbirtoka értékét növelő felvásárló kereskedelemnek, másrészt annak, hogy a magyar etnikum súlyát gyarapító lehetőségeket talált a zsidók gyors asszimilációjában. Ezért aztán egyre inkább a tényeknek megfelelőjévé vált, hogy az uralkodó és a zsidóság közötti szerződést a feudális állam és a zsidóság közöttiként kezeljék.

E közös érdek azonban egyre inkább elolvadt.

– Mivel az államot egyre kevésbé lehetett az uralkodóval, később az arisztokráciával, végül a nemességgel sem azonosítani.

– Mivel a magyar zsidóság a korábban nagyon másodlagosnak kezelt pozíciójából a magyar kultúra és gazdaság legfontosabb szereplőjévé lépett elő.

Ennek megfelelően mindkét félnek felül kellett volna vizsgálni a korábbi szerződést.

– A magyar állam egyre inkább, mégis a kívánatosnál sokkal lassabban, a lakosság államává kezdett válni. Főleg a haladó elemek törekedtek ebbe az irányba. Ezek az időközben idejét múlt hatalmi struktúrát fel akarták számolni, a feudalizmusból itt felejtett szűk és zárt hatalmi kört ki akarták szélesíteni. Ennek megfelelően az általuk kötött szerződéseket az új helyzetnek megfelelően felülvizsgálni. A középosztály maga is polgárosodni akart, nem akarta a vállalkozási szektorokat továbbra is albérletbe kiadni egy még mindig sok tekintetben idegennek érzett etnikumnak.

– *Az ország zsidósága számbelileg a szerződéskötés idejéhez képest megtöbbszöröződött.* Még sokkal inkább állt ez a képzettségére és a gazdasági térhódítására. A zsidósággal már legfeljebb csak az egyenlőség alapján lehetett volna szerződést kötni. Ez az egyenrangúság az egyik oldalon a magyarság számszerű többségén és múltján alapuló politikai szerepén, a másik oldalon a zsidóság civilizációs és gazdasági fölényén alapulva jöhetett volna létre. *A rendezetlen társadalmi viszonyok miatt azonban hiányoztak a mindkét fél számára előnyös újabb szerződés megkötésének a lehetőségei.*

A magyar állam még mindig az arisztokrácia uralma alatt állt. Ennek támasza a magyar úri középosztállyá átvedlett nemesi réteg volt, aminek már nem fűződött érdeke a zsidóság asszimilációjához.

Trianon után nem kellett beteges gyorsasággal a magyarságnak a kisebbségekkel szembeni számszerű arányát javítani, hiszen az új ország a térség leginkább egy nemzetiségű állammá vált, illetve az e felé haladó úton járt.

A másik oldalon a magyar zsidóság már felemelkedett rétegének kényelmes volt a közép-európai környezetéhez képest is elmaradt magyar társadalmi állapot, vagyis az állammal kötött korábbi szerződés fenntartása. A keletről bejövő és itt gyorsan szaporodó zsidóság szinte példátlanul gyors felemelkedése csak azáltal vált lehetővé, hogy nemcsak a gazdasági

életben nem volt belföldi versenytársa, de még a legtöbb szabad, reálértelmiségi szakmában sem.

Meg kell mondani, hogy *a zsidóság máig tartó világméretű karrierjéhez a megalapozó iskolát a közép-európai félféudális állapotokba való beépülés jelentette.* Ahhoz, hogy a Kelet-Európából a XIX. században elinduló zsidóság a XX. század közepére a világ nemcsak legdinamikusabb, de legképzettebb és leggazdagabb etnikuma lett, a nyugati zsidóság szolidaritása mellett szükség volt arra, hogy *ott polgárosodhasson, ahol erre a befogadó társadalom és annak kultúrája még nem volt érett.*

A magyar zsidóság többsége érzéketlen volt a magyar nép legsúlyosabb társadalmi sérelmei iránt. Minél gyorsabban liberalizálni akarta azt az országot, amelynek nem volt saját etnikumú polgársága, de még európai értelemben vett parasztsága sem. A magyar zsidók ugyan élenjáró szerepet játszottak a munkásmozgalomban, amiről Fejtő alig tesz említést, de csak kivételes esetekben találtak kapcsolatot a parasztsággal.

A beteges népi és urbánus szembenállás két pillérre támaszkodott:

– A népi származású értelmiség szinte kizárólag a humán területeken volt jelen. Abban a tekintetben is átvette a dzsentri réteg urizálását; hogy a pénz átkos, tisztességes magyar ember kerül az azzal való foglalkozásokat. A falusi életformát idealizálta, a romlott várost a tiszta erkölcsök megrontójának tekintette.

– A társadalmi személetükben progresszív zsidók is a faluban csak a társadalmi, tudati és gazdasági elmaradottság fészket látták. Nem vették tudomásul, hogy az ország lakosságának négyötöde falvakban élt, és a társadalmi megújulás számára csak ők jelenthetik a tömegbázist.

Fejtő következetesen a magyar állam és a zsidóság közötti szerződésről beszél, holott a magyar állam alatt még a múlt század második felében is csak az osztrák császárt és a magyar arisztokráciát lehetett érteni. Ez már akkor is tragikus társadalmi elmaradottságot jelentett, nem is beszélve a két háború közötti időről, amikor a Fejtő által olyan fontosnak tartott szerződést nemcsak a magyar állam, hanem a magyar középosztály, de még a közvélemény jelentős hányada is felrúgta. A társadalom életében minden szerződés akkor jár le, amikor idejét múlja. Ha egy etnikumnak már nem az állammal, hanem a néppel kell rendezni a viszonyát, akkor értelmetlen a hatalommal kötött szerződésbe kapaszkodni. A megváltozott viszonyok között új szerződést kell kötni.

Az, hogy az uralkodó osztály, sőt abszolutizmus esetén maga az uralkodó, önérdékből más etnikumokkal, azok számára is kedvező szerződést köt, a középkorban általános volt. Nemcsak a magyar, de a európai uralkodók is, a hatalmuk igényei szerint telepítettek be olyan idegen etnikumokat, amelyekre szükségük volt.

A magyar királyság első közel nyolcszáz éve alatt, vagyis a zsidókkal kötött szerződés előtt, királyaink tucatnyi ilyen betelepítést szolgáló szerződést kötöttek. Ezek között nyugatról két nagy betelepítési hullám volt. Az Árpád-háziak elsősorban germánokat, mindenekelőtt szászokat, telepítettek be azzal, hogy a magyar társadalmat abban erősítsék, amiben a nyugati államokhoz képest szűkölködött. Már Szent István ezért hívta be a germán, főleg bajor lovagokat, mert ezek az államépítésben megértőbbek, példamutatóbbak voltak, mint a magyar előkelőségek. A későbbi Árpád-háziak azt is felismerték, hogy az urbanizációra, az iparok meghonosításához is szükség van idegenekre. Ez indította őket arra, hogy a számukra biztosított előjogokkal becsalogassák a kívánatos ágazathoz értőket. Ezek a betelepülők jórészt városlakók lettek, de nemcsak azok. Erre jó példa volt az erdélyi és a felvidéki szászoké, akik komplex kisebbségi társadalmat jelentettek azáltal, hogy nemcsak jelentős politikai autonómiát élvezhettek, de jelentős saját paraszti, földművelő rétegük is volt. A

szászokat kezdettől fogva jellemezte, hogy a magyaroknál lényegesen nyugatosabbak voltak. Egészen a XIX. század végéig ők jelentették a magyar társadalmon belül az urbanizációt, a nyugatosságot. Jellemző módon, évszázadokon keresztül a legnyugatosabb és legjelentősebb magyar város a legkeletibb, a szász Brassó volt. Ha a lakosságuk számában nem is, a városi jellegében a szász városok mindegyike, még a kicsik is, a Nyugathoz való közeledésben az élen jártak. Magyar etnikumra épült város egészen a XIX. század derekáig nem is volt.

A másik nagy nyugati betelepítést a török megszállás után az úgynevezett svábok jelentették. Az ő betelepítésük már egészen más alapon történt: az elnéptelenedett területekre hoztak földműveseket, jórészt jobbágyokat. A svábok puritanizmusuknak köszönhetően végig, ha nem is sokkal, de a magyar etnikum előtt jártak. Őket mindig a jobb iskolázottság, nagyobb szorgalom, rendszeresség és takarékoság jellemezte. Továbbá német nyelvüknek köszönhetően az érvényesülésben a magyarság előtt jártak. Ez ijesztette meg a XX. század során a népükért aggódókat, akiknek az első, kissé zavaros, de annál bátrabb apostola Szabó Dezső volt. A német befolyástól való félelem fűtötte a magyar dzsentrik legjobbait, élükön Bajcsy-Zsilinszky Endrével, és ez befolyásolta a népi értelmiséget, élükön Németh Lászlóval.

A királyainkra az is jellemző volt, hogy szinte folyamatosan a kereskedelemben és az adószedésben járatos etnikumokat hívtak az országba. Ezek lehetek izraeliták, zsidók, olaszok, arabok, örmények, rácok. A számuk soha nem volt jelentős, hiszen a kereskedelem sem volt az. Még fontosabb látni, hogy a XIX. század vége előtt magát a népet gyakorlatilag alig érintette a kereskedelem. Egyetlen korban játszott fontos szerepet a kereskedelemben a magyar etnikum is: a török alatti marhakereskedelem nagy részét a magyar tőzsérek bonyolították. Sajnos ennek az egészséges, a parasztságból kiemelkedők polgárosodását jelentő folyamatnak a török kiűzése után vége szakadt.

Eleinte a nyugatról jötteknél, számukban, még jelentősebbek voltak a keletről betelepítettek, illetve ide menekültek, akik a hatalom számára, mint katonák játszottak kívánatos szerepet. A magyar etnikum mind a keletről betelepülő, mind a honfoglaláskor itt talált rokon népeket gyorsan asszimilálta. Ma ezek utódai a magyarságon belül minden bizonnyal nagyobb számban vannak, mint az Árpáddal bejöttek. A betelepülők között a besenyők és kunok voltak a legjelentősebbek. Az ő esetükben is a királyi hatalom érdeke játszotta a döntő szerepet. A bevándorlókkal ez esetben is mindkét fél számára előnyt jelentő egyességet kötöttek. Az ország, azaz a király katonai ereje szempontjából a nomád pásztor sokkal értékesebb volt, mint a letelepedett, katonáskodni nem tudó, és nem is akaró magyar földműves. Ez a hadászati igény értelmét veszítette a puszkapor megjelenése után, hiszen attól fogva már a városi polgár lett a jobb katona. A keleti betelepítés ezért évszázadokra értelmét veszítette.

A telepítéspolitikában fordulatot csak a Nyugat kapitalizálódása jelentett.

Összefoglalva: *a magyar állam betelepítési politikája, az ennek során történt tényleges betelepítés minden esetben a központi hatalom érdekéből indult ki, az annak irányítása alatt történt és kedvezményeket tartalmazott. Tehát klasszikus értelemben arról volt szó, amire Fejtő olyan hangsúlyozottan hivatkozik: az állam és a betelepülők között szerződés jött létre.*

Nemcsak a magyar zsidóság, de még Fejtő Ferenc sem ébred annak tudatára, hogy *a XIX. század közepe után minden olyan szerződés kétes értékűvé vált, amelyet az idejét múlt rendszerrel kötnek.*

A zsidóknak a II. Józseffel kötött szerződése két szempontból jelentett kivételt.

– *Egyrészt a császár a társadalmi haladás felvilágosult híve volt. Ez a vele kötött szerződés is a társadalmi fejlődés ügyét szolgálta, a magyar reakció, az arisztokrácia és a főpapság hatalma ellen irányult. Ez az oka, hogy a magyar hatalmi körök a felvilágosult császárban látták a*

legnagyobb ellenséget. Ezt a megtévesztésünket már középiskolás koromban az ugyancsak dél-dunántúli zsidó történésztől Marczali Henriktől egy életre megtanultam.

— *Másrészt a haladás érdekét szolgálta a katolikus egyház felső papságának a hatalomból való kiszorítása.* Éppen a zsidóságnak kellene a legjobban szem előtt tartania, hogy a gyűlöletet velük szemben kétezer éve mindig és mindenütt a kereszténység, a reformáció óta a katolicizmus szította. A népi bázisát nálunk is mindig a főpapság hatalmára centralizált katolicizmus jelentette. Ne feledjük, hogy az első világháború után a felsőházban a magyar főpapok minden zsidótörvényt megszavaztak, legfeljebb a hitüket elhagyó zsidókat, vagyis nem az ártatlan embereket, hanem csak a saját híveiket igyekeztek egy ideig védelmezni. Azokat is csak fél szívvel. A főpapság tehát nem keresztény volt, hanem önző felekezet.

A zsidóságnak legalább utólag kellene felismerni, hogy a császárokat, illetve később Horthy idejében az arisztokráciát nem a zsidóság megértése, hanem az önzés vezette. Nekik szükségük volt a zsidóságra, mint a velük szerződött hű alattvalókra, és még inkább a jó adófizetőkre.

A szerződést az arisztokrácia azért támogatta, mivel érdekében állt. Jól jött, hogy van egy olyan széles adózó réteg, amelyik a költségvetés jelentős részét helyettük is fedezi. Jobb, ha a földéhes és nyomorgó nép nem az ő nagybirtokon alapuló pazarló gazdagságuk, hanem a zsidók gyarapodása felett háborog. Őket a magyar gazdaság és kultúra elzsidósodása azért sem zavarta, hiszen ők maguk is kozmopoliták voltak.

A magyar nemesség eleinte azért támogatta a hatalomnak a zsidókkal kötött szerződését, mivel számára az volt a fontos, hogy egyrészt adómentes maradjon, azaz más fedezze az állam egyre növekvő kiadásait, másrészt a kereskedelem és agárexport jóvoltából emelkedjen a földek ára. Ez vezette a szabad királyi városokat is.

Fejtő sem hangsúlyozza eléggé, hogy a zsidóság gyors térhódítása először csupán a többségében német városi polgárság érdekeit sértette. Ez csak azért nem volt hangosabb, mivel a zsidók helyettük is adóztak. Fejtőnek az adóbevételekre vonatkozó adatait sokszor kell még idézni, hogy felismerjük a XIX. század közepéig érvényes adórendszer felhárító módját: csak a jobbágyok, a zsidók és a szegény fogyasztók adóztak. A zsidókérdés korai szakaszának feltárásában jó volna többször idézni azt az ezeréves magyar nemesi álláspontot: a vérünket, igen, de zabot nem. Magyarul:

– „Mi vagyunk a magyar nép minden sikerének záloga, ezért nekünk csak jogaink vannak, a társadalommal szemben anyagi kötelességünk nincsen.”

– „Ha már a jobbágyokon nem tudunk annyit behajtani, amire az államunknak szüksége van, akkor jöjjenek a zsidók.”

– „Mienk a jog, tiétek a kötelesség.”

A magyar zsidóság azért számíthatott a hatalommal kötött szerződés betartására, mert az a feudális előjogok és hagyományok túlélését szolgálta. Csak azt nem vették észre, hogy minél tovább megőrizhetők a feudális viszonyok, annál rettenetesebb lesz azok elsöprése, és ebben a legsúlyosabb áldozatot a zsidóság szenvedte el, hiszen benne láthatták a megtévedt haladó erők és a tömegek az őket kegyetlenül kizsákmányoló, az ország megcsönkítéséhez vezető konzervativizmus gazdasági támaszát.

Az állam és a zsidóság között kötött szerződés azzal járt, hogy a zsidóság térhódítása a kiegyezés és a zsidótörvények megjelenése közötti időben ugyan gyorsabb volt, mint bárhol a világon, de a fergetes fejlődésük maga is hozzájárult ahhoz, hogy a magyar zsidóságot ért katasztrófa borzalmas lett.

A magyar zsidók az őket ért sérelmek mellett azt is látták, hogy minél rosszabbul megy az országnak, nekik annál jobb. Az ő sikerük jelentős részben abból fakadt, hogy a magyar társadalom vészesen lemaradt.

a) Képtelen volt megszabadulni az arisztokrácia és a főpapság politikai hatalmától. A magát száz évvel túlélő nagybirtokrendszerből fakadt a parasztságnak a közép-európai mértékben is páratlan nyomora, földhiánya, tudatlansága, vagyis az, hogy képtelen volt a polgárosodásra.

b) A magyar nemesség azzal nyert kárpótlást, hogy monopol birtoka lett a közigazgatás és a hadsereg gyorsan bővülő tisztviselői karának betöltése. Ráadásul politikai befolyása elég erős volt ahhoz, hogy elérje ennek jó megfizetését. A zsidók elől e pályákat szinte hermetikusan elzárták, a parasztok fiai pedig a nyomorukból és tudatlanságukból nem kerülhettek oda.

Mindkét feudális osztály azzal is nyert, hogy a zsidókban nemcsak hűséges állampolgárokat, de gyorsan magyarosodó réteget is talált. *Az ország területi épségét veszélyeztető kisebbségek ugyanis éppen elnyomásuk következtében nagyon lassan asszimilálódtak.* Ebben a tekintetben csak a városlakó németekre és a zsidóságra lehetett számítani. *A századforduló idején már a statisztikában szereplő magyarok közel tizede volt zsidó. Ez a logika követelte meg azt, hogy a zsidó nem etnikum, hanem csak vallás legyen.*

Amikor Trianon után már nem volt a magyarok részarányának adminisztratív eszközökkel való gyarapítására szükség, azonnal váltottak. Attól kezdve a zsidóságot nem vallás, hanem fajként kezdték kezelni.

A zsidóság számára kétségkívül óriási előnnyel járt az a magyar társadalom polgárosodását, gazdasági fejlődését bénító szerződés. Minél elmaradottabb volt a társadalom, annál szűkebb a lakosság kilencven százaléka számára a polgárrá való felemelkedés lehetősége. Minél jobban távol tartották a nép fiait a tőkés gazdaságtól, annál könnyebb volt mind a kereskedelemben, mind a szabad pályákon a zsidók számára a karrier. *A magyar zsidóság tehát a hatalommal kötött szerződése révén haszonélvezője lett a magyar társadalom kilencven százalékát sújtó társadalmi és gazdasági elmaradásnak.*

A feudális berendezkedését féltő állam és a zsidóság közötti szerződés a felvilágosult császárok halála, különösen pedig a kiegyezés után a magyarság polgárosodásának akadálya lett. A zsidóság éppen viharos polgárosodásával járult hozzá az idejét múlt, betegesen konzervatív hatalom stabilizálásához, ezért cserébe, egy időre, kivételes boldogulási lehetőséget kapott. Ez a szerződés teremtette meg az alapját annak, hogy a kiegyezést követő ötven évben a Magyar Királyság a zsidóság számára Amerika lett. Ugyanakkor a nép számára Ázsia maradt.

Jellemző módon, a legjobban felemelkedett zsidók már nem is csak magyar polgárok, hanem magyar arisztokraták, legalább magyar nemesek akartak lenni. Ez azonban nem volt tartósan összeegyeztethető sem a kultúrájukkal, sem a társadalmi szerepükkel. Nem csak az állam és a zsidóság érdekközössége nem volt fenntartható, hanem maga a szerződő felek társadalmi helyzete sem. A feudális magyar társadalom szerkezete még az utódállamokhoz képest is egyre anakronisztikusabbá vált. *A közben egyre inkább polgárosodott zsidóságnak a feudális hatalommal kötött politikai szerződése még inkább elavult.*

A magyar állam felrúgta a szerződést

Az arisztokrácia számára avult el a zsidókkal kötött szerződés a legkevésbé. Az ő politikai hatalmuk és a mezőgazdaságban elfoglalt abnormálisan nagy vagyoni súlyuk egyre inkább anakronisztikusává vált. Számukra nem volt fontos, hogy a lenézett iparban és kereskede-

lebenben közvetlen szerepet játszanak. A nagytőkés zsidók feltétlen szövetségi voltak az arisztokráciának, maguk is arra vágytak, hogy, nagybirtokuk is legyen, befogadja őket az arisztokrácia. Ma csak szégyenkezhetünk azon, ahogyan a két háború közötti, király nélküli Magyar Királyság hatalmasai mentében, csizmásan, bogláros süveggel, karddal az oldalukon tetszelegtek, hogy pár családjuknak több földje legyen, mint egy-egy megye parasztjának összesen. Sajnos a leggazdagabb zsidó réteg legszebb álma az ebbe a feudális arisztokráciába való beépülése volt. Az árutermelő gazdálkodásra eleve alkalmatlan arisztokratától a gazdag zsidók elkezdtek felvásárolni, még inkább bérbe venni a földet, és ott, ugyan lényegesen ügyesebben, de mégis feudális stílusban éltek, és gazdálkodtak. Ezzel bőszítették a népért felelősséget érző magyar etnikumú értelmiség jelentős többségét. A magyar arisztokrácia feudális allűrjei a családok felnagyított és megszipított történelmi szerepének köszönhetően csak nevetségések voltak, ezeknek a zsidók által történő utánzása azonban bosszantó volt.

Itt kell elutasítanom azt az érvet, hogy nem minden zsidó akart nagybirtokos lenni. Ez igaz, de nem is minden magyar lehetett arisztokrata, és azok között is voltak modern gondolkodású, polgári módon viselkedő egyének, a történész azonban a jellemzővel, és ne a kivétellel foglalkozzon. Az a kevés, mesés vagyonnal rendelkező zsidó, aki ezt megtehetette, többségében kastélyban székelő nagybirtokos lett.

Mivel az arisztokráciát nem nagyon zavarta a zsidók előretörése a gazdasági és kulturális életben, ezért elsősorban csak az utódállamokban kisajátított részük, főleg az erdélyiek lettek antiszemiták. *A zsidótörvények lavinájának elindítása, a numerus clausus, az első zsidótörvény nagyrészt ezek lelkén szárad.* Ők újra nagybirtokosok csak akkor lehettek, ha előbb politikai karriert érnek el, ha a zsidók nem vásárolhatják fel, és nem vehetik bérbe a gyámoltalan arisztokraták birtokait. Ezért aztán az utódállamokból ide menekült arisztokrácia arra kényszerült, hogy a politikában szerezzen súlyt. Ehhez az osztályos társainál nagyobb szorgalma és tehetsége volt. Elég csak három névre utalni a sok közül: Bethlen István, Teleki Pál és Klebelsberg Kuno. Az ő tehetségük az idejét múlt társadalmi szemléletük és szélsőséges revizionizmusuk miatt több rosszat, mint jót hozott. Ez különösen az első kettőre vonatkozik. A hazai, a vagyonát nagyrészt megőrző arisztokraták sokkal inkább apolitikusak és kényelmesek voltak ahhoz, hogy a politikai harcokban tündököljenek. Ők legalább nem sokat ártottak. *Fejtő nem tulajdonít a Trianon után elszegényedett arisztokráciának szerepet, pedig ők voltak a két háború közötti politika, jórészt a zsidók ellen fordított indulat tekintélyt élvező vezetői.* Fejtő is úgy beszél a két háború közötti arisztokráciáról, mint akik lényegében jót akartak, ők „emberségesen voltak antiszemiták”, akárcsak a katolikus főpapok. Ez az elnézés Fejtő részéről annál kevésbé indokolt, mert ő is rajongva tiszteli Ady Endrét és József Attilát. Ők messze nem voltak ilyen megértők a magyar arisztokratákkal és főpapokkal szemben. Minden bizonnyal nekik volt igazuk, nem a kiegyezés utáni magyar politikát feldicsőítő jobboldali politikusoknak és történészeknek.

A magyar politika nem 1938 után lett kártékonyan konzervatív, betegesen nacionalista és bűnösen antiszemita, hanem Kossuthtól kezdve szinte folyamatosan. 1938 után csak beteljesült, amit az elődök előkészítettek.

Kikkel nem kötött szerződést a zsidóság

A magyar zsidóság legnagyobb mulasztása, hogy jómódjában nem ismerte fel a falusi lakosság, azaz a népesség négyötödének elementáris földéhségét és a polgárosodás előtt teljesen elzárt útját. Ha a zsidók által megvásárolt föld tizedén földreformot hajtanak végre, vagy legalább szövetkezeteknek adják tovább ideiglenes használatra, joggal számíthattak volna a magyar nép védelmére. *Valaki vagy a mélységesen reakciós állammal köt szövetséget,*

vagy azzal szemben is a népet támogatja. A kettő együtt nem megy. Ez nem jelenti azt, hogy nem felelős erkölcsileg minden magyar azért, amit az állama a zsidósággal szemben elkövetett, hogy ezt sokunk készségesen kiszolgálta, csak azt, hogy nem lehet számítani azok lelkiismeretére, akik előzőleg semmiféle támogatást nem kaptak.

Fejtő, aki velem együtt csodálója Ady Endrének és József Attilának, sőt vátesznek tartja őket, nem döbben arra, hogy mindketten mennyire világosan látták, hogy *a XX. század első harmadát megelőző száz évben a magyar nép fő ellensége az arisztokrácia és a főpapság volt, hogy a velük kötött szövetség kizárta a polgárosodást, a demokráciát és liberalizmust.* Ők, velem együtt, a félféudális magyar államot nagyobb ellenségnek látták, mint a keletről marxizmus képében fenyegető barbárságot. Az első kétszáz éves kór, a második tartós szövödmények nélkül túlélt influenza. Fejtő Ferenc a francia demokráciában csak azt láthatja, hogy ott a bolsevik marxizmus eleve társadalomellenes deformáció, de azt nem, hogy Európa keleti felében, 1945 után kevésbé rossz volt, mint a társadalmi háttérrel nem rendelkező liberális demokráciával való kísérletezés. Mi Közép-Európában még a demokrácia felé vezető út felén voltunk. *Mindent, ami ellen Ady és József Attila lázadt, akkor is össze kellett törni, ha azt csak barbár módon tette lehetővé a történelem.*

b) *Az úri magyar középosztály sem az volt már, ami a zsidókkal kötött szerződést annak idején támogatta. Megszűnt a nemesség adómentessége, ugyanakkor nagyon beszűkült az érvényesülési területe. Azért szűkült be, mert a dinamikus, szorgalmas zsidókkal a Pató Pálok nem voltak képesek versenyezni. Azt azonban nem voltak hajlandók belátni, hogy a versenyhez ők lusták, a gazdasági pályákat lenézők, az idegen nyelvek megtanulását feleslegesnek tartók voltak. Csak azt látták, hogy a zsidók már elfoglalták a politikai eszközökkel is visszafogott társadalmi fejlődésében eleve lassan növekedő életteret. A magyar dzsenti utóda is kényelmesen akart élni. Ez pedig csak akkor sikerülhetett, ha egyrészt a zsidókat kisépíri a már nagyrészt elfoglalt, nagyobb jövedelmet biztosító szakmákból, a szabadpályákról, a kereskedelemről és az iparból, másrészt a nép fiait nem engedi magasabb képzettséghez jutni. Tegyük hozzá, hogy az úri középosztály tagjai a zsidók által fellendített kereskedelmet és ipart nem üzni, hanem munka nélkül kormányozni akarták. Nem a zsidókkal akartak versenyezni, hanem az általuk elért pozícióba és vagyonba beülni, annak profitját munka és érdem nélkül élvezni.*

Nem voltunk nyugati társadalom

Fejtőtől eltérő módon látom a magyar társadalom szempontjából a bolsevizmus szerepét. Ő, mint nyugat-európai az ottani mértékkel ítéli meg ezt a szerepet. *Ahol van erős polgárság, ott nemcsak értelmetlen és ostoba dolog a kommunistaság, de kártékony és embertelen is.* Tekintettel arra, hogy a francia társadalom sem polgárosodott olyan mértékben, mint a puritán kultúrájú nyugat-európai népek, ott is elkelt volna valami kommunista politikai befolyás. Sajnos, nekik még a mienkénél is sokkal dogmatikusabb kommunista pártban volt részük. De még az sem okozott maradandó kárt.

Ezzel szemben nálunk Kelet-Európában, vagyis az ortodox kereszténység térségében és Közép-Ázsiában minden más, reálisan elképzelhető megoldásnál kevésbé rossz, Kínában pedig egyenesen üdvözítő volt. A jelen már egyértelműen azt bizonyítja, hogy tőlünk keletre a polgári demokrácia és a liberális piacgazdaság bevezetése 1945 után katasztrofális visszazuhanást okozott volna, hiszen még 1990 után is a helyzet romlását hozta magával. Talán a nyugati politológusok is egyszer tudomásul veszik: *ami jó Nyugat-Európában, az nagyon rossz lehet a kelet-európai kultúrkörben, vagyis a társadalmi-gazdasági elmaradottság viszonyai között.*

Közép-Európa és különösen Magyarország nemcsak térben helyezkedett el a fenti két kultúra között, hanem a társadalmi fejlettségében is. A polgársága gyenge volt, és nem volt kormányzati tradíciója. Az arisztokráciának és a nemességre épült úri középosztálynak annál inkább. Ebből fakadóan a társadalom osztályviszonyai tekintetében már 1848-ban nagy volt a lemaradásunk. Ez azzal lett még ellentmondásosabb, hogy a kiegyezés után, éppen a zsidóságnak köszönhetően, gazdasági téren felzárkózóban voltunk. *A zsidók által uralt gazdaság sok tekintetben nyugat-európai volt, a magyar társadalom meg még félig-meddig feudális maradt. Ezért addig nem lehetett szó társadalmi felzárkózásról, amíg erőszakkal nem törik össze a régi rendet, nem semmisítik meg a feudális társadalmi maradványokat, nem nevelnek fel széles magyar etnikumú értelmiséget, és nem kényszerítik a lakosságot a pénzzel való gazdálkodásra, a vállalkozásra.*

Aki azt hiszi, hogy a régi társadalmi rendet demokratikus eszközökkel fel lehetett volna számolni, nem kellett volna barbár módszerektől sem visszariadva összetörni, az nemcsak a magyar, de a francia történelmet sem értékelheti helyesen. Ezt nehéz a polgárosodásba könnyen és gyorsan beilleszkedő zsidóságnak megérteni, pedig nemcsak 1848, 1867, 1918, 1945 és 1956 demokratikus forradalma után állt nagyon gyorsan és következetesen vissza a régi szemét, de még az Antall- és az Orbán-kormányok alatt is ezt kell látnunk. A történelmünk hivatalos értékelése, különösen a két háború közötti időre vonatkozó, a szent korona tana, az állandó zászlólobogtatás mind-mind azt jelzi, hogy nem haltak ki a visszahúzó erők.

Az ugyan tény, hogy ezt az összetörést nem mi, hanem az idegen megszálló barbár hatalom kényszerítette ki. Az is igaz, hogy ez a magyar kultúrához mérten ázsiai módon történt, de legalább megtörtént, túl vagyunk rajta.

A Jaltában ránk kényszerített rendszer alatt alakult át a magyar társadalom olyanná, hogy egészében felvehesse magára a nyugati társadalmi és gazdasági modellt. Csak annak köszönhetően, hogy a nép egészének nyugati színvonalú lett az iskolázottsága, van széles magyar etnikumú értelmiségünk, vállalkozásokra kényszerített, de azt ma már lelkesen űző népünk. Aki azt hiszi, hogy ezt meg lehetett volna valósítani azzal a magyar állammal, amivel annak idején a zsidóság szerződést kötött, az téved. Fejtőnek joggal idézem a francia Aront:

„Soha nem szabad a lehetségestől függetlenül gondolkodni az óhajtotról.”

Fejtő Ferenc könyvében sokat foglalkozik a magyar politika zsidóságot érintő szerepével, de szinte semmit azzal, hogy a magyar zsidóság mikor, milyen politika mögé állt. Pedig *a magyarországi antiszemitizmus kialakulásában a zsidóságnak is fontos szerepe volt.*

Az állammal kötött szerződésből fakadt az, hogy a zsidóság jó ideig az államra bízta a politikálást, megelégedett azzal a szereppel, amit e szerződés alapján kapott: szorgalmasan dolgozott, azaz kereskedett, ipart űzött és tanult.

A zsidóság először a helyi önkormányzatok politikai színpadára lépett. Ez a gazdaságban mindenekelőtt az adófizetésben megszerzett pozíciójából fakadt. A városok önkormányzataiban helyet kaptak a virilisták, azaz a legnagyobb adófizetők, vagyis az ilyen szerepre nem vágyó arisztokraták és ennek a szerepüknek nagyon örvendő zsidók. Sajnos a társadalmi élet e területe máig nincs felkutatva, így csak bizonyos feltételezésekre építhetünk. A gazdag zsidók csak nagyon óvatosan kezelték a megyei és városi önkormányzatokban kapott szerepüket, azokban igyekeztek a hatalom politikamentes szövetségeseiként viselkedni. Megtiszteltetésnek érezték a szerepvállalásukat. Vagyis, a liberalizmusra éhes tőkésosztálynak az adófizetésben kiérdemesült tagjai a szuper konzervatív helyi, döntően nemesi származékok által irányított önkormányzati apparátussal békésen együtt működtek, ott igyekeztek csendesen viselkedni. E csendes szerepük viszont sok egészséges helyi kezde-

ményezésnek adott pénzügyi alapot. Gazdaságtörténelmünk egyik adóssága annak a kimutatása, hogy a zsidó tőke milyen pénzügyi segítséget adott számos közintézményünk felépítéséhez, működtetéséhez.

A tőkés zsidóság lassan a gazdaságban elért szerepének megfelelően részt vett a vállalkozók gazdasági önkormányzataiban. Ismereteim szerint a Baross Gábor által útnak indított gazdasági kamarákban kezdettől fogva jelentős szerepet játszottak, és hamar túlsúlyba kerültek a zsidók. A GYOSZ pedig lényegében az osztatlan uralmuk alatt működhetett. Ez a magyar politikai elitet egyáltalán nem zavarta, helyesen mérte fel, hogy számára ezek a szervezetek azért nem állnak a társadalom demokratizálása és piacosítása élére, mert *a zsidó tőke megelégszik a gazdasági szerepével és nem politizál.*

A zsidóság önálló politikai szerepe az egyre piacosabb kultúréletben, mindenekelőtt a sajtón keresztül jelentkezett. Tekintettel arra, hogy az újságoknak egyre inkább a korábbinál sokkal szélesebb olvasótáborhoz, azaz a piachoz kellett igazodni, annak a hangját, tartalmát az alacsony olvasói igény határozta meg. Az újságok lényegében csak a századforduló tájékán váltak a tömegek tájékoztatóivá. A konzervatív politikai hatalom gögösen elutasította a sajtó azon hangját, ami a tömegízlést szolgálta ki. Ez a tény ugyan a mai napig semmit nem változott abban a tekintetben, hogy a sajtó alacsony színvonalon tájékoztat. Ez nem a zsidóság kulturális igénytelenségéből, hanem a sajtóval szemben jelentkező piaci igényből fakadt. Ilyen a sajtó mindenütt a világon, ott is, ahol annak alakításában egyáltalán nem vesz részt a zsidóság. A zsidók által irányítottnál alacsonyabb színvonalú volt, és maradt az antiszemita sajtó.

A piac uralma a kultúra minden területén színvonalcsökkenéssel járt. A konzervatív politika csak ezt látja, azt nem, hogy éppen a piacnak és a színvonalcsökkenésnek köszönhető, hogy sokszorosára szélesedett az információhoz jutók tábora. Az élet azt bizonyítja, hogy a kultúra kiszélesítése csak azon az áron érhető el, hogy előbb a színvonala a széles rétegek által igényeltre csökken, és csak aztán emelkedhet ezen a széles alapon egyre magasabbra. A korábbi, *az arisztokratikus és szűk értelmiségi körnek szóló sajtó képtelen össznépvé válni, azaz örökre szűk körben izolálódik.*

Amit a sajtóról elmondtunk, az áll a könyvkiadásra, a színházra is. Ezek népszerűsítését is a zsidóságnak köszönhetjük. A finnyás értelmiség ezen a területen is a zsidóságot tette felelőssé a színvonalcsökkenésért. Máig nem jutottunk el odáig, hogy elismerjük: ez történt ott is, ahol nem is voltak zsidók. Ezzel szemben, *az ország társadalmi és gazdasági fejlettségénél jóval színvonalasabb kulturális életünket éppen a magyar zsidóság kezdeményezésének köszönhetjük.*

A magyar zsidóságnak *elévülhetetlen érdemei vannak a magyarországi szociáldemokrata mozgalom építésében.* Máig, még a baloldali pártpolitikusok előtt sem tudatos, hogy a zsidóságnak köszönhetjük a magyar munkásmozgalom kiépítését. Tegyük hozzá, hogy ez kezdetben inkább német volt, majd inkább zsidó, mint magyar, de ez egyáltalán nem csökkent a progresszív társadalmi szerepét.

A magyarság és a zsidóság közötti kapcsolatot, a két háború között elszabadult antiszemitizmust egyáltalán nem értheti meg, aki nem néz szembe a magyar zsidóságnak a Kommünben és a Rákosi-korban játszott szerepével. A magam részéről azok közé tartozom, aki *e két borzalmas rendszert sem tartom a magyar társadalmi fejlődés szempontjából kártékonyabbnak, mint a magyar úri világ jobboldali és arisztokratikus ellenforradalmait. A rendszereket ugyanis nem a hibái mennyiségével, hanem a társadalmi fejlődésre gyakorolt hatásukkal mérem.* Egyáltalán nem állítom, hogy Kun Béla és Rákosi Mátyás diktatúrája nem volt nagyon sötét szakasza az elmúlt száz év történetének, csak azt állítom, hogy a magyarság

harmadának az elvesztésében, a magyar társadalom félféudális állapotban tartásában sokkal bűnösebb szerepet játszott a Horthy-kor vezetése, mint e két népétől, nemzetétől elszakadt diktátor rövid és dicstelen uralkodása.

Fejtő ezt a két diktatúrát tapintatosan elintézi azzal, hogy abban is fontos szerepet játszott néhány zsidó ember. Nem néhány, hanem olyan sok, hogy *az antiszemita joggal lehetett e két kort úgy beállítani, mint a zsidóság rémuralmát.* A magyar társadalmi reakció máig abból él, hogy e két rémuralom képét festi a falra azzal a jelszóval, hogy láthattatok, mit akarnak a zsidók. A 1919-es rémuralmat a fehér ellenforradalom váltotta le. A Rákosi-kort is a fehér ellenforradalom követte volna, és csak a szovjet megszállásnak köszönhetjük, hogy helyette a Kádár-kor következhetett. *1956 gyönyörű hete után az utcán járó ember számára hamar egyértelművé vált, hogy a tényleges hatalom nem Nagy Imre és Kádár János, azaz a reformkommunisták, hanem az utcán, de még a parlamentben is egyre jobban elszabaduló fehér ellenforradalom kezébe került.*

Fejtő szerint 1956. november 4. előtt nem volt seholy a forradalom hátán elszabaduló antiszemitizmus. Ez lehet hogy Párizsból így látszott, de én nem így láttam. Nemcsak Fejtő Ferenc, de Bibó István sem látott antiszemita indulatot. Ő meg azért nem, mert azt hihette, hogy a kormány, aminek ő is tagja, a helyzet ura. Utólag sem látta be, hogy ez az ő illúziójuk volt, pedig ő sok mindent nemcsak utólag, előre is másoknál jobban látott.

Fejtő sem hajlandó tudomásul venni: *a magyar zsidóság progresszív részének jellemző hibája volt és maradt, hogy a társadalmi fejlődésben a magyarság számára megemészthetőnél sokkal gyorsabb tempót akart diktálni, és ha alkalma volt erre, ennek érdekében a durva erőszaktól sem riadt vissza.* Ez a türelmetlenség főleg a politikai és a kulturális életben volt jellemző.

A magyar zsidóság hangadó elemeinek a türelmetlensége különösen végzetes következményekkel járt 1919-ben, amikor a régen megérett társadalmi reformok győzelmét hiúsították meg azzal, hogy Magyarországból gyorsan bolsevik Kelet-Európát akartak faragni. Ezzel teremtették meg a fehér ellenforradalom győzelmének társadalmi feltételeit. A Horthy-rendszert nem a saját ügyessége, nem a magyar nép velük szemben érzett szimpátiája juttatta győzelemre, és tartotta huszonöt évig hatalmon, hanem a fiatal, tapasztalatlan zsidó fiatalok politikai kalandorsága. A magyar nép sokkal nagyobb szégyennek tartotta, hogy Kun Béla, Szamuely Tibor és társai vezessék, mint a történelmileg már rég lejárt szerepű arisztokraták, élükön gróf Bethlen Istvánnal és gróf Teleki Pállal. E két politikust képességük és szándékuk ellenére az utóbbi száz év legkártékonyabbjának tartom annak ellenére, hogy mások sokkal erkölcsstelenebbek, durvább stílusúak, tisztességtelenebbek voltak. A politikai szerep értékének nagysága, sőt az előjele is, sokkal inkább a következményektől, és sokkal kevésbé a végrehajtás stílusától függ, mint azt az erkölcsbírók ma is hangoztatják.

A magyar zsidóság forradalmak alatt tanúsított politikájának a tempója volt gyors és a stílusa rossz. Az arisztokrácia viszont szép stílusban, de sokkal károsabb politikát folytatott.

A magyar zsidóságnak a Rákosi-kor alatt játszott szerepét azért értem meg jobban, mert egyrészt az iszonyú zsidóirtás után természetes reflexnek kell tekinteni a biztonság mindennél előrébb helyezését; másrészt Jalta után a magyar politika determinált volt, az a zsidók nélkül se alakult volna másként. Ott sem lett más, ahol nem a zsidók kerültek Sztálin jóvoltából hatalomra.

Az első állítás nem szorul bizonyításra annak ellenére, hogy az emigrációban és a rendszerváltás után itthon általánossá vált a sztálinizmus tombolása alatt elkövetettek feletti határtalan botránkozás.

A második állítás nehezebben bizonyítható, de aki ismerte a kor nem zsidó kommunistáit, az nem kételkedhet benne. Ezek között nem az volt a többség és jellemző, amit Nagy Imre, Rajk László és tucatnyi társa képviselt, hanem azok a szektás ultra baloldaliak, akikre a túlbuzgó zsidók hiánya esetében Moszkva támaszkodott volna.

A rendszerváltás után a megmaradt zsidóság türelmetlenségét, és a sztálinizmus elfogadását magyarázza az a tény, hogy az őket ért iszonyat után a nagyobb biztonság akkor is a kisebbik rossz, ha az Sztálintól származik.